

ІЗ ЛИСТУВАННЯ ОЛЕКСАНДРА Й ОСИПА БАРВІНСЬКИХ (1869 р.)

*Вступна стаття, підготовка тексту,
коментар Альбіни Шацької*

Брати Олександр і Осип Барвінські свого часу були активними діячами українського громадського руху Галичини. У публікації листування братів за 1869 рік відображені їхні тогочасні зацікавлення, взаємини з багатьма діячами політики, освіти, культури, обговорювалися питання роботи ряду громадських організацій («Громади», «Просвіти»), видання журналу «Правда» та ін.

Ключові слова: український громадський рух Галичини, літературна критика, листування, журнал «Правда».

From letters of Oleksandr and Osyp Barvinsky (1869)

*Introductory article, text preparation
and comments by Albyna Shatska*

Oleksandr and Osyp Barvinsky brothers were active figures of ukrainian public movement of their time. The published correspondence of brothers from 1869 shows their interests, relations with many persons of politics, education, culture. A range of questions concerning work of some public organizations («Hromada», «Prosvita»), editing periodical «Pravda» etc. were discussed in letters.

Keywords: ukrainian public movement in Galicia, literary criticism, correspondence, periodical «Pravda».

Родина Барвінських була дуже помітною у політичному, громадському і культурному житті Галичини останньої чверті ХІХ – першої половини ХХ століття, тому епістолярна спадщина її представників становить значний інтерес. Листування Олександра й Осипа Барвінських дає можливість значно докладніше уявити життя цієї родини й літературно-громадський рух у Галичині й на Буковині.

Особливе місце серед численної родини Барвінських займають постаті братів Олександра, Володимира та Осипа. Олександр свідчив у «Споминах з мого життя»: «[...] старший мій брат Осип [...], я і Володимир [...] були неначе б друге покоління, неначе б друга якась сем'я, що виховувалася окремо від старшої рідні»¹.

Володимир (1850 – 1883), наймолодший серед них, надзвичайно талановитий, дуже рано пішов з життя. Редактор журналу «Правда» (1876–1880), засновник та перший редактор газети «Діло» (1880–1883), редактор і видавець «Бібліотеки найзнаменитших повістей» (1881–1883); автор численних статей на політичні і громадські теми, рецензій, оповідань, повістей «Скошений цвіт» (1877), «Безталанне сватання» (1880), «Сонні мари молодого питомця» (1884) та ін. «Ся передчасна смерть Володимира, – писав його брат Олександр, – була важким ударом для народу і для нашої останніми роками навіщуваної нещастями сем'ї, а передовсім для мене, бо у нас обох була все одна думка, одно бажане, в усім однодушність і невимовно між нами щира і гаряча любов»².

Осип Барвінський (1845, за ін. дан. 1844 – 1889) серед трьох братів був найстаршим. У 1866 році закінчив Тернопільську гімназію, а потім вивчав теологію у Львівській семінарії. 1871 року закінчив її і був священиком в різних селах Тернопільщини, дбаючи про просвіту і духовний розвиток свого народу. Як і батько Григорій Барвінський (1802 – 1880), він допомагав своїми господарськими порадами парафіянам. Написав серію книжок на господарські та релігійно-моральні теми, які було видано коштом товариства «Просвіта»: «Паша, душа в господарстві» (1880), «Рогата худоба» (1882), «Дрібна птиця в господарстві» (1885), «Жите св. Євстахія» (1885), «Вінок» (1887), «Нива» (1887), «Порадник на всі хвороби худоби» (1889) тощо. Він цікавився слов'янськими літературами, фольклористикою. Вивчав сербську мову,

¹ *Барвінський О.* Спомини з мого життя. Частина перша та друга. – Нью-Йорк; К., 2004. – С. 43. Далі: Спомини, сторінка.

² Там само. – С. 308. Деякі листи братів, а також уривки з них див. Спомини. – С. 253, 267–277, 279–281, 283, 294, 299, 304.

перекладав сербські думи і повісті. Згадує Олександр Барвінський: «Брат Осип подавав з того часу під прибраним іменем М. Нетяга, або І. Григоренко переклади з сербського в «Правді» (народ[ні] думи, оповідання, наук[ові] розвідки)»³. Зокрема, було надруковано такі переклади: «Гайдукова мати», оповідання В. Джорджевича (1868), «Ягода, черта з народного життя сербського» Радмила Лазаревича (1868), «Про істнованне і самостійний розвій поодиноких літератур» з «Філософії Сербів» М. Куюнджича (1869), «Косове поле. Сербська народна дума. Переспів» (1873), «Сон цариці Милиці. Сербська народна дума. Переспів» (1875), «Дунав-Дунай в славянській народній поезії» (1877), «Jugoslovenska akademija znanosti i umietnosti, її почин і діяльність» (1878), «Юрій Даничич. Після сербських жерел» (1883). Перекладав і Вальтера Скотта (перші чотири частини роману «Кенільворт»; Стефан Лаврентій, повість Едвардса з англійської в двох томах. Том 2. (Літературний додаток «Діла». Бібліотека найзнаменитших повістей під ред. В. Барвінського. З друкарні «Товариства ім. Шевченка». Львів, 1882. – Т. 6), також «Дим» Тургенева (Літературний додаток «Діла». Бібліотека найзнаменитших повістей під ред. В. Барвінського. Львів, 1881. – Т. 4), роботу О.М. Пипіна «Панславизм в минувності і в теперішності» (Правда. – 1879. – Вип. I. – Січ.) тощо⁴. Його цікавила й історія України. Звертаючись до неї, Осип Барвінський прагнув своїми творами пробудити народну свідомість. Його драми «Павло Полуботок» (1893), «Чернігівка» збагатили репертуар галицького театру. Передчасна смерть не дозволила здійснити всі задуми, лишилися незакінченими оповідання «Сирітська доля», історичні повісті «За правду і волю», «Переяслав», а також драма у трьох частинах «Іван Виговський, гетьман України»⁵.

³ Там само. – С. 99.

⁴ Див.: Правда. – 1889. – Вип. V. – Лютий. – С. 387–388.

⁵ Див.: Осип Барвінський // Календар «Просвіти» на 1889. – Л., 1888. – С. 39; Барвінський Ол[ександр]. Осип Барвінський // Правда. – 1889. – Вип. V. – Лютий. – С. 387–388; Осип Барвінський // Зоря. – 1894. – № 18. – С. 405–406.

Про життя, творчість, громадську, політичну, видавничу, педагогічну, літературну діяльність Олександра Барвінського багато написано⁶, тому не випадає тут її характеризувати. Братів зв'язувала духовна спорідненість, громадська, культурна, просвітницька, політична, освітня, літературна діяльність. Листування висвітлює їхні життєві стосунки, світогляд, погляди, творчі зацікавлення.

Листування Олександра Барвінського з братом Осипом охоплює період 1869–1889 років. Започатковуємо публікацію їхнього листування (ІЛ. – Ф. 135. Од. зб. 2158–2195, 2348–2550) листами за 1869 рік – їх 33 (ф. 135, од. зб. 2158–2166, 2168–2170; 2348–2365): 14 листів Олександра Барвінського і 19 листів Осипа Барвінського. Ймовірно, не всі листи Олександра Барвінського до Осипа збереглися. Так, відсутній в ІЛ лист Олександра Барвінського до Осипа від 23 л[атинського] травня 1869 р. передруковуємо з книжки К. Студинського «Галичина й Україна в листуванні 1860–1880 рр.» (Х.; К., 1931). Сім листів Олександра Барвінського до брата Осипа і один лист Осипа до Олександра, надруковані у згаданій книжці, публікуємо за автографами.

Подаємо деякі загальні відомості про життя братів у 1868–1869 роках. 22 вересня 1868 р. Олександра Барвінського після закінчення філософського факультету Львівського університету крайова шкільна рада скерувала заступником викладача (суплентом) до Бережанської гімназії⁷. Цей період був позначений знайомством із Григорієм Воробкевичем⁸,

---

⁶ Див.: *Кравець О.* Матеріали до бібліографії праць Олександра Барвінського та досліджень про нього // Олександр Барвінський. 1847–1927: Матеріали конференції, присвяченої 150-й річниці від дня народження Олександра Барвінського (Львів, 14 травня 1997 р.) – Л., 2001. – С. 198–203.

⁷ Спомини. – С. 123–132.

⁸ Там само. – С. 101–102.

зустріччю з П. Кулішем⁹, роботою над «Читанкою»¹⁰, а також істотними подіями в особистому житті Олександра (освідчення у коханні Софії Шумпетер, яка стала у 1870 р. його дружиною)¹¹. Осип Барвінський у цей період навчався у Львівській духовній семінарії, був тісно зв'язаний з громадським життям міста («Громада», «Просвіта»); цікавився історією рідного краю, вивчав сербську мову, займався перекладами з сербської та англійської мов, писав статті. Володимир Барвінський у 1868 р. закінчив восьмий клас другої німецької гімназії у Львові (сім років навчався у Тернопільській гімназії) і вступив на правничий факультет Львівського університету. Багато часу він приділяє заснуванню товариства «Просвіта» у Львові (1868). В цей же період він, як і Осип, допомагає Олександрові в роботі у редакції «Правди», а з 1870 р. стає її постійним співробітником¹².

У листах братів відображені їхні тогочасні зацікавлення, а також відносини з багатьма громадськими і політичними діячами, письменниками, діячами культури, освіти тощо (П. Кулішем, М. Лисенком, Г. і С. Воробкевичами, С. Новаковичем, Ф. Міклошичем, А. Вахнянином, К. Ганкевичем, О. Партицьким, Є. Желехівським, С. Литвиновичем та ін.). Ідеться, зокрема, про пошуки й отримання потрібної для роботи літератури, про друкування книг і статей, про роботу Осипа

---

⁹ Там само. – С. 229–235.

¹⁰ Там само. – С. 128–131, 139–156. Руска читанка для высшої гимназії. Уложив Александр Барвинский. Часть перша. Устна словесність. У Львові, 1870.

¹¹ Спомини. – С. 236.

¹² Див.: Володимир Барвінський (Посмертна згадка) // Зоря. – 1883. – № 3. – С. 48; Володимир Барвінський властитель и редактор «Дѣла», член товариств «Просвѣты», «Ставропигійского института», «Руской бесѣды», «Товариства педагогичного» и проч. // Діло. – 1883. – № 9 і 10. С. – 1–4; Барвінський Володимир // Календар ілюстрований товариства «Просвіта» на рік звичайний 1883. – Львів, 1882. – С. 94.

Барвінського над перекладами. Осип постійно цікавився роботою Олександра над «Читанкою» і давав деякі поради. У листах обговорювалися питання діяльності львівської «Громади» і «Просвіти», видання «Правди» (матеріали, які були надруковані чи могли б бути надруковані у «Правді», проблеми передплати), поширення книжок і журналів, збирання матеріалів до «Словаря руського» тощо. Вся ця інформація суттєво доповнює запроваджені до наукового вжитку джерельні матеріали й дозволяє краще відчутти колорит епохи.

Усі тексти подано за автографами (крім одного листа, про який було згадано), без купюр чи стилістичного редагування. Переважно збережено правопис оригіналу. Зроблено незначні орфографічні виправлення: не вживаємо літери «ъ» в кінці слів із закінченням на приголосну (чекавъ – чекав, хотівъ – хотів, книжокъ – книжок); подаємо апостроф замість «ъ» на означення роздільної вимови губних приголосних із йотованими (памъятник – пам'ятник, имъя – ім'я, обявити – об'явити); літеру «и» як сполучник і на початку слова заміняємо на і (и – і, имъя – ім'я, испит – іспит, исторія – історія); на початку слова а також після голосної і апострофа літеру «і» заміняємо на «ї» (ii – ії, українських – українських, переїхав – переїхав, іду – їду, ім. – їм, іх – їх. від'їзд – від'їзд, роз'їжджаютьця – роз'їжджаютьця, монографії – монографії, редакції – редакції); літеру «є» передаємо буквосполученнями «йо» або «ьо» (єго – його, сєго – сього). Залишаємо непослідовне написання літери «и» (і) після приголосних (библиотека, филозофия, литература, библийне і біблійне, і біблійне). За сучасним правописом подаємо прийменники з іменниками та займенниками (с початку – спочатку, най лучше – найлучше, на стілько – настілько, до дому – додому, як найшвидче – якнайшвидче, тому то – тому-то, якби то – якби-то, з під – з-під); частки «б», «би», «ж», «не», «ся», «сь» (як би – якби, хтівби – хтів би, можеб – може б, однакож – однако ж, непокінчив – не покінчив, здалоб ся – здалобся); складні прислівники (по руськи – по-руськи, по московськи –

по-московськи); написання м'якого знака після приголосного в середині слова (виразно – виразно, кожно́го – кожного, кінчати – кінчити, трох – трьох); суфікс «ск» пишемо з м'яким знаком (руського – руського). Непослідовне закінчення у прізвищах на «ом» та «ем» змінюємо на «ем» (Шашкевичом – Шашкевичем, Ганкевичови – Ганкевичеви). За сучасним правописом пишемо слова з великої та малої літери; ставимо, де потрібно лапки. Вживаємо пунктуаційні правки. Авторські виділення в оригінальному тексті, передаються курсивом. Авторські скорочення розкриваються у квадратних дужках []. Непрочитані слова позначаються в ламаних дужках <нрзб.>, а також в ламаних дужках подаються нечітко написані слова, прочитання яких сумнівне та слова, які відсутні, але конче необхідні по змісту.

Авторські дати подаються на тому місці, де їх поставлено у листі. Якщо дату та або місце написання встановлено упорядником, то відповідні відомості подаються у квадратних дужках і обґрунтовуються в коментарях. Деякі листи братів Барвінських датуються за григоріанським календарем (наприклад, 15 латинського травня), а деякі – за юліанським. Іноді вжито термін «руського» (наприклад, руського червня), тобто також за юліанським календарем. Розбіжність юліанського календаря з григоріанським у XIX ст. становила 12 днів.

Оскільки більшість листів друкується вперше, у коментарях це спеціально не обумовлюється. Натомість зафіксовано всі нечисленні випадки републікації листів, про які йшлося. Посилаючись на архівне джерело, зазначаємо лише одиницю збереження й аркуші.

Публікатор щиро дякує професорові Ярославу Грицакові за допомогу у прочитанні і перекладі німецьких текстів та працівникам бібліотеки Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України за сприяння в пошуках матеріалів для коментування.

1869

№ 1. Осип до Олександра.

[Львів, січень 1869]

Дорогий мій Брате!

Чекав я на Володка¹ й чекав, та не дочекавшись, вижичив² в університецькій бібліотеці Wiszniewskiego³ на ім'я Гордієвського⁴, посилаю тобі чим скорше, щоб мож було тобі її довше у себе задержати. Я хотів вижичити сю книжку в бібліотеці Потуржицькій⁵, однак ж там тепер не дають книжок, бо якийсь перегляд книжок роблять.

Про стернографічній⁶ іспит годі було міні і до тепер щось стійного⁷ довідатися, бо, як казав я тобі, що Юнович⁸ заслаб, а я не знаю де він мешкає. Посилав я других до него, але чужими руками тільки вогонь добре загортати – ніхто не вивідався від него щось стійного. Тому-то добре б було, якби ти сам до него листовно удався.

Про Miklosich «Verg[leichende] <Grammatik der slavischen Sprachen>», «Syntax»⁹ у Міликовського¹⁰ ще не був я, бо знаєш, у нас в за 7 день іспит з історії, а нічого ще не вмію¹¹. Приїхавши з дому був я тільки раз в Шпрама¹², котрий міні дав [9] fl[oriniv]¹³ на Walter Skotta і перевід в[с]тупу до «Богдана Хмельницького». Сей перевід дав я Вахнянинові¹⁴ і то листовно, бо годі було його де здібати.

Раз всего видівся я з Партицьким. Говорив він міні, що хтів би видати свою «Граматику», так грошей нема¹⁵. Я не знаю чи удасться міні зібрати між нашими в семінарі хоть яких 60 fl[oriniv] та може б ще де з провинцій. Він сам дає на те 50 fl[oriniv] і піде ще до Димита¹⁶. Однак ж від Димита н[е]ма що багато сподіватися, найбільше 30 fl[oriniv]. Ціла «ГраMATика» його буде 10 аркушів друку, одже 150–200 fl[oriniv] ціла буде коштувати, бо не треба більше як в 500–600 екземплярах.

Говорив я і за «Читанку» до 8 класу із Партицьким. Каже він, що сю відіслано Торонському щоб перемінив її так, щоб дав більше авторів українських, блуди поправляв, а правопис при українських авторах затримав кулішівку, а в галицьких галицьку; однако ж Торонський, здається, не схоче того зробити, тоді випишуть конкурс на іншу¹⁷.

Напиши міні в листі як тут тобі помагати при уложеню «Читанки»¹⁸ – я призбираю волотерів. Пришли цілий програм.

Д[окто]ру Ганкевичеві¹⁹ скажи щоб зважав особливо на філософію у сербів – бо в <них>, мож так сказати, розвива[є]т[с]я самостійно, хоть і був період, «німецьким» званий. Якби ж[е]лав собі знати період первий, т[о] е[сть] практичний, отже період Обрядовича²⁰, то нехай міні поступить яку субвенцію²¹, а я йому переведу, бо без субвенції я сего зробити не можу, тому що тут робити багато, 5 аркушів друкованого. Тюрмач не єсть Млака²². Яковенко, можливо, що Переходовець²³.

У нас так нічого нового. Володко ще не приїхав і, здається, не приїде аж коло першого, бо дуже великі морози, у нашім Львові було на Йордань²⁴ 16^о, а на похорон Їжака²⁵ 18^о.

Оставайся здоровий та не забувай на мене.

До Млаки пиши частійше: кажи йому, що я не пишу до него тому, бо хочу ему щось стійного зробити і з «Оленою»²⁶, і з «Чорногорською повістю»²⁷, і з «Нечаєм»²⁸, і з оповіданням «Над Бистрицею»²⁹, і з «Черницею»³⁰. – Тільки нехай нічим не журиться, я певно сього не занпащу (бо бодай язик буде лучший).

Осип Бар[вінський]

NB. Вишневського «Literatury» взяв я 23-го січня – отже, пришли на 22-го лютого сюди назад.

№ 2. Осип до Олександра.

Любий мій Братіку!

Лист писаний до Володимира читав я при тім і до мене.

Питається мене, чи був я у Milikowskiego за синтаксою Миклошиха і Нестором Бельовського¹. Помимо того, що так часто переходив я попри сю книгарню, усе забув я на твою прозьбу. Взавтра вже пійду до него запитаюся про се.

У нас нічого нового не чувати, хіба що я вже по іспитах учора і забираюся до праці звичайної над Морозенковими повітками²; затрудняюся переводом одного оповідання з сербського «Гріх»³ і збираням материялу до «Словаря руського»⁴. Узяв я собі слідуючі букви: «А», «Б», «В», «У» і «Г». Букву «А» і «Б» маю з Шейковсько[го] словаря⁵ виписати, доповнити і німецькі значеня подавати. Слідуючі «В», «У» і «Г» буду мусів добре пошукувати і впорядковувати, хоть значень усюди не буду знав надати. Однако ж, без помочи не можу остатися ніяк; буду писати до тернопольців, бережанців і станіславців о поміч – вони бо можуть все якісь слова записати або з уст народніх, або з якої книжки витягнути; хоть не завсіди зможуть значеня винайти. Багато поможе міні перевід Библиї зрозуміти слово. Добре б було як би ти на себе узяв збираня слів котрих букв, от як «Д», «Е», «Є», «Ж» і «З», або котрі схочеш. Зрешту може приїдеш до нашого Львова іспит з стенографії робити, то поговоримо об сім обширно і про спосіб списуваня котрий я тепер винайшов. Листовно тяжко його розложити належито.

Що там чувати з рукописями Скоморівського⁶. Дорого платиш аж 30 fl[oriniv] – там нема так за що, досить було б дати 20 fl[oriniv]. Однако ж звідсіль не <спо>дівайся нічого. Я хотів зібрати на випечатаня «Граматики» Партицького⁷ хоть що трохи, так годі. Ніхто нічого не дає. Згадував я і про ті рукописі Скоморовського. Так де, есть, кажуть, важніщі потреби, – що зробиш? Шкода й говорити. Що там в тебе чувати? Новакович⁸ нічого не писав? «Вила», здається, упала не виходить⁹, до «Правди»¹⁰ не приходить чогось. А «Кочину»¹¹ прислав чи ще ні?

Хохолушки «Чорногорців»¹² не дістану, бо хтівши треба цілу часопис «К», чи як то зветься, спроваджати. Спровадив я Шкота 49 томів¹³ – цілий, добре справлений з пересилкою стоїть 10 fl[oginiv], тільки шкода, бо Воробкевич взяв собі його, а я тільки читати буду міг. Як тобі сподобався перевід Письма св[ятого]¹⁴, правда, що клясично переведено.

Що там з рекрутацією?¹⁵ Роби, бійся Бога, щоб тебе не взяли до війська. Коли там я дістану книжки з бібліотеки університецької?

Що там у Вас чувати? Бо у нас завсіди однаково.

Не маю й що писати такого до тебе та й кінчу хоть так свій лист; цюлюю тебе сердешно і остаюсь все щирим твоїм братом

Осип.

Львів, 21/2 1869.

№ 3. Осип до Олександра.

[Львів, березень 1869]

Дорогий Брате!

Недавно сьому росписався краківський «Крај»¹ «Nad sprawą ruska» та попереве[р]тав нашу історію догори ногами, виставляючи усю історію нашу за часів пановання Польщі так, що нібито нам русинам під Польщею дуже добре було, не було «преслідовання ні національного, ні релігійного, ні язикового», що Русь сама добровільно лучилася с Польщею і т[ому] п[одібне]. (Коли надигаєш № 58 і 59 «Крају» в ваших Бережанах, то прочитай сам). А тепер прошу тебе пришли міні Szajnochy «Szkicy historyczne» IV tom, там єсть, мабуть: «Jak Rus polszczała»² і Lelewela «Dzieje Litwy u Rusi»³. Я взяв на себе сю роботу відповідати в «Правді» і познаходив досить жерел, після котрих його можна зовсім збити та зупинився на прислідованню русинів, не маючи до сього дуже важного жерела S[z]ajnochy – а в цілім Львові не можу нігде дістати ні в університеті, ні <в> читальні академічній, усюди вижичино –

і Lelewela не можу дістати, тож вижичино. У четвертім числі треба конечно відповідати⁴, прошу ж тебе пришли якнайскорше свій екземпляр Szajnochy IV том де єсть «Jak Rus polszczała» і Lelewela, котрого ти з дому с собою взяв. Коли б знав яке жерело ще до того, як прислідовано і язик руський, і о стані шкіл в давній Польщі, скажи мені і про се.

У нас нічого не чувати, усе зле, ніхто нічого не хоче робити – а з України й чутки нема.

Бувай здоровий та присилай книжки якнайскорше, бо час не стоїть.

Осип

Сими днями дістаните 3 ч[исла] «Правди» в 3 ¹/₂ аркуша.

№ 4. Олександр до Осипа

Бережани, 2 цвіт[ня, 1869]

Дорогий Осипе!

При посилці до Володка відписую на твоє письмо, щом нині дістав. Поляки не раз вже нас обріхували і перекручували нашу історію, не то в часописях політичних, але й в поважних наукових ділах.

Не раз же й ми їм доказували вопіющу неправду їх поглядів. Отже, й про сей пункт історичній, що «Край» пише, вже досить написано, а відповідати йому видаєця міні лишнім. Се на то вийшло б, якби ми хотіли на інсинуації Наумовича о Шевченку, напечатані в «Слові», відповідати¹. Отже, досить відповісти «Краєві» сатирично в переписці, а не марнувати місця на такі річі нехосенні. Лелевеля посилаю. Шайноху позичив я такому чоловікові тими днями, що якось прикро було б жадати від него, щоб зараз звернув, не прочитавши. Але коли б ніяким способом не моглисьтеся без того обійти, то напиши міні зараз, а я перед від'їздом вишлю. Сей артикул «Jak Rus polszczała» подав Дідицький у вторішнім «Галичанині»².

Переглянь «Полякам об українцях» Куліша в «Основі»³ і Костомарова «Правда полякам о Руси» там же⁴.

Напиши міні дещо про справи редакційні, щоб я не був, як табака в розі. Я писав до Лисенка⁵ і до Ратая⁶. Руцицький⁷ їде тепер на Великдень, отже, я передаю через пачкара⁸ посилку до Москви, що від вакацій у мене, і дам лист до Лисенка і там ще докладніше напишу про все, і про катедру і Нечуя⁹.

Я їду від завтра за тиждень домів.

Бувай здоров і не забувай Твого брата

Олександр.

№ 5. Осип до Олександра

Дорогий Брате!

Ще перед святами був у мене Вахнянин і просив, щоб я написав до Новаковича і просив його о шкіц спору язиково-правописного в Сербії між Караджичем і І. Хаджичем в німецькім язичі¹. Мині здається що нам було б дуже встидно просити Новаковича о таку шкіцу в німецькім язичі. Отже я гадаю, що найлучше би було просити Новаковича тільки о тії брошури спорні. А ті брошури слідуєчі:

- 1) Ситнице езыкословне одъ І. Хаджића (Светића)² 1838.
- 2) Одговор на «ситнице језикословне од І. Хаджића» (Беч, 1839).
- 3) Утукъ или одговоръ на «одговоръ на ситнице езыкословне» одъ М. Светића². 1839.
- 4) Вуков одговор на «Утук г. М. Светића». 1843.
- 5) Утукъ II или одговоръ на «Вуковъ одговоръ». 1844.
- 6) Вука Стеф[ан] Караџића Писма владици Платону. 1845.
- 7) Утукъ III езыкословный – о езыку и правопису србско. 1846
- 8) Рат за србски језик <Джуро> Даничића³. 1847.

Будь же такий добрий та проси Новаковича, щоб був такий добрий та постарався для тебе або, як хочеш, для редакції

«Правди» сі брошури; як можна їх ще дістати в книгарні, то би купилося, а як вже ні, то буде такий добрий або із своєї бібліотеки для нас вижичити, або (як би й так не мож було), нехай буде ласкавий скрислити⁴ цілий спір, подаючи аргумента одного і другого.

Недавно тут у редакції були фотографії могили Шевченкової. Хто дає 1 рубля на пам'ятник Шевченкові, той дістане сю фотографію gratis⁵. Я взяв три таких фотографій: одну для себе, одну для тебе, а одну для Володка. Сього рубля або 1 fl[orin] 60 k[рейцарів]⁶ можна зложити аж 1 липця (розумієся нашого руського).

Не знаю, що ти там з «Читанкою» робиш, здалобся порозумітися з українцями взглядом біографій і бібліографій. Деко-рих авторів ми тут зовсім не читали, як, н[а]пр[иклад], Боровиковського байки⁷.

Напиши міні, чи далеко поступивесь із «Читанкою», чи не потребуєш чого. «Збірник» Метлинського⁸ возьму сими днями з бібліотеки, як схочеш, то пришлю, а, може, зачекати твого приїзду?

Фотографії могили Шевченкової не посилаю тобі, бо се досить велике, а яко книжку посилати годі, бо се тільки ри[г]алова⁹ карта.

Що там в тебе за войско чувати? Лучаковському¹⁰, Ганкевичеві моє «почтение» засилаю.

Коли там приїдеш сюди до Львова?

Будь здоров твій брат

Осип

Львів, дня 7-го мая 1869.

№ 6. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

На Томину неділю¹ дістав я від тебе лист і, сповняючи твою прозьбу, посилаю чим скорше книжки, котрі міні вдалося позбирувати; звісно бо, чи читаютьця вони, чи ні, а майже усе пороспожичувані. Квітки таки не посилаю², бо Вахнянин дав обправити, а нашого семінарицького годі відпитати, хто випожичив; а ходити до Левицького³ вид [д]иректора просити, щоб сказав, хто має його, для мене за дуже прикро, бо вже й так цілий майже ректорат та цілий семінар (а хто знає чи й <Юр>⁴ не инакше гадає) уважають мене яко *гершта*⁵ «наської громади» – як вони виражаютьця. Отже посилаю тобі тільки те, що мож було попризбирувати. Прилучаю тут спис тих книжок.

Щодо адрес, то не виразно написано в твоїм листі, чи адреси до Куліша, чи до Лисенка, а чи до Рожанського⁶. А я тобі посилаю до усіх адреси: до Куліша: Prag (*poste restante*), до Лисенка: Leipzig Erdmannstrasse, N 10. Th[eil] 3, до Рожанського: Tluste (<letzte p[ost]> in loco)⁷.

Щодо Куліша, казав Вахнянин, щоб ти сам *від себе не писав*, бо Куліш тепер *нікому* не повірить. Отже, найлучше буде, щобись написав лист до Куліша (розумієся, в тоні дуже *смирнім*), в котрім роз'ясниш цілий плян «Читанки», і що тобі потрібно, проси його та приобіцяй (як гадаєш, що то буде можливо) йому цілу «Читанку» до поправи, так в виборі, як і оцінюваню творів прислати. Розумієтця, вирази тут докладно термін, котрій тобі визначений від шкільної ради, щоб він не запізнився із своєї сторони. Той лист пришли вперше до *Вахнянина і проси його о [законкомітовання]*⁸ і *висланя до Куліша*. Вислай сей лист *якнайскорше*, бо Куліш на другий тиждень десь знов з Праги виїде, о котрім Вахнянин, може, й знати не буде⁹.

Лисенка між іншим проси о рецензію Костомарова на «Чорну раду» Кулішеву, щоб мож було те єдине діло в своїм роді в нашій літературі належито оцінити¹⁰.

Ага! Питайся Куліша, чи дозволить свій псевдонім «Павло Ратай» в «Читанці» об'явити, щоб мож було так важні переклади, як «Іов» і «Псалтир», подати під його ім'ям¹¹.

Не знаю який ти вибір зробив з Марка Вовчка. Після мого добре б було подати «Сестра», «Два сини», «Інститутку» не цілу і «Кармелюка» не цілого¹².

З «Назара Стодолі» (після мого) акт перший, вип[у]стивши кавалок сцени Галі, де вона співає, а з акту подати кінець, почавши від тих пунктів¹³.

«Рогніди» Льницького¹⁴ в цім Львові не дістав я. Падуру¹⁵, Венгліньського¹⁶ і Костецького¹⁷ гадаю відслати тільки до бібліографії, а не поміщати їх творів. З Шараневича подати з його монографії «Галич»¹⁸ що лучший уступ.

До Млаки випадає тобі написати і просити його, чи дозволить себе назвати в «Читанці» Сидор Воробкевич чи Млака і чи дозволить Морозенка до того псевдонима прилучити і просити о біографію. На його ім'янини я зовсім забув, і на твоє запитання, що йому, як гратолувати, гадав я йому послати Лисенка¹⁹, так що б коли вже запізно, бо треба б спроваджувати з Липську²⁰, а н[а] те спровадження більше як місяць чекати, а його імянини 26 мая латинського. Отже гадаю тільки телеграфувати так:

«Утни батьку, орле сизий!»²¹

І підписатися так: Осип і побратимство. Не знаю, що ти загадав?

С тими книжками посилаю Шевченкову могилу.

Як ся подобає «Довбуш»?²² «Причепи» хороша?²³

Чи не прислав там Новакович філософії? Вахнянин вже дуже нетерпеливо очідає сього. Хотів би я, щоб редакція від себе залучила до тої філософії своє передне слівце об взаємності або об'єдиненні літературнім у слав'ян²⁴. Вахнянин с того всього зробить ніщо. Якби-то так Куліш.

Нині по дев'ятій годині виходжу з салі на всеучилищу і здибає мене якийсь amtsdienek²⁵ та й питаєся, чи Барвінський ходить тут на філософію, чи вже професором. Професором, –

кажу, – в Бережанах. «Więc ja odeszłę zaważwanie do Brzezan kiedy tak»²⁶. Отже, то, здається Vorladung zur Assentirung²⁷ сподівайжеся дістати тими днями та побайшлюй²⁸ з доктором і Majorom, щоб часом не заасентерували²⁹. Забезпечися, як будеш міг в тім взгляді, бо ти й так тільки сей рік Assentschlüchtig³⁰.

Мордовцева³¹ і Марка Вовчка том III³² не посилаю, бо хтось вижичив та й ще не віддав.

«Vienas» помістив перевід М[арка] Вовчка «Чари» знов St. (здається Стоян Новакович) і додав від себе короткий розсуд про ті «Чари»³³.

«Правда» спізналася задля письма, бо не прислано на час рукописі. І тепер доперва може в суботу вийде.

Я поволеньки переводжу Кочиївщину, себто Кочину «Країну» і сподіваюсь за півроку готовим бути с переводом, хотя й треба буде про значеня декотрих слів до Новаковича удатися, бо їх не найти в словарцях. Сей перевід постараюсь уже добре скорегувати, що не повстидатись в язикувм взгляді. Я перевів «Чернця», тож оповідання, та тільки язык не коректний, отже, й не даю до редакції. На вакації, може, як справитця язык, то вже тоді пішлю Вахнянинові³⁴.

Ходять тут між нами чутки, що Дідицький має здати редакцію «Слова» на Площанського³⁵, а сам «отдатись мирному животінію», чи не хоче він в чернці постригчись? Хоть на его голові і голити нема що, не то стригчи – хіба одна борода, та й то як пійде до камедулів³⁶, то й борода стригчи не треба. Не знаю, чи то сьому правда. Якби правда, так добре б було поставити наш орган, назвавши його «Голосъ Народный», і писати язиком таким, як «Вѣстникъ»³⁷ блаженної пам'яти писав, не припускаючи фонетичної прописі через цілий рік, а опісля уже можна щораз степнево поступати до народнього, як-то «Слово»³⁸ поступало від вѣстниковського языка до теперішнього жаргону. Через те можна придбати публику і, пристусовуючись до неї, можна її мало-помало перетягти. У фелетонах умисно поміщати росправи, роз'ясняючі нашу справу тож поступенно. За яких

два-три роки «Слова», певно, не буде. – Я хотів з Вахнянином в тім взгляді поговорити, але не маю часу, бо то річ така, що треба б багато поговорити і роздумати особливо щодо редактора, щоб його особа не була schwarz anzertrichen або й verdächtig ukrainofily³⁹.

За Черкавського⁴⁰ ні я, ніхто не знає де він на визитації⁴¹.
А тепер бувай здоров та не забувай твого брата

Осипа.

Львів, 11-го мая [1869].

№ 7. Олександр до Осипа.

В Бережанах, 15 [атинського] мая [1869].

Дорогий Брате!

До Куліша я не міг борше зібратися написати, як нині, завтра вишлю, в понеділок дістане Вахнянин.

До Лисенка я написав і про Костомарова рецензію.

З Марка Вовчка подаю до «Читанки» цілу «Сестру», «Два сини» і частини з «Інститутки»¹. З III тому не думаю нічого давати, а тільки згадати, що далеко слабші оповідання.

З «Назара Стодолі» подав я I акт². Біда тільки, що з творів Костомарова, драматичних, нічого подати не можу. «Переяславська ніч» і «Сава Чалий»³ заяскраві і самі вже титула *ingrata*⁴, «Загадка» – комедийка в «Основі»⁵ за «tlusta»⁶, як каже поляк, забагато простацтва і меншої вартости. Отже, нічого не зістає більше, як подати «Кремущія Корда»⁷ в добрім переводі; я об тім говорив з Володком на святах, і ми обдумали, щоб Данило⁸ зробив сей перевод. Але не маю тут оригіналу. Може, там де напитаєш? Та здається міні, що перевод в «Галичанині» не відходить багацько від оригіналу, бо знаєш, як малоросс переводить. Данило міг би то за тиждень або за 2 зробити. Отже напиши міні, чи не маєш де оригіналу у кого.

До Млаки писав я про біографію і псевдоними. На імянини телеграфуватимем.

Могила Тарасова гарна.

«Добуш» видно добре перебитий на всі боки і оброблений.

«Причепча» добра і інтересовна.

Новакович ще нічого не прислав.

З Ільницького думаю помістити дещо або цілу «Рогніду» (не читавим), може з повістей у «Меті»⁹, і дещо з «Теребовлі» або «Звенигороду»¹⁰, критику на «Наталку» (з «Ниви»)¹¹ і на «Щиру любов» з «Слова»¹² – і дещо з його подорожей по Італії і Німеччині з «Слова» або «Русі»¹³ і «Драм[атургічні] замітки» (частини)¹⁴.

З Шараневича з «Львів» частину¹⁵ і може ще що з його монографії з «Вечерниць»¹⁶.

Та треба б міні рецензії на ті «*Стародавні городи*» Шараневича і Ільницького. Критику написав на то Bielowski w «Bibl[io-
te-ці] Ossolińskich», здається з 1862 або 1863 р., бо ті «Городи» виходили 1861 і 1862 рр.¹⁷

Отже попроси якого охочого чоловіка, щоб то вишукав і відписав для мене, як в оригіналі, означуючи докладно рік, том, сторони і титул. Другий хто най знов перепише дословно біографію Вагилевича з польської «Encyklopedyi powszechniej». Здалося міні до того ще і «Sioło» бо й там є о Вагилевичу багачко річей добрих¹⁸.

Оцінка оповіданий Вовчка в «Vienac-y» я ужию в «Читанці»¹⁹.

Маю я у себе переклад досить добрий «Діяний апостольських» Скоморівського²⁰. Правда, що не кулішівський він, а все добрий, і переклад діла: «Ausführliches kath[olisches] Religionshandbuch zum Gebrauche für höhere Lehr und Bildungsanstalten von Leonhard 2-te Aufl[age]. 1839. Wien»²¹. Єсть то діло, котре обіймає 376 ст[ор]п[інок] дрібного друку і містить в собі догматику цілу і моральну, але цілого перекладу моральної нема, недокінчений. Переклад досить добрий. Я хочу про те написати до Ільницького, може б, тим далось витиснути Цирика²².

№ 8. Осип до Олександра

[Львів, 21. 5. 1869].

Дорогий Брате!

Посилаю тобі критику Бельовського на «Стародавні городи» часть I і II дословно відписану з «Biblioteki Ossolińskich»¹. Дальше буду шукати критики на «Галич» Шараневича і «Теребовлю» і «Рогніду» Ільницького², як знайду, відпишу і пришлю. «Корда Кремуция» оригіналу нема звідки дістати; отже, не випадає нічого іншого, як з «Галичанина» переводити. Однак ж не посилай до Данила, а вперше питайся його, чи підіймесь того перекладу. З Вагилевича з «Encyklopedyi powszechnyj» не відписав я, бо не знаю автора тої енциклопедії. «Sioło» теж дістану, пришлю тобі його. В «Читанці» не опусти самого Торонського яко повестяря; може б що з його повісток напечатаних в «Слові» і «Галичанині» далось помістити³. Що будеш робити з Петрушевичем? Він яко історик заслугує на поміщенє в «Читанці», хотя язык його чудний⁴. Лист до Шашкевича передав я йому, бо він тут у Львові робить <нрзб.>. Володимир Шашкевич дався чути, що відступив би всі твори його батька Маркіяна, щоб печатати. Я хочу з ним в контракт вйти і може б до нового року удалось напечатати. Хто там в Бережанах знає що о творах і манускриптах Маркіянових, то будь так добрий, випитайся; однак ж не кажи що *будеся печатати*, бо ми ту обдумуємо над видубуттям Євангелия Маркіянового і інших творів⁵, що нам, як здається удасться, як тільки будемо *замовчувати властиву річ* нащо і пощо нам того треба. Як ти гадаєш взглядом творів Маркіянових? Чи взяти на себе печатання, чи ні?

Рушицького⁶ заклич до себе і скажи йому, нехай організує у Бережанах грони⁷ і по других містах порозписує, щоб організувались, бо кацапня дуже ширитця і вибухає вже на провінції. Нехай же наші добре беруться до свого діла.

Взглядом Ausführliches kath[olisches] Religionshandbuch⁸ віднесися найлучше вперше до нас – пришли се діло переведене

до мене – ми тут переглянемо, яке воно щодо есенції⁹; як буде добре, перепишетця і докінчитця переводити, а опісля буде можна до школьної ради віднести.

Вагилевича вдова всі манускрипти свого покійника хоче продати, як чувим за 30 fl[oriniv]. Ми постараємося дістати сі твори від неї до перегляду і, як будуть добрі, то, може б, зложитися й купити¹⁰.

Федькович чогось загнівався ізнов і не присилає «Добуша». Здаєтця хоче грошей. Може, б ваші гимназиясти порозумілись з тернопільцями і станиславивцями і разом упросили його, щоб дальше посилав «Добуша» до «Правди»¹¹. Як до него писати, ти вже сам добре знаєш. Ми, може, постараємося тут від академії і симинаря таку прозьбу вислати. Може, як одубрухаєтця¹² та пришле дальше.

Задля браку місця не пишу більше.

Бувай здоров

Осип.

№ 9. Осип до Олександра

[Львів, 22. 5. 1869].

Любий мій Братику.

Вчера, не діждавшись Твого листу, ні книжок, вислав я свій лист до Тебе 21-го писаний. Нині ж, отримавши від Володка книжки із листом¹, спішу ізнов дещо написати, ро[з]чарувавшись, по правді сказавши, листом Новаковича, що так жалібно написаний. Не знаю тільки, чи розумієш, що він до Тебе пише. Для чого «Вила» пере[с]тала виходити, здаєтця, розумієш; бодай першу причину, котра підчеркнена. А друга причина така, що політичні прилуки стали у Сербії впливати на літературу. Дальше радить він тобі пренумеровати або «Матицю», або «Віцјенац»². Виберай лучше «Матицю», тому що тоньша часопис. Два ринських³, каже він, відосле тобі незабаром. За Кочину заплатив тільки, скільки післав еси, т[о] е[сть] 1 fl[orin],

і чується бути дуже щасливим, що її відшукав, бо тепер сю книжку тільки по антикварнях мож набути. Дальше просить він не зривати добрих взаємин із ним і счасна до його писати, і всюди буде про русинів роз'ясняти світові. Дальше просить, щоб посилати йому «Правду», а він предплату зложить. Я, однако ж, постараюся, щоб посилали йому *gratis*. Конець, здається, розумієш.

Я дуже тішуся, що маю Кочину, буду поволе переводити, бо хто знає, чи знайдеться сего року місце у «Правді» на так обширний переклад, тим більше, що мають досить велику, чи не таку, як «Маруся» Квітчена, «При[чепу]»⁴.

У нас нічого нового не чувати, хиба що хлопці самі вступають до війська, боячись, щоб їх не позабирали.

Шевченка поменки одбудуться, я тільки не знаю, як, бо се ще дуже не обраджено⁵.

Випадає до Новаковича написати подякованя, що так добрий був і вишукав Кочину; просити його, щоб він не забував на безталанний руський народ, щоб не цуравсь нами.

Добре зробив еси, що прислав книжки з редакційної бібліотеки – тут міні спокою не давали. Сподіваються Куліша (мовчи) у Львові. Я більше нічого нового не знаю. Рядові люде наші дуже мовчать про усе.

Воробкевич Грицько дуже радується вашим телеграмам, хоть се не его імянини. Признається міні, що зачне писати «Підкову», тільки жадає історичної розправи або історії, де б було розправлено, чий він син, за яких гетьманів і королів вступає в історії нашої⁶. Я згадував Вахнянинові про таку книжку і він обіцяв міні дати, але понині не дав, буду ще урговати⁷ до него. Добре б було дістати монографій Костомарова том III, там, здається, буде про Підкову⁸, однако ж не маю звідки дістати, хиба у Димита.

Чи нема у тебе тих прелекцій⁹ з руського, що Згарський традував¹⁰ у нас в 8-ій клясі? Я потребую о волі – хочу забратися до розправи *о волі нашого народа* т[о] є[сть], як наш народ

піймає волю. Хоть я добре знаю, що із сею розпрравою і за рік готовий не буду, бо треба прочитати, що каже Гегель, Кант, Розенкранц і інші про волю, а особливо Вольтера¹¹.

Питається, про яку філософію сербів я згадую в колишнім листі до тебе. Се тая філософія, з котрої я хочу витягнути «Про істноване і самостійність поодиноких літератур» Куянджича¹². Тільки ся розправа не укінчена, розводиться тільки о перших початках філософії в сербів.

Що ти гадаєш з Морозенка поезіями робити? На свій кошт печатати, не виплатиться; хиба він більшу часть сам заплатив – та й то шкода видатку, а, зрешту, як гадаєш. Кониського видати – то виплатиться скорше. Шевченка поезії кінчатся печатати, але буде продаватися тільки <ціну всчитають>. Чи не прислав би ти свій перевід «Шельменка», може, що зробітьця з ним, може «Правда» помістить, або може календар видасться на другий рік¹³.

Цюлує тебе твій брат

Осип.

«Нечая» обробляє Володко, ще не скінчивим, також дуже багато переменяю¹⁴. Чи не дістав би я де у Вас «Перекотиполя»¹⁵?

С сим листом посилаю лист Новаковича. «Черницю» буду обробляти помало – а декотрі уступи зовсім переменяю, як «Кифора і Ганусю»¹⁶.

№ 10. Олександр до Осипа

Бережани, 23 л[атинського] мая [1869]

Дорогий Брате!

Лист до Панька я післав до Вахнянина та не знаю, чи відслав йому¹, чи ні; від Лисенка нема відповіді. Рожанський прислав міні «Сніп»².

Нині дістав я від Новаковича філософію, котру сам Куянджич переглядав і списав сі уваги. Тільки забув я ще попросити його, чи дозволить з свого листу зацитувати то, що о сій

философії писав до мене, надрукувати, що він там писав. Та нім ти то поправиш та переглянеш для «Правди», то я вже буду мав відповідь від него, бо нині таки до него про се пишу і в 9-йох днях буде відповідь.

Друкуйте сю розправу чим скорше у «Правді», щоб серби бачили, що ми таких річей не відволікаємо³.

Напиши міні коли відослати Тобі «Сборникъ» Метлинського.

З Квітки треба б міні тільки «Марусі», бо Млака прислав міні «Козир-дівку», «От тобі й скарб», «Добре роби» і «Кон[отопську] відьму», і «Драм[атичні] сочиненія⁴, а я маю з библ[іотеки] гимн[азії] «Перекатипале». Отже, я з Квітки міщу ціле «Перекотипале», частини з «Марусі» і частини з «Козир-дівки» (бо ціла завелика, 40 карток) або ціле «От тобі й скарб»⁴. Отже, як не вистараєся «Марусі» (Куліша видання)⁵, то пришли міні хоч галицьке виданн[я] для ужитку в школі⁶, бо тепер її читаю, і то якнайскорше.

Млака дозволив себе печатати під власним ім'ям, і я просив Шрама, щоб списав його біографію.

Напиши міні що ближшого о відкиненню «Граматики» Партицького і «Букваря» Федьковича⁷.

А що то, що в нинішнім числі «Добуша» нема? Чи не погаркався Федькович з «Правдою»?⁸ Не знаєш, чи не прислав Федькович 2-го тому Стороженка до редакції?⁹

А чи не дістав би я на короткий час Мордовцева?¹⁰

Ще там в редакції єсть збірничок поезий малий п[ід] з[аголовком] «Бандура» Дмитрашка-Райч¹¹, чи якось так. Отже, й се, будь добрий, вижич і пришли. Чи трудитця хто відписуваннем того, що я тебе просив?

Бувай здоров і не забувай брата.

Олександр.

19-го мая 1869 о 9^{1/2} перед полуднем умер D[okto]r Ignaz Johan Hanusz k. k. Universitätsbibliothekar an Gehirnschlagfluss в 57 р. життя. 21 мая відбувся похорон. Подайте то в наступаючій числі «Правди»¹².

Преси Вахнянина, щоб друкував артикул Ганкевича¹³.

Посилаю тобі 2 листи Новаковича – не загуби їх і при
спосібности відошли.

Лучаковський і д[окто]р Ганкевич поздоровляють Тебе.

№ 11. Олександр до Осипа.

Бережани, 29 л[атинського] мая 1869

Дорогий Брате!

Я до Новаковича написав допіро о позволенне, вийняти
уступ з його листу до «Правди», тоді як висилав «Философию
сербів» до тебе. З печатаннем здержітця, отже, до того часу, до-
ки Новакович не відповість, бо, може, він не схоче або буде гні-
вався, як без його дозволу напечатаетця. Книжки «До науки
сербського язика» я спроваджу в короткім часі¹.

Я Пипина у себе не маю, а Володко переводить з його о пан-
славизмі до «Правди», що також було б на часі надрукувати².
Отже, най до його вдадутця.

«Основу» II-ий рочник дістав я з Тернополя; та ніде не можу
дістати Квітчиної «Марусі» Куліша видання³. Писав до Млаки –
затратилася йому, до Тернополя – тож пропала. Отже як побач-
чися з Вахнянином, то ще попроси його. Він, здаєтця, не хоче
пожичити, бо як я був у Львові, то говорив, що дав оправити. Та
досі в оправі?!!

Биографию Вагилевича випиши з «*Encyklopedyi powszech-
nej*», виданої у Warszawie nakładem Orgelbranda. Як тільки
скажеш тому старому «*Encyklopedia powsz[eczna]*», то він вже
знатиме і дасть тобі, тільки скажи *букву*, котру хочеш⁴. Дістав я
(в понеділок вже буде тиждень) лист від Лисенка і два листи від
Панюши⁵.

Лисенко дістав мій лист та з'їхався, власне, тоді з Панюшею
у Дрезні⁶ і дав йому сей лист. Панюша такий ласкавий, зараз
написав на сей лист одповідь до мене, хоч се не до його було
писане. Аж заледво написав сю одповідь, дістав мій лист, що я

до його написав. Отже, два листи я від його дістав, в котрих багацько міні висвітив про деяких писателів, – хоч тільки більше загально. Я просив його о огляд літератури загальний, та він вималявся, що немає часу. Але я в сей четвер знов до його написав, вичисливши, що з котрого писателя беру, і дуже його просив, щоб він написав і він, певне, міні зробить. Бо й Лисенко обіцяв напominати його про мене. У всім він дуже ласкавий для мене (здається Лисенко так мене зарекомендував) і обіцяє помагати у моєму ділі.

«Обидва листи Ваші, – пише Панюша, – виявили міні, що Ви, Добродію, недаремне почитували українські твори: набрались гарної мови і пишете по-нашому геть красно. Оце ж міні й любо до Вас писати хоч і мало в мене часу на се за моїми звичайними працями. Вибачте ж, коли писатиму коротко». (А написав 6 аркушів листових!)⁷

До Лисенка я перше напишу і звідаюся, чи Гетьманець⁸ переводитиме, а опісля вже можна буде післати.

Великі то сі переклади Біблій, чи може друк дуже дрібний, що такі, та ні?

Про форлядунг⁹ і чутки нема!

Чи Воробкевич може розгнівався тим, що я його просив о біографію Млаки?

Млаці післали ми 3 телеграм. Я, проте, писав до Тернополя, і відтам йому вислала.

В четвер сподівайсь від мене пакету з книжками. Пришлю Метлинського і Скоморівського переклад «Діяний», і переклад «Релігії» з оригіналом до перегляду¹⁰.

До Федьковича не висилано нічого і невисилатимуть.

Вчера рано Котлярчук пустив тут бомка, що Спиридон умер вночі о 2-ій годині¹¹. Що там чувати?

Бувай здоров, твій брат

Олекса.

№ 12. Олександр до Осипа

Бережани, 2 л[атинського] червця [1869].

Дорогий Брате!

Хотівим нині відслати Тобі «Южнорусскій зборникъ» Метлинського¹, та ще не відписав. До неділі, певно, вже відпише, і я на понеділок або вівторок тобі пришлю.

Тепер відсилаю «Гласник» 23 т.² і Штура «О піснях слав[янських]»³, а при тім посилаю Leonhard[a] «Religionshandbuch»⁴, переклад тої книжки, і переклад «Діяний Апостольскихъ» К. Скоморовського⁵, але тільки під тою умовою, щоб з того нічого не печатати, бо то не моя власність. Знавці ваші най переглянуть сю релігію і спитають кого, чи можна б після сього учити в гімназії, а потім моглибся взяти до переписання перекладу сего діла. Переклад сей не цілий. Тільки догматика, здається міні, ціла переведена, а моральна ні. – То що при кінці Leonharda – dritter Theil: christliche Motiven Lehre⁶, здається міні, не потрібне для гімназії.

Вважай, щоб з тих рукописей що не затратилось. «Діяний» переклад зачав покійник⁷ вже начисто переписувати, і я се тож посилаю, єсть то писане на тих більших аркушах.

Ти майся на бачности з тими бібліями бретанськими, бо могла б бути яка халепа за те⁸.

Новакович і Панюша міні ще нічого не відписують.

Я[к] присилатимеш міні Мордовцева та ще дещо, то випожич в редакції тогорічну «Ластівку» (додаток до «Учителя»)⁹ і пришли міні. Посилаю тобі на кореспонденції зо мною 1 р[инський], бо тепер більше не маю, а 1 р[инський] на Псалтир доручи Вахнянинови, а 30 кр[ейцерів] на «Дѣи русиновъ» і випуск, то передай яким чином д[окто]ру Огоновському¹⁰

Я думаю на Зелені свята incognito приїхати д[о] Львова. Що там «Просвіта» поробляє? Що з Спиридоном чувати?¹¹ Який-то катехизм одобрив Сембратович?¹²

Чи нема вже випадково Володка у Львові, бо з дому нічого до мене не пише.

З моєю «Читанкою» ось як: написаного маю вже 70 аркушів, а з тим що вже розділено до писання буде над 100, отже вже половина, бо я думаю зібрати до 200 арк[ушів] писаного = 40 до 50 арк[ушів] друку.

Бувай здоров і не забувай Твого брата

Олекса.

№ 13. Олександр до Осипа.

Бережани, 1/13 червця [1869]

Дорогий Брате!

Відсилаю Тобі «Южноруській зборник» Метлинського, бо вже все відтам маю переписане. Також і оповідання Марка Вовчка.

До Лисенка я ще не писав, бо й часу не було. Вчора спроваджувався я на нову хату і ледви нині всьо упорядкував, а завтра мої імянини, то знов посходяться колеги, то не буде часу.

Я ще потребую «Ластівки», додатку до «Учителя», і X-ої книжки «Основи» з р[оку] 1861. Може б Ти сі книжки взяв з редакції і міні прислав. Хоч вони завізували всі редакційні книжки повіддавати до 1 р[уського] червця, та нехай не пожалують до такого діла випожичити міні¹.

Ще я потребую рецензії Ільницького на «Щиру любов» заміщену в 1865 р. в червцю чи в липцю між дописями в «Слові»².

Може, б Ти кого попросив, щоб переписав, але тільки саму оцінку (а оцінка гри акторів міні не треба). Можебись з редакції вижичив також ті числа «Руси», в котрих фелетоні єсть Ільницького подорож до Італії (не пригадаю, який заголовок)³.

Як побачиш де Шашкевича⁴, то пригадай йому, щоб скорше лагодив те, що обіцяв, бо час минає.

Желихівському подякуй від мене й Лучаковського при спосібности за присилку.

Прости, що так скоро кінчу, бо не маю часу.

Рукописі Скоморовського, як не потрібні, зверни мині назад. Тих 30 кр[ейцерів] най зістане у Тебе на видатки почтові.

Бувай здоров Твій брат

Олекса.
Повісти Квітки⁵, оба томи, дістав я від Сушкевича⁶.

Володко по Зелених святках має приїхати ді Львова. Я для того перекладаю мою їзду на польського Петра й Павла⁷.

№ 14. Олександр до Осипа.

Бережани, 3 л[атинського] червця 1869.

Дорогий Брате!

Вчера вислав я до Тебе письмо з книжками, а нині дістав лист[и] від Куліша й Новаковича¹. Сей останній посилаю Тобі, то й дізнаєся, що він пише. Я його розумію, хоч по-сербськи небагато уторопаю, а так уже навик і привчився з практики.

Куліш прислав мині «Псалтирець», т[о] є[сть] вибір з великого Псалтиря, що у Львові печатаєця, щоб я з того й з Іова і з Библиї дещо взяв у «Читанку». І ще радить пісні народні – і сам підоймаєця вибрати. Я ж думаю, що пісні б дати до попереднього тому «Читанки» з середнього періоду нашої літератури².

Напиши мині, коли скінчитця печатанне Псалтиря?³ Та ще дещо нового; я кінчу моє письмо, бо не маю часу нині більше писати.

Бувай здоров Твій брат

Олександр

Лист рекомендую, щоб не пропав.

№ 15. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

В четвер отримав я від тебе «Гласник» і о піснях народніх слов'янських, манускрипта Скоморовського – і сю німецьку книжку <Leonharda>. Переглядаючи ці рукописі Скоморовського, побачив я, що не мають вони такої вартости, яку їм приписував, ще не бачивши їх. Переглядаючи «Діяння» і «Послання Апостольські», бачу, що покійник переводив слово за словом із церковного тексту, не зважаючи, чи таке положення слів відповідне духові нашого язика, т[о] е[сть] надав своєму переводові синтаксу більше церковнього язика і язика польського, як нашого. Для того-то на декотрих місцях, труднійших до переводу, стаєтця його перевід незрозумілійшим, як сам текст церковний. Врешті, я буду ще раз основнійше перечитувати і перевід «Діаний», і перевід «Religionshandbuch», однако ж покористуватись тим буде можна тільки *дуже мало*. Особливо «Religionshandbuch» єсть дуже старосвіцька книжка, котра, здаєтця, не здужає виперти такого ученого Feslera і Мартина, що Цирик переводив. А ще здаєтця міні, чи не єсть Fesler приписаним для обох обрядів¹. Для того-то підійде Сонивіцького² взглядом при[пи]саного автора для обох обрядів, тим більше, що тепер, здаєтця, Кир Йосиф³ прийде на митрополиту а, бодай, на заступця – бо може вже звісно тобі, що взавтра Спиридона похорон.

Не хочу тут росписуватись про те, якби-то добра була спосібність через Сембратовича пересадити усі книжки релігійні, нехай би й правописсю етимологичною, але в язичі народнім чистім. Я собі уложив в тім взгляді плян і може його перепроваджу.

Твою пренумерату на Псалтир і «Дѣи русиновъ» віддав я редакції; пренумерата на Псалтир від тебе яко пренумерата вторічного «Правди» і тільки 70 кр[ейцарів], отже, 30 кр[ейцарів] у мене zu gut⁴.

Питаєся про катехизис, що Сембратович одобрив – а я також не знаю. – Володка у Львові ще нема, сподіваюся його аж по Зелених святах.

В п'ятницю дістав я від тебе рекомендований лист, в нім лист Новаковича і його передне слово до статі з філософії у сербів. – Річ Новаковичева хороша, я її перевів і разом з оригіналом передав Вахнянинові просячи, щоб ся неначе-то редакция нашої «Правди» пише помістив. Сподіваюся, що в 20-м числі замістять, хіба би «Причепа» і «Дубуш» усе місце зайняли⁵.

Пишеш, що Куліш підймаєтця уложити до «Читанки» пісні народні⁶. Добре се – дуже добре. І се повинно бути так! С твоєю гадкою в тім взгляді, «щоб пісні подати у попередньому томі, т[о] є[сть] прилучити їх до середнього періоду», не згаджаюся зовсім, тим більше, що і серби (Новаковичева «Историја Књижевности српске»⁷) прилічують устну словесність до нового періоду, незважаючи на те, в котрім періоді літератури народ сі думи, пісні і т[ак] д[алі] скомпонував. Язиком вже належать вони до нового періоду. Сеї гадки, видно, і Куліш. Для того-то проси його, коли так ласкавий, щоб спорудив до «Читанки» цілу устну словесність, т[о] є[сть], щоб вибрав з дум історичні, пісень – ріжнородних, загадок, приповідок, оповідань, казок, приказок і т[ак]е і[нше] і попередив те все розправою.

Ся устна словесність нехай становить в «Читанці» особний відділ, тільки порадся іще <з> Куліш<ем>, на котрому місцю поставити сей відділ, чи спочатку, яко основу нового періоду в нашій літературі, чи на кінці, яко осібне студіум. Я гадаю, що спочатку було б найлучше.

При тій спосібности попитайся Куліша, чи не зробивбись в тім взгляді ослуги, як пішлеш йому декотрі галицькі збірники пісень як: «Русалка Дністровая»⁸, «Коломийки й шумки» Щасного⁹, *Żygoty Pauli*¹⁰, *Wacław z Oleska*¹¹, «Каски» Николая з Никлович¹² і др[уге]. Просив я Вахнянина, щоб пожичив Тобі «Марусі» Квітчиної петербурське видання. А він мині каже, що немає. І ту[т] у Львові ніхто не має, а на провінції тим більше – отже добре би було якби ти просив самого Куліша о «Марусю».

Посилаю тобі Мордовцева, «Дещо про світ Божий»¹³ – Бандури¹⁴, о котрій ти писав, що єсть в редакції – там нема,

хтось мусів вижичити та не віддати. Посилаю тобі також о Вагилевичу з «Encyklopedyi», і не дивуйся, що при кінці таке дуже хвостате письмо – бо я не мав часу се скінчити та й просив Цурковського¹⁵. Желихівський¹⁶ прилучає і своє – лист до тебе і Луцаковського.

Ще одну річ про «Читанку». Старайся багато наукового подадовати – особливо з історії, критики – естетики (треба буде щось перевести). Єсли би мож було, я постараюся переводу Вагилевичевої розправи о «Pogrzebach» у слов'ян¹⁷. Або, може, то б важнійше було: з «Історії образования Англии» *Buckle*¹⁸; про історію взагалі і писання історії (*Geschichtschreibung*), о впливі природи на чоловіка і т[аке] і[нше]. Коли б то ти мав там *Schmidt Encyklopedie*¹⁹ і витягнув з відтам über die esthetische Bildung статя д[окто]р[a] *Deinhardt*²¹. Я вичитав витяг з тої статі у «Viensu» – дуже хороша річ.

Ще одно що тебе просити буду. Коли б ти був такий добрий і просив через Лисенка Гетьманця, щоб перевів сі пісеньки сербські на наше, вони виїняті з Кочини Країни²², котру гадаю після вакацій кінчити переводити.

Які книжки до науки сербського язика гадаеш спровадити: чи тільки, може, «Boschkovića»?²³ Бо здавбися і словар. – Бо ту[т] позаберали учитися і, здаєся, не віддадуть так хутко, зрешту, гадаю читати Письмо св[яте] наше і сербське і при кожнім слові вписати в словар значене наше, щоб потом не товчись за виразом нашим; і с часом міг би статися такий словар і сер[б]-сько-український. Якби було у тебе настільки грошей, то подаю тобі адресу до вдови Караджича у котрої словар її мужа 2-ge видання з р[оку] 1852 7 f[lorintiv] per Nachnahme²⁴. Адреса її така *frau Anna Wifwe der Buk Stef[an] Karadžić Landstrasse. Marokanergasse, N 3 in Wien*²⁵.

Наваковичеві листи (3) без сего переднього слова до статі з «Філософії сербів» відсилаю.

Я вивідаюся чи післано Наваковичеві послідний випуск Шевченка і перепечатаного «Йова»; як ні, то колись возьму пару екземплярів, і ти вишлеш до него²⁶.

Новин таких у нас нема, хіба та, що в п'ятницю о 5 годині рано умер Спиридон²⁷ – до пояса від ніг ще за життя зогнивши (здається, був слабкий на sifilis-шанкер, с котрого сам курувався²⁸ – як свідчать книжки о тім предметі у него найдені – але зле викурувався і через те спровадив якусь нову, нібито ниркову слабкість і, як *Nero*²⁹, зігнів ще за життя. Мовчи!!), тепер нібито бальзамовано його, бо мусіли; годі бо було встояти під час парастасу³⁰ вже по полудню, в п'ятницю – текло з него цюрком. Однак ж ти мовчи про те, бо *de mortuis nihil nisi bene!*³¹

Бувай здоров та не забувай твого брата

Осипа

Львів, дня 6/6 1869

№ 16. Осип до Олександра

Львів, дня 18-го червця 1869

Дорогий Брате!

Дня 14-го отримав я твою посилку з Метлинським, Марко Вовчком і довідуюся с твого листу, що втоді твої ім'янини припадають. Я зовсім забув на тее і прийми, бодай, тепер мої бажання яко брата братові рідному, щоб якнайшвидче бачив я тебе учителем стабілізованим здорового і щасливого!

Взглядом рецензії на «Щиру любов» Ільницького в «Слові» мусів я сам трудитися, хоть і так тепер дуже часу не маю, бо треба учитися до іспитів, – а іспити вже недалеко, за 17 день у нас перший іспит! Тільки ж, здається міні, тут шкода тільки мого заходу. Бо Ільницький наводить тільки содержание тої штуки драматичної і переходить акт за актом, але завсіди тільки щодо гри акторів, хотя й їх не виміняє, а завсіди бере імена тиї, що автор поставив. Для того відписав я цілий початок і два цілих акти, а 3-го кавалок; однак ж, побачивши, що рецензент майже зовсім зійшов з свого постановлення: розібрати сей драмат і тільки «восхищаетця» ситуаціями і сценами

поодиноких осіб дійових, і більше виливає свої чувства, які зроби́ла на него і публику гра акторів, – я залишив дальше переписувати, знаючи, що таке розбобтанє вперше коротко сказаного содержания цілої драми, небагато, може, й нічого не допоможе. Він не звертає своєї уваги на характери осіб дійових, н[е] розважає, як розвинув автор цілу дію, як замотав і як розв’язав; він тільки викрикує: «О Галю! Яка ти прехороша тепер!» Яка гарна ся ситуація для маляра або різб’яра! і т[ак] д[алі]. Се не есть суд над драматичною стійністю сеї штуки.

З Шашкевичем я не бачився і, здаєтця, його тут, у Львові, нема. Але ти не покладай великої надії на Шашкевичеву обіцянку – бо ему не шкодить обіцяти, але чи зробить, чи сповнить обіцянку, се питаннє велике.

Від Володка дістав я недавно лист, пише, що нездужає. Я боюся, щоб він сухіт не затягнув. Ему дуже шкодить наука, а особливо така наука, як французького і загально кожного языка. Я писав до него і пресвадував¹ йому, щоб покинув на якийсь час усе, а старався більше о своє здоров’я. Ему б треба статися хоть що трохи ленюхом. Коли приїде він до Львова, не знаю, але, здаєтця, що десь так на 1-го, а, може, й скорше.

«Товариство біблійне» англійське зголосилося вже до редакції, щоб редакция відступила їм печатання Біблії – і що печатанєм не забавлятця. Вахнянин писав в тім взгляді до Куліша, не знаю що буде с того, бо, здаєтця, що ще не весь перевід готовий. А Куліш сам казав, що ще і язык поправляти треба, бо *лихий і не однаковий*. Розумієся, треба би і щодо догматичних похибів справити сей перевід².

Скомороського манускрипта відсилаю тобі назад.

Писав до мене Ізидор Воробкевич, нарікає, що не має часу вільного, і напав на мене мокрим рядном, чому не печатаютьця його поезії а Шашкевича і других, чому не печатаєся його «Олена» і другі. Дарма! Тепер в «Правду» більше артикулів пхати, нехай скінчитця «Причепа» – тоді! Я писав до него уже, трохи обрушившись на таке леметованя Воробкевича Ізидора, – але

напиши і ти до него і запевни, що усе будеечататися, що ееть в редакції і в мене, тільки трохи згодом. А поміщаетця других авторів тому, щоб показати, що ми не однім і не на двох писателях стоїмо, а маємо більше людей працюючих. Скажи йому, що «Правда», здаетця, побільшить свій формат скоро, тільки англійське товариство возьме на себе Письмо св[яте], а втоді побачить, певно, в кожнім числі бодай малу думочку Морозенка.

Чи не прислав Новакович своєї «Библиографији», що обіцяв, – бо в «Матице» читав я, що вже вийшла, обіймає XXIV і 649 сторін in 8°, отже, велика книжка. Скоро тільки до нас прийде, то обвістимо в «Правді», додавши яку відповідну примітку³. Що за книжки сербські загадуеш спровадити, чи тільки Бошковића, чи і другі, про котрі я тобі писав?

Здалобися просити Стојана Новаковића о статут їх товариства «Омладина»⁴ та розглянути сей статут і розміркувати, чи не далобся і у нас таке товариство зав'язати, отже, проси при спосібности Новаковића о сей статут, а на вакації, може, б ми уложили свій і по вакациях зібрати людей та й надати о затверджене. Блише о моїм пляні, взглядом такого товариства, поговоримо вже аж на вакациях.

На самі Зелені свята, т[о] є[сть] в понеділок маємо зібратися і обрратитися взглядом працювання над «Словарем *руським*» із значеннями 1) латинським, 2) німецьким, 3) московським. По вакациях возьмемося тільки до праці. Єсть нас працюючих дотепер, здаетця міні, вже 20 осіб тільки у Львові. Будемо завзивати до того всіх нам знаємих людей по провінциях (по містах і селах) також і [шко]лярів-гимназиястів⁵. Щодо спеціальної програми не могу ще нічого писати, бо нічого ще не обрраджено, лише так, між собою обговорювано. Якщо уже усе усталитця, то б і напишу о всім.

Одну прозьбу до тебе маю: чи не був би ти такий ласкавий і *вижичив міні на сего першого 5 fl[oriniv]*, а приїхавши на вакації, я тобі віддам, треба міні тепер не на одно: на Псалтир, за могилу Шевченка, за Юва, за Рудченка⁶, ще зачав я дуже

хороше діло: купувати у Ріхтера⁷ «Civilisazion England von Buckle»⁸ – виходить воно випусками, кожний випуск стоїть 32 кр[ейцари]. Я купив уже 1-ий, там ще не скінчений вступ. Хто учится історію і хоче мати якесь здорове понятє о історії, писаню історії, о образованю і о людськості і її поступові – му-силь се діло читати. Я знаю добре, що і такий Ільницький сего діла не читав, та й взявся писати «Дѣки русиновъ» – я вже наперед приготовуюся із Буклем в руках його «Дѣки русиновъ» подратувати. Ціле діло Буклого буде стояти 6 fl[oriniv] 40 к[рейцерів], отже 20 випусків.

Посилаю тобі з редакції «Русь», в котрій єсть про подорож Ільницького, однако ж там недостає 63, 64 числа, більше «Руси» в редакції нема; також «Основу» Х книжку, т[о] є[сть] октобер.

Що там чувати у тебе; як приймали тебе школярі на твої ім'янини?

У нас зовсім конець 19-го липця, отже, 20-го, здаєтця, виїду додому. Не знаю, однако ж, що ту зробити з обіцяними алюмнами⁹. Вправді, Березовський¹⁰ стараєся конечно, щоб я його взяв на вакації з собою, через Даниловича¹¹ дав міні пізнати, стараєся о Ольгу¹². Гарасимовича¹³ не знаю як-то зтягнути його додому на вакації? Як ти сюди приїдеш до Львова, то може міні легше піїде с тобою, можна якусь бесіду завести та й щось на здогад притикнути, однако ж все близше щось означити; бо так зовсім здалека я йому говорив, але, здаєся, він мене не дуже порозумівся. Березовський же хоче міні при кожнім [здибанню] зо мною дати пізнати, що і як він гадає. Против Березовського, здаєтця, міні нема так що закинути; довги як має, то не такі вони великі, щоб їх лякатися, сам статок, порядок любить – пораду собі вміє дати – що ж жадати більше?! Добре би було, щоб ти написав до Ользі лист і спитався о її мніні о Березовськом; вона бачила його вторік на вакації.

В тім взгляді писав я додому, однако ж нічого міні не відповіли.

А тепер бувай здоров та не забувай твого брата

Осипа.

«Ластівки» не посилаю, бо в редакції нема – а тут ніхто не має! Також не посилаю ще й «Основи» Х-ої книжки, бо обіцяно міні, а ще не дано – отже вишлю «Основу» десь коло вівтірка.

№ 17. Осип до Олександра

Львів, 24-го червця 1869.

Дорогий мій Брате!

Нині відобрав я від Ганкевича книжки, що передав еси до мене. І лист мій, з книжками 21-го до тебе висланий, мабуть розминувся, бо домагаєшся у мене і «Русі», і «Основи», і критики Ільницького. «Основи» Х-ої книжки *ще* не посилаю, бо то в руках таких людей, котрих ся справа, як «Читанка» або дуже мало, або зовсім не обходить. Дуже мене тішить, що «Читанка» буде готова, як я приїду на вакації – буде тоді тільки о те розходитися, щоб рада шкільна приймила і своїм коштом випечатала.

Скоро дістану «Основу» Х-у, вишлю тобі. Добре ти робиш, що взглядом огляду словесности понехав еси Танячкевича¹, – бездільніцею стався, та й годі!

Щодо Новаковича, то гадаю, що лучче б було купити йому *Номиса*² і післати, бо він і так згадує про книжки звідкіла б ему мож було виучитися нашого язика, або може б «*Чорну раду*»³, бо здаєтця міні, що редакция вислала вже давно *Рудченка*⁴ і вишле Псалтир⁵, як напечатаетця. Шевченка і «Йова» йому післали. Я забераю на вакації два рочники «Вилі», с котрих мож буде 4 оповідань менших перевести. Не знаю тільки, чи і які ти книжки сербські спровадити мав; напиши міні об сім, щоб я знав, що з собою взяти.

Видівимся з Юновичем. Просив він мене, щоб я йому поміг в розправі: чи стенографія польська до руської ужити дастця, чи ні, себто друге питанє у вашій стенографічній газетці⁶. Я часу не маю, бо іспита оден за другим – над тим треба б посидіти і пошпирати⁷; отже, удаєтця до тебе Юнович, щоб ти се питання обробив і йому прислав. Здаєтця, що ти йому сего не відмовиш, бо се

важна річ – а якби в тебе часу не було, то чи не можна б се на вакації зробити?! В кожному взгляді, напиши до Юновича сам, що і як!

Тобі, може звісно, що у мене 19 липця кінець, отже, на 21-го сподіваюся бути вже вдома і привести з собою Березовського, яко компетента до Ользі; він ще вторік на вакації її бачив і, мож сказати, дуже влюбився...

Володко, чувим від Варапучинської⁸, котра тут була, приїде або в сей понеділок, або аж на другий і, здається, разом зо мною від'їде додому.

Шрам переводить «Богдана Хмельницького» Костомарова на німецьке⁹, однако ж під час вакацій – а у него се дуже вільний час – сеї книжки мати не буде, бо ся книжка, що тепер має у себе, єсть з семінарицької бібліотеки. Отже, просить тебе, щобось удався до Куліша, щоб він був такий добрий і позичив свого екземпляра Костомарового «Богдана». Заручити можеш напевно, що перевід буде вірний і в краснім німецькім язиці. Щодо напечатаня, то гадаємо просити вперше Цейсберга¹⁰, щоб зарекомендував перед німецькою публікою сего «Богдана», а опісля з сею рекомендацією продати котрому липському книгарникові. Ходить тут тільки о текст, т[о] є[сть] «Богдана» Костомарового, щоб мав звідки переводити.

Пришли міні також незадовго «Хату»¹¹, бо се з семінарицької бібліотеки, а перед виїздом на вакації мушу віддати. Яке <нерозб.> вбудила статя «Про істнування...» у ваших читателів «Правди»¹². Чи позичиш міні 5 fl[oriniv]?

Не пишу більше, бо часу не маю.

Цілую тебе сердечно, твій брат

Осип.

Боднар¹³ каже тобі переказати, що якийсь там Ковальський¹⁴, ученик (чи як він зветця) мав через тебе передати 8 екземп[ярів] II випуску 2-го тому, а 6 екз[емплярів] III випуску того ж тому¹⁵, як їхавись сюди до Львова, – *чи то правда?*

Львів, дня 28-го червця.

Посилаю тобі вже й «Основу» Х-у книжку. Також і Абердара Куянджича, щобиш через Лисенка вислав до Гетьманця, нехай би він сі хороші поезийки поперевадив, а декотрі поперевавав, тим більше, що тут, як каже сам Куянджич, оспівує світ і час, в котрім ми живемо¹⁶; отже, менше-більше тенденційні, як Кониського. Печатку редакційну можеш або ти, або Лисенко замазати, якби то було небезпечним.

№ 18. Олександр до Осипа

Бережани, 6 лат[инського] липця [1869].

Дорогий Брате!

Дивує мене дуже, що на останнє письмо моє не дістав я жодної відповіді. Просив я о присланне «Зорі» 50 ек[земплярів]¹. Отже, напиши мині, чи діставись, чи ні сей лист.

Посилаю 3 р[инських] а[встрійською] в[алютою] з розпродажи за «Зорю», а 2 я маю ще заплатити. Але здається мині, вони з тим можуть почекати, до 15 липця. Отже, можеш тим часом взяти сі гроші для себе, а я перед 15 пришлю 5 р[инських] для тебе і 2 р[инських] яко решту за «Зорю».

Тут] страшно за «Зорею» попитують. Сельські учителі, а навіть селяне зголошуюця до мене, а я мушу відправляти з нічим, бо вже не маю ані екземпляра. Отже, скажи, щоб як-найборше 70 ек[земплярів] прислали.

Як не діставись останнього мого листу, то не знатимеш, що я тебе просив о переписанне пісень з Максимовичевого збірника і «Слово о полку» його переводу². Але що ті книжки в Оссол[інеум] бібліотеці³, отже проси Желихівського або кого, щоб переписав кожду пісню осібно на аркуші folio, загнувши з лівої сторони на 3 пальці, кулішівкою міт з, а «Слово о полку» правописю Максимовича⁴, як в оригіналі. Для ліпшої певности повторю які пісні:

1. «Про Коновченка» (стор. 51).
2. «Про бурю на Чорн[ому] морі» (стор. 14).

3. «Ой поважай стару матір» (стор. 143).
4. «Сидить козак на могилі» (стор. 148).
5. «Відкіль ідеш?» (стор. 149).
6. «Ой кінь біжить» (стор. 152).
7. «Чорна ріля заорана» (стор. 154), повикидавши з сеї пісні повторення і «гей, гей!»

Збірник сей виданий в Москві 1834 р.

Також треба б міні виписати з *нового видання Niemcewicz-ового «Herbarza»* те місце, де єсть споминка найдавніща про устню словесність україн[с]ьку. Єсть то у IV-му томі на стор. 218⁵.

На сих днях відошлю Тобі «Основу» і «Хату». Але «Хати» міні треба й на вакації. Отже, як не можна там де пожити, то піди до Ставропигії⁶ і звідайся, чи ще там є й що коштує, то я перед 15-м пришлю гроші, то післалобся Новаковичеві. Сербських книжок я ще не записував, а запишу тільки сю граматику, чи розговори, що то Новакович про них міні писав⁷, що то препоручає до науки серб[ського] язика.

Бувай здоров

Олекса

Коли виїздиш?

Чи й Шрама залічити між писателі у «Читанці»?

Про «Богдана Хмельн[ицького]» напишу завтра Кулішеві⁸.

№ 19. Осип до Олександра

[Львів], Дня 8/7 1869.

Брате мій дорогий!

Нині дістав я твій лист, зараз і відписую. Бо дуже здивувало мене твоє дивовання, чому не відповідаю на твій лист, котрого *я не отримав*. Так, братіку, не отримав я твого листу; жиємо бо в часах інквізиції кацапської, про котру я тобі все збирався написати і перестерегчи взглядом листів. Не думай, однако ж, щоб тою інквізицією тільки superiores¹ наші семінарицькі займалися; але займаютьця і наші кацапики-питомці, і в їх-то

руках застрів і твій лист до мене писаний, – так, бодай, здається мині. Для того ж то, братіку, на будуще пиши до мене ішли порожні, не рекомендовані листи, адресуючи до редакції «Правди» – там буде певнійше. Взглядом тої інквізиції скажу тобі, при тій спосібности ще й те, що один наш колега Гордієвський² зівстав ректоратом на 4 години карцеру за читаня переводу Библиї засуджений. Розумієся, не обійшлося тут без донощика – обширнійше розкажу тобі приїхавши на вакації.

За «Зорю» скажу ще може нині, а завтра найдалше, щоб скоро висилали, бо і в тебе кінчитця курс – поїдеш додому. Гроші 3 fl[orina] задержав я у себе, [б]о потрібні мині дуже. Також взглядом переписуваня потрібних тобі куснів з Максимовича, так як ти кажеш, удамся до Желіховського, бо я не маю часу, а хоть би і мав, то до Оссол[інеума] годі мині ходити.

Шрама в «Читанці» мож би й опустити зваживши, що він, доперва, сего року заявився, та й то дуже мало, хиба в бібліографії умістити³.

«Хати» тут нігде не дістати, хиба в Ставропигії купити, нині звідаюся.

Добре робиш, що спрочачаєш <нерозб.> Voškowicza. Словар Караджича я беру на вакації.

Додому вислав я 10 ек[земплярів] «Зорі» і казав даром роздати. А ти, їдучи на вакації, возьми *оден* ек[земпляр], бо я гадаю зробити уваги над нею с коротким поглядом на попереднійші книжки, для народу печатані. Я вже розміркував собі, що й як про «Зорю» говорити; тільки ж треба буде мині і «Хати» Сілецького⁴ (?), чи як зветця він; «Ластівки» Наумовича⁵, «Дімь і школа»⁶ – «Письмо до громади» Шеховича⁷, «Неділі» Попеля⁸ – і все вже, щоб сказати і про сі труди около народа нашого, щоб витикнули усі похиби тих книжок і писем для народу простого. Їдучи на вакації, возьми з собою с тих діл, що будеш мав, або може там де в кого вижичиш.

Прислана тобою дума Шрамова уже, як тобі відомо, напечатана⁹. Я попеременяв дещо, однако ж Шрам на те дуже

розгнівався, і, аби не попасти в него в неласку, я казав, що таку вже ти прислав, бо він хотів Вахнянина песемно бештати¹⁰, що переміняє чужі твори. Я його просив ще о що нового, однако ж він казав, що в тебе єсть ще пару думок ліричних, а «Богуна»¹¹ я маю, отже нехай перше се напечатають, «не змінюючи нічого, тоді я дам дещо іншого». Отже, пришли які вони є, або до мене, або просто до Вахнянина с тим, щоб нічого не переиначував, бо автор собі не жичить. Ледво-не-ледво я уговкав старого Шрама, і він трохи успокоївся.

Володко слабій дома і вже перед вакаціями не приїде до Львова. Я заголови маю з його куфрами та софкою¹² – не знаю, де їх подіти, бо з собо[ю] забрати годі.

У мене іспита кінчаютьця 19-го, але ректор (звичайно <мешур>) dankmesse¹³ відсунув аж до 25-го, отже, не буду міг скорше виїхати, як таки 25 вечірним потягом, або 26 ранішнім.

А коли ж ти їдеш додому? Певно, 16-го. Мав би я тобі багато розповідати за Memorandum der Russischen zum din Union mit Polen¹⁴, але задля браку часу лишаю по вакації (але се мовчи ще).

Бувай здоров та пиши до мене

Осип.

Що писав ти в тому пропащому листі? Напиш[и], коли пам'ятаєш, я хочу знати.

№ 20. Олександр до Осипа

Бережани, 12 л[атинського] липця 1869.

Дорогий Брате!

Що я в пропащім листі писав, не пригадую, та се мала річ, але міні ходить тільки о ті пісні з Максимовича, та о його перевід «Ігоря»¹. Коли Ти просив Желихівського, або кого иншого о переписанне, то добре, а якби ніхто не піднявсь написати того, то сповісти мене скоро про се, щоб я знав, як собі порадити.

Посилаю Тобі 13 р[инських] а[встрійською] в[алютою]. З того возьми собі 2 р[инських] а[встрійською] в[алютою] jako придаток до тамтих трьох.

Від Ганкевича принумерата на «Правду» за півроку 3 р[инських] а[встрійською] в[алютою]. За «Зорю» 100 ек[земплярів] – 5 р[инських].

Купи міні «Хату» в Ставропигії за 2 fl[orina] 50 [крейцєрів] і Саламона «Коломийки і Шумки» за 50 кр[ейцарів].

Якби «Хата» більше коштувала, то не купуй Саламона.

«Хату», «Коломийки», «Дії русинів» (як вийшли), Молитвенник і пісні з Максимовича, як переписані, пересилай на мою адресу додому (Schlachtincy)². Але найскорше «Хату»!

«Хату» і «Основу» семинарицьку вишлю завтра, а найдольш в середу, а сам їду в четвер з Бережан.

Добре було б, якбись міг де дістати «Sioło» там, де єсть про Вагилевича³.

«Зорю», «Хату» Селецького і «Ластівку» Наумовича привезу на вакації.

Вчера дістав я лист від Млаки⁴. Не маю часу про все писати, що він пише, але кінчить так: «Бувай здоров, цілую Тебе etc-etc, а особливо Осипа, котрий немало трути у моє уже хоре серце улив etc». Дай спокій, не пиши нічого такого до него. Се люде дуже уразливі, а шкода, щоб перестали писати.

От що Куліш у листі, щом нині дістав, пише про галицьку літературу: «Одно що з Вашої галицької поезії гарне, се Морозенкове та Шрамове». Пише також, що добре зробив Шрам, що зупинився з переводом «Хмельницького», бо вже готуецця нове відмінне видання⁵. Отже, при спосібности я про се Шрамові про «Хмельницького» напишу.

Я гадаю таки Шрама узяти до «Читанки»⁶.

Його поезії, що ще у мене, попересилаю з вакацій у «Правду», бо тепер нема часу.

Напиши міні наперед, чи приїздиш з Березовським, щоб я знав, як і де уладитися, щоб він не мішав міні в роботі.

Новакович писав міні вчора, що їде незабаром у Відень і пробує там місяць. Подав міні адрес, де мешкатиме. Отже, я писав до Куліша, щоб з ним познакомився і поясняв добре нашу справу⁷. Також просив Новакович, щоб редакція «Правди» вислала Куґунджичеві 20 і 21 число де напечатана его розправа⁸. (Добре б і 2 ек[земпляри] вислати). Адрес його: Милану Куґунцићу, министерство унутришних дела, Belgrad.

Від Ганкевича подякуй Вахнянинові за похвалу, – він просить та каже, щоб Вахнянин до котрої німецької газети щось такого написав, а в «Правді» звістив, що наклад сеї розправи вичерпаний і скоро вийде друге видання⁹.

За «Правду» і вкладки до «Просвіти» я, може, завтра, або в середу вишлю на Твої руки. «Галичанина» того, що ти у якого семинариста пожичив, задержу у себе. Під час вакацій можу поштою відослати.

Бувай здоров. Твій брат

Олекса.

№ 21. Осип до Олександра

Львів, 14-го липця 1869.

Дорогий Братіку!

Вчора дістав я твій лист з грішми і, вволючи Твою волю, постарався я, щоб зараз вийти з семінаря і купити «Хату» Кулішеву та «Коломийки» Щасного. Однак ж довідався я ту[т] в семінарі, що Димит має книжки, між котрими єсть і «Хата» танше¹, як в Ставропігії, але не заставим самого Димита, тільки купчиків, котрі до того нічого не мають. Отже, нині вислав я Цурковського до Димита в тім взгляді. Також річ про перепи- сання Максимовича «Ігоря» і піснь інакше ся має, як я до тебе перше писав. Желихівський від'їхав в суботу додому, правники учатся до колоквій і роз'їжджаютьця, а з семінаря годі кому зайти до Оссолинських, бо і тут іспит за іспитом – треба отже

учитися. Для того я собі так подумав: Димет має Максимовича збірник з р[оку] 1834 і «Українець», в котрім, здається, буде «Ігоря» перевід². Отже і в тім взгляді виславим Цурковського до Димита. Випис з «Herbarza»³ вже може я сам випишу зробивши в понеділок іспит з історії.

Бувим вчора у Шрама – дуже роздобрухався твоїм листом до него; просить тільки, як будеш поміщати, щобиць в його «Думі», що недавно поміщена у «Правді», звернути первобитність⁴. Також обіцяв міні упросити Ізидора, щоб перепросився.

Я виїду зі Львова 21-го рано і здається на пополудню в четвер буду в Т[ер]нополі, однако ж годі, щоб я міг з собою Березовського привезти, бо він хоче вперше від'їхати додому, а я його просити на ярмарок на Св[ятої] Анни⁵ до Тернополя, хоть те може також не наступить, бо він виїде додому зі Львова 22-го чернівецькою залізницею, а на 26-го годі йому здається приволочися до Тернополя.

Тепер, власне, повернув Цурковський від Димита і приніс «Хату» і «Коломийки» Щасного і збірник Максимовича 1834. В «Українці» нема переводу «Ігоря»⁶, отже, не брав. За Максимовича зложив від мене 1 fl[orin], а решту Димит зачекає, бо ще й він сам не знає, що то коштує. За «Хату» заплатив 1 fl[orin] 70.

При тій спосібности записав я собі у Димита через Цурковського «Запорожская старына» Срезневского⁷, «Проповіді» Гричулевича⁸, «Повісті» Квітки 2 т.⁹ і «Лекції о історії Юго-Западной Руси» Куяловича¹⁰. Се все відібрати маю після вакацій і втоді гроші зложити; се все, здається, не більше буде стояти як 12 fl[oriniv], бо Основ'яненко стоїт у Димита 4,50 fl[oriniv], а «Запорозька старина» не повина б більше стояти як 5 fl[oriniv]. Сего Основ'яненка можна б Новаковичеві яко дарунок післати. З лишніх 3 fl[orina], що ти прислав на книжки, видаю також на почту.

Отже, як видиш, переводу «Ігоря» не можу звідки дістати. Чи конечно треба тобі з Гербаржа сього? Напиши міні якнайскорше о сім.

«Siolo», здаєтця, дістану від Вахнянина і привезу з собою.

Вибери вдома де свобідне місце до читаня і писаня – бо і я маю багато роботи на вакації. С книжок беру з собою: Библију српску, «Вилу» 1866 і 1868 р. «Vienas», Караджи[ча] словар, Czajkowskiego «Kirdzali» і «Ozaznecki»¹¹, Вальтер Шкота «Verräuber»¹² і <нерозб.>. «Правди» ні вторічньої і позавторічньої, ні сьогорічньої не беру, «Іова» не беру.

«Дѣи русиновъ» заледве тепер поступають до печатаня.

Воробкевича Ізидора забираю всі скрипта з собою, бо на вакації загадую вибрати що доброго і переписати для «Правди».

Димит має ще у себе пару книжок українських: «Щотницю» Коніського¹³, «Листи с хутора»¹⁴, «Чорну раду», «Українець», «Дума про Самійла Кішку»¹⁵, «Хату» і т[ак] д[алі].

Цілюю тебе і Володка та сподівайтесь мене в четвер 22-го липця в <Тарнополі>.

Ваш брат рідний

Осип.

Прилучаю лист до л[юбих] Родичей.

№ 22. Осип Олександрю

Дорогий Брате Олександрє!

Посилаю тобі сей переклад листів – перший від Новаковича, а другий від Даничича¹. Не всьо переводився, а тільки що найважнійше – особливо з Даничичевого листу опустил я все, що говоритця про гроші і писателя, а вийняв що найважнійше, зрешту, як він сам каже, що товариство і в тім взгляді не ошукає².

Вчера дістав я від Панюші лист і коміс³ пороховатися з Дідицьким взглядом Номисових «Приказок, приповідок...» і на те прилучив письмо від Номиса, де міні дає власть забрати усі гроші і «остальные экземпляры», а всього було 111 ек[земплярів]; гроші, що відберу, маю тобі віддати і ждати з ними, що він скаже з ними зробити. Екземп[ляри], що відберу, розспродувати «за

малі гроші»⁴. Ще місяць нім я поїду до Львова – отже, я гадаю до сього вдяти; а все ж те не мішало товариству. Вперед ще, нім з Даничичем, умовлялося се товариство, здаєтця, запитувало Миклошиця яко ученого в тім взгляді, чи відповідь переклад Даничича захотіням критики і язикової науки, і, оскільки міні відомо, тим вдовольнилося. Не дайте ж одуритися та не попускайте. Бо товариство може боїтця, що задля правописі і язика чого не втратило, або щоб стара партія не вчинила його непопулярним, а, може, всьому тому перепоною облудні плутні старої партії. Май же все те на оці, та не піддавайтесь. Опортунітет і уступчивість в нічім не єсть так шкідлива, як в науковім ділі.

Як переговорювалося зо мною біблійне товариство о сербський переклад Св[ятого] письма, дбало воно: *щоб переклад зуповна відповідав єврейському оригіналові*. Се головне; та щоб переконатися, що переклад справді такий, дбало воно: *щоб його найперше переглядали два або три людей, котрих воно вибере*. Я на се пристав так, що ніхто не сміє нічого перемяти, поки я не зизволю, хоть би й найдено дещо недоброго при сказанім перегляді. Тим пересвідчився я, що біблійне товариство найбільш про те дбає, щоб переклад був добрий. Все інше мало важне, на котре я охочо зизволяв, як тільки мож було. О правописі зо мною й мови не було, бо се питання було вже давно укінчене, а товариство при Новім завіті пересвідчилося, що правопись у народі не єсть перепоною. Але ж треба знати, що спочатку правопись довго відтучувала товариство від Вука перекладу Нового завіта так, що більше, як рік, с того часу, як почало переговорюватись, не хотіло його купити⁵. І у вас може те саме лучитися, але гадаю, що воно уладитця, як тільки товариство переконастця, що переклад добрий.

Щодо ремунарації⁶, то міні ходило більше о те, щоб діло вийшло і буде в користь народу. Мій переклад взяло товариство яко свою власність⁷.

Ще перед 15, чи не 20 літами, як приймало на себе теж англійське біблійне товариство Вука Ст[ефана] Караджича

переклад Нового завіта (бо Старий завіт переложив далеко пізніше Даничич), наше правописне питання стояло дуже лихо, так лихо, як ще ніколи. А товариство біблійне в нічім не опиралось й ні одної Вукової черточки не викинуло. Що більше, в сю пору, як англійське товариство прийнялось видати Новий завіт і видало 1857 в Берліні другим накладом, сербське правописне питання так лихо стояло, що книги новою Вуковою правописсю печатані, не тільки зборонено було в Білгороді в Сербії печатати, але й на чужині печатані до Сербії справоджати. А все ж усе те не мішало англійському товариству прийняти на себе видання Вукового перекладу, не змінюючи в сім перекладі ні одної черточки. Як же ж почав Даничич перекладати Старий завіт Св[ятого] письма, товариство і знов занялося його виданням. Тоді вже мож було в Сербию спроваджати книги, печатані Вука правописсю, і дещо такого було в Сербії печатане. Борба, однак ж, ще не була скінчена, бо наша нова правопись в школах не була ще приймлена і за державну не узнана, а наші противники сильно на те оперались. І Даничичеві не поставили ніяких умовок ні щодо язика, ні щодо правописі, а все те лишено в його власти; а з ним умовлялися справді ті ж самі люде, що й з вами тепер умовляютьця. Опісля попівська партія⁸ противилась і на падала переклад Даничича по обскурантних часописях, плетючи що тільки могла, тільки ж їй багато не вірено, і не могла вона багато ужити Навроцького, щоб виєкзикував⁹ у Дідицького і Ставропігії і гроші, і екземпляри. Бо се річ немала: рахуючи тільки по 1 р[инському] 50 к[рейцерів], то було б 150 fl[oriniv] (Чи не призначено то вже на альманах?)

Тато здоровий і мама¹⁰.

Зроби короткий артикул до «Правди» «О потребі молитвенника в народнім язичі» і обіприся на тім, що Панюша прислав, і на тім, що майже кождий народ молитця в ріднім язичі¹¹.

Бувай здоров. Твій брат

Осип

[Шляхтинці], 5/9 1869.

№ 23. Осип до Олександра

Дорогий Брате!

Хоть кількома словами виразити хочу мою гадку взглядом тобою распочатого, а мною задуманого діла з Ш[умпетером]¹ Передовсім мушу тобі виразно сказати, що я не маю ніякого гніву за те супротив тебе, що ти перебіг мене у сьому ділі, важнім для кожного чоловіка, і себе не виную я за те, що не поспішився, знаючи, що правду говорить наша приповідка: «Нема лиха, щоб на добре не вийшло». Я старався пізнати успособлення панни З[оні]², чи годицця вона до мого стану, чи схочецця її, свіцькій, уйти в стан мій, де ожидають її вічні клопоти коло господарки, чи буде моя особа для неї такою любою, як її особа для мене; бо в противнім взгляді я був би нещасливий; я старавбимся стати-ся для її особи любим у всьому, вгодити, її усі забаги вдовольнити, а, знаючи її натуру, що в неї єсть своя *widzimisic*³, я б упав під бабський вплив мимохить.

С такими думками перебував я в Шляхтинцях цілі вакації остаюсь с тою самою думкою понині, а то тим більше, що вона більше до тебе вяжецця; хотя й родичі її, яко реалісти, більше суть за мною. Що ти мене порозумів докладно і узнав о стосунку, в яким я лишив Шляхтинці, отворю перед тобою усе, що знаю яко тайну, і zarazом прошу тебе сю тайну собі для своєї особи затримати.

Нічну ж від самого початку.

Відай, чи не десятого серптембрія се було, як прийшов до нас пан Ш[умпетер] і освідчає л[юбим] родичам в притомності моїй і Володка, що ти освідчився листовно о руку їх дочки, запитуючи zarazом, чи л[юбі] родичі о тім що знають. «Я, – говорив пан Ш[умпетер], – нічого не маю супротив особі пана Олександра, так само, як і супротив всіх синів панства, і охочо зезволяю на те, тим більше, що моя дочка єсть за паном Ал[ександром], хотя й пан Олександр належить до тих людей, котрі невелику пенсійку побірають. Але ж чи не ві[д]дають своїх дочок і за таких, що ледво на 300 натягнуть с пенсією?» Після того обіцялась

л[юба] мама їх відвідати що тої ж неділі, і справді пійшов я й Володко з мамою туди ж. На сій візиті напав мене якийсь незвичайний гумор, і я почав жартувати з панною, кличучи її братовою. Я виразився там виразно і отверто, що і моїм заміром було старатися о руку панни З[оні], але тепер буде і то для мене щастям, если панна З[оня] буде моєю братовою. У вівторок, 14-го, виїхали ми оба до Бірок⁴ на весілля, а вернули в середу рано і цілий день добре спали. В четвер рано я встав і виходжу на огород (се нехай буде тайною), а дячиха переказує до мене, що пан Ш[умпетер] просить мене до себе, він копає тепер бараболі коло цвинтаря. Зібравшись, вийшов я і справді коло цвинтаря здибався я з ним. Перше запитанне й привитанне його було, чи я справді на серио⁵ гадав о п[ані] З[оні], «бо вона у мене, – каже Ш[умпетер], – една дочка, і не хотів би я її саяк так з дому збути – лучше есть міні вибрати певнійший стан для моєї дочки. Зваживши те, що пан Александер ще нині не есть в стані дати утримання своїй жінці, і хто знає, як довго треба буде йому чекати, щоб його пансйка побільшилася, я волю вибирати таку партияку, котра вже щось певнійшого і реальнійшого за собою має. Я давбим, наприклад, своїй дочці щось с худобини для такої особи як священик, я собі приховати можу якесь теля, лоша, і те дам священникові, знаючи, що він ся доховає коня, корови. А стан пана Александра не дозволяє, щоб він господарство заводив; отже, я буду втоді мусі се теля чи що продавати і їм 5 fl[oriniv] чи що посилати, с чого їм невелика користь. Дальше пан Але[ксандр] ще образуєця і, хотя й зробить в короткім часі іспита, чи ж не треба йому буде ще й по іспиті пару літ суплентувати⁶? Тоді сі гроші, що я їм дам, роскотяця, а я б не хотів своєї єдиної дитини в недостатках видіти, я б їм підпомагав і <нерозб.> би ся сам. Для того ж то питаюся, чи пан Іосип на серио гадав і гадає о п[ані] З[оні]».

«Так есть, – відповів я, – і не перестану, если я буду видіти, що з п[анни] З[оні] така жена, якої я жадаю – чи буде вона міні прихильна?»

«За се ручу, – каже п[ан] Ш[умпетер], – і даю руку. І если пан Іосип не відступає від свого, то прошу се лишити w *zawieszeniu*⁷, покi з п[аном] Александром не укiнчицця, а опiсля почнецця дальше, бо за суплента я зовсiм не гадаю своєї дочки вiддати. Для того прошу вчацати до нас» і т[ак] д[алі].

Помимо того я таки не бував, тiльки всього раз, і то застав там якусь двiрську паню, а самого Ш[умпетера] ні. Другий раз був я на прощання і завважав на п[ана] Ш[умпетера], що він дуже мiшався і охочо був би в сiм взгляді рiч пiдняв. Коли ж ся двiрська пання, що знов надiйшла в гостину.

Ось так рiчи стоять. Суди сам і спиши кiнчити. Я рад би з сього вивинутись⁸, і дуже мине тiшило, якби ти сю рiч закiнчив гаразд.

Я звертаю тепер свою увагу на панну Геленну Бiлинську⁹ з Збаража¹⁰. Панна на своїм мiсці, з одповiдним вихованням, хотя й маєтку *ниязкого* з нею взяти годі – а на маєтки я не важу. В тiм взгляді я порозумiваюся з родичами і хочу з самою панею Теофiловою¹¹ распочати переписку, вздержуюся тiльки до часу, як твоя рiч у Шляхтинцях закiнчицця. Щоб, однакo ж, не запiзнитися і тут (бо Мiніо¹² щось нiби пiдсуваєцця), прошу тебе, кiнчи своє швидко, не чекай на асентерунок¹³ – бо, може, тебе вже й кликати не будуть – а вироби собі позволення на пару день і iдь кiнчи.

У нас велика організація громади¹⁴ – о тiм напишу пiзнiйше. Наталь ходить, як зварений! Каєцця та, здаєцця, без видiлу редакційного на другий рiк його не оставимо¹⁵. Чи дiстав ти мiй лист? Номиса хочу вислати до Вас 10 екз[емплярiв]. Напиши мiні про усе і адресуй до Володка. Чи писав ти що до Подолинського?¹⁶ Чи Ратай що до тебе не писав?

Цiлюю тебе сердечно і остаю твоїм щирим братом

Осип.

[Львiв], 14/10 1869

№ 24. Олександр до Осипа

Бережани, 15 л[атинського] жовтня 1869

Дорогий Брате!

Твій лист дістав я нині і нині зачинаю на його відписувати, хоч, може, не скінчу.

Передовсім мушу Тебе вивести з сеї помилки, щоб я тебе *перебігав* в тім ділі. Справа моя розвивалася зовсім природним тором¹ і не в нинішнім дню лежить її початок, а крок той, що я зробив, не споводував² ані Райшперґер, ані Райтеровський, ані обова перед Тобою. Отже, о перебіганню тут мови бути не може. Я сю справу провадив на певній підставі, то значить, що я був певний прихильности найважнішої в тім ділі особи, т[о] є[сть] панни, а чому я був того так певний, се нехай при міні останетця. Чи справа та удастця, того сказати не можу, але о прихильности панни я сильно переконаний.

Річ п[ана] Ш[умпетера], виголошена при бараболях, зхвилювала моє втихомирине чуття і діткнула мене до живого. – Не тому, щоб я боявсь, що програю свою справу, бо се по божій волі станецця, а тому, що так по-жидівськи хотів би віддати єдину дитину, що поза мої плечі з другим укладаетця і обіцяє йому виробити прихильність у дівчини. О, яка ж се підлість! Се так, як Глинські Чубатого зводили, а за другим оглядалися!⁴ Се крайна підлість! Отже, я, бувши на Твоім місці, був бим на річ п[ана] Ш[умпетера] от що відповів: «Wrzeczy samej myślałem na seryo o pannie S[ofii], jednakże gdy Sz[anowne] Państwo nie odmówili oświadczeniu się A[leksandra], a tembardziej jeszcze z tej przyczyny, że p[anna] S[ofia] przychylna p[anu] A[leksandrowi] więc byłaby to tylko łudzeniem samego siebie dalej myśleć o Pannie Z[ofii] niemając nadziei na jej wzajemność:

Bo serce nie jest sługa, nie zna co to pany,
I nieda się przemocą okuwać w kajdany!»⁵

Батько, навіть рідний, не може ручити за настрої своєї дитини. Правда, що таку молоду дівчину може хоч не змусити, то

намовити (überreden), а до того має дар. А хто ж може ручити, що чуття, на час притлумлене, чуття не озвеця пізніше знов? Хто може за се ручити, що вона тобі буде прихильна в твоїм життю? Міні, бодай, здається (може, се суб'єктивне), що чоловік тільки раз щиро полюбити може, тільки раз можлива та правдива, невинна, щира любов. Не пишу я ту[т] з власного інтересу, а беру річи зовсім об'єктивно.

Що ж знов тичитця твого завізвання, щоб я чим борше кінчив сю справу, то я знов мислю, що я вже дістав Laufpass⁶! Отже ж, сам Ш[умпетер] казав, що «за суплента я зовсім не гадаю дати моєї дочки». Отже, всі переговори зо мною вже непотрібні, бо що ж я – хиба не суплент? Коли, отже, так, то річ зо мною укінчена, і я Тобі не буду перепонуою, хоч не поїду на пертрактації⁷, бо я яко суплент, яко чоловік без певного ковалка хліба, що не в стані дати жінці утримання, не вхожу між дійових людей сього трогательного драмату. Міні тільки стоїть перед очима образ того *Хоми* в «*Назарі Стодоли*» Шевченка і обурює мене своєю підлюстю до крайнього! Час перервати лист, бо $\frac{1}{2}$ 12 вночі!

Бережани, 16-го л[атинського] ж[овтня]

Номиса можеш прислати 10 ек[земплярів], помалу розійдетця. Впрочім я думаю 4-м порядним і нашій справі зовсім прихильним учням дати gratis, а решту продавати по 2 р[инські]. Але зараз грошей від усіх не жадатиму. Бо зголошувалися охочі до купна, що трохи пізніше заплатили б, і справді 2 р[инські] для учня на раз дати – се майже неможливе.

Писав я до Вахнянина, а другий раз до Партицького, щоб прислали з кілька ек[земплярів] Молитовника віденського і Катехизму, бо учні допитуюцца, то й купували б, а вони не присилають!⁸

Календара треба б сюди прислати зо 100 ек[земплярів]⁹.

Лист твій, в котрім ти писав про Номиса, я дістав. Чи відобравсь вже гроші від Дідицького.

До Подолинського я писав кілька разів. Наталь здав вже рахунок перед Ратаєм, і ,здаєтця, буде згода¹⁰.

Ратай до мене, відколи я тут, нічого не писав.

Писав до мене зо 3 неділі тому Лисенко і прислав свою фотографію, виїзжаючи з Німеччини додому. Тяжко було йому розставатися з Німеччиною. При тім жалуєця, що не печатає «Правда» нічого Гетьманцевого, і просить, щоб на сміх, бодай, один кусник напечатали¹¹. І справді! Міні здаєтця, – коли могли печатати Гузарову поезию¹², коли єсть місце на дурний *Катехизис*, що подав Наталь¹³, то й «Мазепа» або що іншого з Гетьманця знайшло б там місце¹⁴. Я при спосібности перешлю листи Подолинського, бо вони важні і дають сказівки розумні, як би можна опанувати Наталю і його на мотузочку держати¹⁵.

Бувай здоров і не забувай Твого щирого брата

Олексу.

Р. С. Мабуть, бачився з Воробкевичем. Що там він балакає? Я до його ні разу не писав, тільки раз до Млаки? Чи нема у Львові Шашкевича?

№ 25. Осип до Олександра

Дорогий Брате!

Прочитавши Твій лист з 23 л[атинського] жовтня¹, бачу я, що ти уже зовсім яко о рішенім ділі говориш і распачає. Воно, може бути, що так єсть уложене у п[ана] Ш[умпетера], тобі відмовити. Але ж знаєш уже мою гадку – знаєш, що я уже зовсім зрезиковав с причин зовсім справедливих, хотяй о моім зрезикованю п[ан] Ш[умпетер] нічого не знає, хотя й і певним бути не може, що я остаюсь таким, яким я йому при бараболях об'явився. Тому гадаю я порадитися вперше тебе, як міні поступити в тім, щоб об'явити перед п[аном] Ш[умпетером] свою гадку; чи писати до него впрост, подаючи причини такі, як ти сам міні виразив сім вершик[ом] польським, чи писати до л[юбих] родичей, щоб яким-небудь способом об'явили мою гадку. Після

об'явлення того, гадаю, що ти устоїшся. Тому ж то напиши міні про се свою гадку – нехай я знаю, що ти гадаєш. Хотя й моя гадка така, що лучшесть самому виразити свою гадку писемно, зваживши, що се річ дуже важна, а листовно дасться дуже добре витолкувати. То-то, однако ж, нехай тебе не встримує їхати додому і робити своє діло, при котрім можеш об'явити, що я уже починаю цофатися²; бо час закороткий, щоб увинутися³ з листом до п[ана] Ш[умпетера], над котрим треба буде добре подумати, щоб часом не вразити його. Я, однако ж, жадаю від тебе, щобись міні обширно написав про свою побудку вдома. На сім кінчу мою річ про сю справу – бо я сам не знаю, як міні починити, щоб від п[ана] Ш[умпетера] виплутатись.

Тепер вже про наші гр[омадські] справи. Щодо Наталя, гадаю, що годі його лишити на другий рік редактором, хотя й би ми його мали у своїх руках, бо як зачуваю, що і він зблямувався⁴ тож такими листами до кацапів, як Партицький до Глебовицького в Чернівцях⁵. Чи сьому вірити, то ще питання, однако ж підозріння дуже велике. Тож-то гадаю я, щоб Ратай сам зажадав від Наталя передачі редакції в руки Сушкевича. Сушкевич приймеця за редакцию, если Ратай і українці запевнять, то есть зложать мінімум за 200 пренумеранців-українців⁶ по 4 рублі згори. Хотя й Сушкевич сам не буде міг робити при редакції, однако ж ми зложимо виділ редакційний, бодай с трьох академиків: себто Навроцького, Терлецького і Володка, котрі будуть усе за него робити. Ще то проговорює за моєю думкою, що Сушкевич сумлінний, отже, й адміністрацию сумлінно вестиме⁷.

До редакції сьогорічної «Правди» годі нам вмішуватись – бо не маємо найменшого права. Зачуваю, що Партицький, Свинціцький⁸ і Гльницький хотять разом видавати з новим роком нову литературню часопис, бо, як Партицький каже, «Правда» донічого. Перед Шрамом хвалився Партицький, що приzbірав дуже хорошого материялу на альманах в об'ємі «Альбома» на 60 рік⁹ і видасть його з новим роком¹⁰. Що вже поплатив за статті, се знаю певно.

У нас організація велика, про котру незадовго дізнаєся¹¹.

Чи писати що до Ратая, чи ні?

Дідицький віддав уже всі гроші за Номиса, і післалисьмо через Пулюя¹² до Відня виміняти на наші гроші.

Незабавом, здаєця мині, вишлемо програму на новий рік «Правди» через Подолинського до Ратая і будемо наглити, щоб, скоро відповідали, бо інакше наше діло зовсім пропаде. Програма ся, після моєї думки, така повина бути.

Формат «Правди», як «Vienas»¹³ – виходить що вісім день великим аркушом – ціна в Австрії 4 fl[orina] в Росії 4 рублі; артикули такі: 1) повість меншого об'єму, або оповідання; 2) поезія; 3) історія; 4) критика, етнографія, філософія і інші науки; 5) з уст народу; 6) <ровесна> літопис; 7) бібліографія. Редакція зложена з чотирьох людей: Сушкевича, Навроцького, Терлецького, Барвінського Володимира. Сушкевич підписуєця редактором і властителем «Правди». Кондиції, під якими ми піднімаємося видавати: 1) 400 пренумерантів по 4 рублі з України згори заплатять. 2) Нечуй бодай одно оповідане і свій «Світогляд»¹⁴; Ратай другий період казачтва, Яковенко поезійок – достарчать в першім місяцю нового року. 3) Автори українські згодяця на декотрі переміни, що наших галицьких читаючих дуже розять: «*xv*» на «*ф*» в чужих словах; *три*, *чотири* на *три*, *чотири* і т[ак] д[алі]. З нашої сторони, галичане обов'язуюця: 1) здавати $\frac{1}{4}$ рочно здавати рахунки, себто писати о нашому стані; 2) щомісяця висилати 400 екз[емплярів] «Правди» на Україну; 3) стягнути усіх галицьких писателів около «Правди»; 4) не замі[щ]ати у «Правді» провинціоналізмами писані статті. Сей перший уступ для галичан закрислюю, бо ми не будемо жадних подмог від них жадати, отже ж, і рахунків здавати не будемо обов'язані.

Що ти про се усе гадаєш? Напиши до Володка.

А тепер бувай здоровий та не забувай твого щирого брата

Осипа

Л[ьвів], 25-го жовтня 1869.

№ 26. Олександр до Осипа

[Бережани, жовтень-листопад, 1869].

Дорогий Осипе!

Можеш у Володка прочитати собі лист, який я дістав від Ш[умпетера]¹ на мою звісну Тобі ноту. Ти сам можеш сказати тільки, чи він так говорив, чи ні.

Що тичиця Твої думки, то лучче написати впрост, але ж я виїду відтам і тобі донесу, як і що. Впрочім можеш і Володка порадитись. На проєкт про «Правду» я годжуся, і напишіть чим скорше до Ратая через Подолинського. Чи можна дати зо 3 ек[земпляра] Номиса gratis?

Що міні чинити з альманахом?²

Напиши, що нового чувати.

Бувай здоров і не забувай твого щирого брата

Олекси.

№ 27. Олександр до Осипа

Шляхтинці, 3 лат[инського] листопада 1869

Дорогий Осипе!

Діло, що я розпочав давно, скінчив я вчора щасливо і об тім Тебе звіщаю. Весілля хочем визначити в початку вакацій, щоб Ти й Володко міг бути¹. Отже, дай міні коли знати, коли Ти будеш вільний. Листу до Ш[умпетера] писати не потребуєш, бо вже мама натякнула про те, що Ти об чім іншим думаєш, а впрочім стосунки всі дуже ясні, бо між нами тепер нема таємниць. Лист, написаний в такім змислі, як Ти радився родичів, тільки б згрис Ш[умпетера] і зробив би йому прикрість, бо нащо ж Тобі комусь накидатися за совітника, щоб він з дочкою сяк або так робив. Бувай тепер здоров і пиши часто до Бережан до щирого брата.

Олександр.

Тато до Тебе про Твої думки в короткім часі напише.

Д[орогі] родичі також просили Тебе, щобись не писав жадного листа до Ш[умпетера], бо се лишне.

№ 28. Осип до Олександра

[Львів, листопад, 1869].

Дорогий Брате!

За Номиса посилаю тимчасом 50 fl[oriniv].

Я щасливим чуюся, що с тобою у Шляхтинцях до ладу рішилося уже с причин тих, щом тобі писав. І здаецця міні, що годі вже повертати до минувшости і роз'яснити усе, а тільки скажу до Тебе як брата, що п[ан] Ш[умпетер] дуже підлого характеру, коли говорить, що він мене не запевняв о пан[н]у! Однак ж ще раз кажу, годі про се більше й думати.

А тепер, братіку мій любий, хочу тобі розповісти, що я здумав, і прошу тебе порадь мене, що міні робити, щоб я не остався на леду.

Як писав я тобі, що я задумав старатися о руку панни Гелени Б[ілинської] з Збаража. Не знаю, як міні тут почати і як вести свою річ, щоб гаразд її закінчити. Щоб ти мене розумів, хочу тобі усі обставини скрислити.

Приїхавши після вакацій до Львова, якось на другий день іду з Пульгуем широкою улицею до міста на вечеру і здибаю панню Б[ілинську] з п[анною] Геленкою, Ольгою, а з ними іде Мініо і Данилович¹.

Мініо резонував дуже і голосно. Здибавшись, пані Б[ілинська] сама мене зачіпила і по звичайнім привитаню питаецця мене: «чому ви не ласкаві були під час вакацій до нас?» «С тої одной причину, – кажу я, – що пані майже цілі вакації з дому віддалені». (Себто, я хотів її дати до зрозуміння, що панни Г[елени] не було, то й я не приїздив). «Я, – каже п[ані] Б[ілинська], – заледво дві неділь з дому, але чому ви не ласкаві були, я ж просила – о, знаю вже, чому вам не треба вже їздити». «Розумію, що пані хотять сказати, але прошу таким поголоскокам не вірити, – я запевняю». З сього звернула і Біл[инська]: «Хто то, що зо мною ішов». «Пульгуй, – кажу, – їде до Відня». «Просіть же його, щоб побачився з Фонком² та просив його відповісти на мій

лист». – «Коли ж пані їдуть!» – «Взавтра, – каже. – Прошу ж усім поклонитися від мене», та, попрощавшись з нею, подав я їй пані руку, і так розійшлися.

На другий день здибаю Даниловича. Сумний та хмурий, мов кого вбив. «Що вам, – питаю?» – «Нічого!» – «Що Мінію робить, дуже учитця?» «Та де учитця, по цілих днях і вечорах сидить коло Теофілової». Я уже догадався, що тут єсть, та ховаючи кінці свої, ніщо про се його не питав. За тиждень спровадився до семінара Мінію і мешкає зо мною; в вечер засів він лист писати додому, і що напише пару слів, то біжить до мене та показує мині. У його листі вичитав я, що він домагаєцця відповіді від вуянці³ взглядом панни. «Про яку ти гадаєш панну? – питаю його». По довгих допитуваннях пише він мині на стіні «Г[елена]». «Яку ж ти гадаєш Г[елену], чи, може, з Збаража? Бо як з Збаража, то я бим протест заложив!» Се його здивувало трохи, однако ж опісля признався, що і Данилович думав о Геленці, але піймав *ad acta*⁴ і дав мині порозуміти, що і він дума та очікує від матері відповіді.

За пару день дістав він лист від вуянки, і я виманив від його лист і вичитав таке: «Я (себто вуянка) не можу з Теофіловою говорити, що мій син старатися хоче о вашу дочку, бо се не уходить, хоть знаю добре, що вони за тобою, і Геленка о тобі виражаєцця добре. Однако ж я тобі не бороню, а в тім тішуся, що залюбивися і чуєся бути здоровшим і щасливим». Не пригадую собі тих фраз, але знаю, що вуянка за тим, що й Мінію. Як видиш, отже, що я також і тут дуже не певний, бо, звістно, Мінію передо мною у пані В[ілінської] має завсіди *war*⁵, хотя й знаю, що він ще не починав таких кроків, щоби мене відстра[ш]ували і віднімали у мене всю надію. Ходить тут тільки перебіжчи Міня, і на сім буде залежати усе. Як же ж то зробити? Особисто бути не можу скорше, як під час вакацій великих. Виходить, отже, щоби почати або через які особи, або листовно. Кроки до сього можу і через Чубатого⁶ починати, і через л[юбих] родичей, а, може, би красче було листовно з самими родичами,

котрі думають, що я у Ш[умпетера] заручений. Порадь же мене, як зробити. Тим часом гадаю до Чубатого написати о різних небиліцях і при тій спосібности просити його, щоби заслав ук[л]он від мене панству Б[ілинських] і панні особливо. Через се [г]адаю звернути їх увагу на себе. Тим часом гадаю отримати від тебе пораду, бо л[юбі] родичі щось дуже отягаюця з сим.

Тепер о річах «Гром[ади]»⁷. 9-го був загальний збір, на котрім явився із старших Вахнянин оден. Партицький не хотів приступити, назвавши сю «Гром[аду]» забавкою. Сушкевич тож, сподіваючись, що з сеї «Гр[омади]» нічого не буде. Воробкевич тож не приступив, кажучи, що не хоче бути мертвим членом, бо фактично уділу брати не може. По справозданню⁸ виділу провизоричного наступив вибір виділу фактичного: вибрано отже 5-ох: Навроцький, А. Січинський, В. Ганкевич, Вахнянин і Царь⁹. Головою – Навроцький. До сього виділу вибраний Терлецький заступником від «Громади» станиславівської, Клим Волянський¹⁰ від тернопільської, Володко Барвінський від бережанської.

На загальному зборі інтерпелював¹¹ Лепкий¹² виділ провизоричний: «Ходить чутка, що п[ан] Вахнянин на другий рік хоче покинути редакцію «Правди». Чи знає об сьому виділ? І оскільки в сьому правди?» Царь яко предсідатель збору і виділу провизоричного відповів: «Виділ провизоричний мав задачу тільки ту, щоб зайнятися уорганізованням «Громади», уложеням її статуту і запрошенням кого треба до вступлення в «Громаду» гал[ицько]-українську. Не мав, однак ж, від нікого препоручиння займатися річами спеціальними. Однак ж, коли п[ан] Вахнянин єсть тут притомний¹³, то просимо, щоб був ласкав нам об'яснити усе». Вахнянин: «Я говорив се пану Гладиловичеві¹⁴ і таки покину редакцію, зложивши її в руки того, від кого я її узяв, задля браку грошей. Предплатителі заледве 300 fl. зложили до сього часу. Я заживився і при помочі добрих людей докінчу сей рік, бо з України жодної підмоги уже не дістаю від якогось часу, а, здаецця, на безрік зовсім з України підмоги не буде для

«Правди». Залежить, одже, від сього видавництво «Правди» під моїм ім'ям, як знайдуцца гроші. А я з своїх не гадаю докладати».

Ганкевич: «Я, отже, гадаю, щоб виділові поручила «Громада» з п[аном] Вахнянином близше порозумітися і просити його, щоб дальше видавав; в припадку, однако ж, як п[ан] В[ахнянин] не приймецца дальшого видаваня, зарадив, що і як робити дальше с «Правдою».

«Громада» препоручила се виділові. Тут зробив виділ провізоричній внесок, щоб завізвати усіх громадян свої залежності до «Просвіти» якнайскорше поскладати, щоб таким побитом загальних зборів товариства «Просвіти» не відкладати. «Громада» приняла се одноголосно і за езекутаторів¹⁵ вибрала Терлецького й Аниськевича¹⁶.

П[ан] Вахнянин зробив внесок, щоб «Громада» препоручила виділові галицько-української «Громади» завізвати і морально вплинути на пренумерантів-громадян, щоб вони скоро предплату на «Правду» складали. «Громада» ухвалила і се.

На тім скінчився загальний збір¹⁷. Коли буде другий, виділ ще не визначив.

З екз[емпляри] Номиса можеш роздати даром. Я зібрав з розпродажі 8 fl[oriniv]. В. Навроцький, здаєцца міні, 6 fl[oriniv]. Як побачуся з ним, зроблю рахунок і пришлю гроші до тебе.

Що гадаєш зробити з альманахом? Чи не писав до тебе що Подолинський? Чувим, що У. Целевич сюди прийде за професора на котрусь гимназію¹⁸. Добре б було!? Може б, він взяв на себе редакцію «Правди»? Бо Сушкевич, здаєцца, годі¹⁹!

Цюлую Тебе і ожидаю листу.

Твій брат

Осип.

Напиши що до Шрама, бо вже дуже допитуєцца за Тебе. Та проси його, щоб не забував на нас.

Може б, ти взяв переводити «Дым» або поговори про се з Володком²⁰.

№ 29. Осип до Олександра

Дорогий Брате!

Дивує мене дуже, що я на мій лист до тебе ніякої відповіді не дістаю. Віддай ще перед 20-тим вислав я мій лист до тебе в пачці, до Лучаковського адресуючи, прилучивши 50 fl[oriniv] за Номиса. Може бути, що Володко вже має від тебе лист, але я з ним вже давно бачився.

Лучаковський, певно, гніваєцця після мого листу, бо я його зібрав за такий уклад «Читанок», але ж за правду гніватися не повинен¹.

Від нікого листу не маю. Особливо дивує мене, чому з дому нічого не пишуть; се мене дуже дегустує² і майже до роспуки доводить. І чудно змінилася моя натура. Через три роки в семінарі³ я провів у праці щирій і охочій, а тепер не знаю сам, що зо мною сталося: я став лінивий, як, може, ніколи. Читати нічого не хочецця, а хиба тільки лежати та спати або думати, і тільки у мене роботи, що посиджу трохи над переводом Кочаївщини⁴. Уже такі находять міні думки, щоб і не женитися; бо лихо оженитися, то лучше утопитися. Відно оженитися, лучше не женитися; бо, розваживши тепер становисько духовенства, на дорібки нема що спускатися. Шукай же ж багатої! Де її найти? З Геленкою⁵ оженитися, то значить собі камінь до шиї прив'язати. Дивися, яка її родина велика та яка бідна, наче гола! Зодягай же усіх та годуй усіх! Закопавбися, як навіки у землю, і свобідної хвилі не було б у мене, занапастив би я, нерозумний, молодую волю, пійшовши у найми до чужих людей. Але ж годі вже про се й думати, я нещасливий!

Незабавом пришлю тобі першу скриптуру⁶ мого переводу «Кочаївщини» до поправи, чи будеш поправляти?

Ще одну просьбу мав би я до тебе. Чи не переписав би міні котрий школяр у ваших Бережанах 3 главі з «Богдана Хмельницького» Костомарова?⁷ Се міні потрібно. Якби було можливе, то напиши міні скорше. Папір я пришлю свій. Тільки щоб письмо було виразне, може б, той самий відписував, що

«Чорну раду» до «Читанки». Чи не маєш яких вістей з-за кордону?

Розвеселяй мене, братіку чим-небудь, бо мині дуже недобре. Хотів би я усіх думок позбутися, та годі; мині дуже-дуже тяжко, і, здаєця, усе покину, усе забуду і стануся таким, що ні до Бога, ні до людей. Пиши ж, братіку, хоть ти, коли й родичи нічого не пишуть – а то забуду на вас всіх!!

Прощавай та не забувай твого рідного брата нещасливого

Осипа.

Львів, 29-го листопада [1869].

№ 30. Осип до Олександра

Дорогий Брате!

Вчера отримав я від Тебе і Лучаковського лист і зараз нині збираюся відписати, щоб не відтягувати довше, бо в мене проповідь на 3-ій день Різдва, с котрою мушу добре уладитися, т[о] е[сть] добре виробити, а ще лучше виучитися, щоб не стати при виголошенню в церкві. Зовсім справедливо кажеш ти, мій братику, що попові годі зав'язувати собі світ з такою убогою, як Г[елена], тим більше, що наше попівське положення щораз сумнішим буде, сподіваючись по сьогочасовій політиці урядовій. Та дарма ж! Скажи ж міні, де я знайду лучшу партію? З розмови з Міньом і Даниловичем довідуюся, що коло Микулинець¹ єсть панна Волянська (сестра Віктора)² сирота – хороша панна і, кажуть, грошей у неї 1000 fl[oriniv] в щадниці, 40 моргів поля, 10 моргів ліса і уся господарка по батькові (хотя й в[и]разно кажуть, що на сих 40 моргів поля і 10 ліса єсть їх 8-меро). Коли б і по відтягненню сего поля і ліса для її осталося 1000 fl[oriniv] і уся батьківська господарка, все б була лучша партія щодо маєтності, як Г[елена], хотя й хто знає, яку едукацію має. Не бачивши на свої очі, нічого говорити не можна, але з Даниловича слів в[и]ношу, що едукация дуже поединча. Уже задля едукації

волю Геленку, хотя й гроша у неї біг ма! Коли б я знав, що Теофиловство³ своїй доцці 1000 fl[oriniv] посагу дадуть, без помислу освідчаюся. Бо треба знати, що при ординації⁴ міні треба за ню 200 fl[oriniv] до вдовичого фонду зложити, а я сам на час ординації найменше 150 fl[oriniv] потребую. Тепер же полічити: коні, бриччину, футро для її, футро для мене та ще що такого – разом 600 fl[oriniv]. Отже, що з сих 1000 fl[oriniv] останецця?

А я не гадаю женитися там, де я, бодай, сього не дістану. Щасливий ти, братіку, що от сим не журисся!

Але годі вже! Тепер про інші річи!

Я почав переводити Кочаївщину і перевів уже $\frac{1}{4}$, але так утомився, що й не знаю, як до кінця дійти; утомився я не так переводом, бо переводити міні досить легко приходить, тільки переписуванням. Хотів я тут кого, щоб поміг міні переписувати, так кожній відтягаєцця, відмовляючись то сим, то тим, а декотрі охочі хотя й би й взяли, так я їх не хочу, бо се такі люде, що любуюцця в халунізмах⁵ і хотіли б їх усюди всаджувати. Для того, братіку, чи не взяв би котрій школяр се переписувати від тебе яко учителя. Розумієцця, шукай такого, що уміє хорошо писати; от такого, як сей, що до «Читанки» переписував «Чорну раду». Звісти мене об сім чим скорше кореспонденційною картою, а я вишлю манускрипт і папер до відпису, разом і «Борбу козаків з шляхтою», котра у мене знаходицця. Сей артикул Куліша трактує о роках 1637 і 1638, отже, поза першій период козацтва; тільки воно дуже урване і треба б ще попередніх 4 глав[и], що напечатані були в «Вістнику Югозападной Росіи», мабуть, чи не з року 1863⁶. В редакції сего, здаєцця, нема.

Якби у тебе був час, добре б було, якби ти взявся до уложення «Гетьманства Мазепи» після жерел⁷. Хороші материяли до сього суть і в редакції, і в бібліотеці університецькій, особливо одна шведська «История о Карлу XII» у 5 томах; в II-ім томі широко росписуєся о козаках, Мазепі й Україні⁸. Якби ти бачив, що у тебе єсть час до сеї праці, я б тобі посилав материял до сеї історії.

Прилучаю тут для Лучаковського «Великдень у подолян» – однак ж не скінчене⁹. Нехай він на мене не дуже рахує, бо я часу не маю.

Цілую Тебе сердечно і Лучаковського. Не забувай на твого брата

Осипа

Львів, 1-го грудня 1869.

№ 31. Олександр до Осипа

Бережани, 3 л[атинського] грудня [1869].

Дорогий Осипе!

Рад я тому, що Ти розважив мою пропозицію щодо першої особи, та скажу Тобі дещо і про сестру Віктора, котру хоч оддалік, а все трохи пізнав я. Не знаю, яка там у неї лічба, та виховання вона великого не зраджує, та ще й кокетка собі трошки і, як здаєця, перейшла двайцятку. Та Роман, як я там був, коли вже по укінченню справи, прийшов в добрий гумор, напімкнув, що рад би тобі щось людяного виглядіти. Се, справді, не мала річ, коли б він до сього піднявся, бо, знаєш, що він на усе добре має око, то вибір вже б не був злий. Та тимчасом жінка йому наговорила, що се слизька річ – комусь радити, так він с тим і втих, бо се, неперечно, річ слизька. Але коли б Ти сього бажав, то я б зумів річ на сю дорогу знов звернути. Можу тебе знов запевнити, що як все для усіх нас жичливим був, так ще більше тепер.

Охотно накину писанину школяреві і виберу доброго писаря. Отже, не надумуючись, присилай, бо тепер свята, то є час. Пришли і «*Борбу козаків*». Я думаю, що про початок не конче дбати, а подати яко монографію, котра преці[нь] може обіймати і оден рік часу, і трактувати річ вирвану з середини історії.

Давно вже я думав над гетьман[с]твом Мазепа, а думку сю зродило у мене лихе оброблене у «Русалці»¹ Лозинського². Подибав я немало материялу ув «Основі»³ і Маркевича архиві⁴, та

часу тепер у мене нема до такої праці, може, на 2-ий курс. Досить, як переведу «Борбу шляхти»⁵ тепер. Кочівщину можна б у «Правді» печатати, а коли ні, то у «Читальні»⁶, а я «Борбу» до «Правди» дам. Лукаковський каже Тобі сказати велике спасибі.

Добре б Ти зробив, якби якнайскорше переслав міні з редакції «Dzieji Polski» Szujskiego⁷. Напиши, що нового чувати. Бувай здоров і не забувай твого щирого брата.

Олекса.

№ 32. Осип до Олександра

Дорогий Брате!

Твій лист з 3-го грудня дістав я і жалую дуже, у тебе все отсе тільки в словах, а не в самім ділі! Я не хочу довго розводитися, спеціально розбирати усе, що ти писував до мене про ті річи, а тільки скажу на те, що ти пишиш до мене про Романів добрий гумор й його наміткненне і зацитькане жінки; сього досить, аби пізнати, що у тебе тепер: «брат собі рад, а сестра собі несла». – Се зовсім не узападнене «*комусь радити*», бо вам вільно радити, а міні вільно вашої ради послухати або ні. Що ж тут такого слизького?

Я знаю, що Роман з доброго серця хотів радити; знаю й те, що пані зацитькала свого мужа, думаючи, що у мене уже есть якась на прикметі, бо вона ще давнійше секувала¹ мене Львовом; а с твоєї сторони була рівнодішність. От і все! Якби ти міні був жичливий, з серцем, ти б інакше собі був поступив, знаючи мене *усього* – знаючи, що у мене усяка містка не такою, щоб годилась до попівського дому. Але годі про се!

Посилаю тобі «Борбу шляхти з козаками». До відписування Кочаївщину і дві теки, однако ж не нагли на ученика, а скажи йому, щоб поволе переписував; я буду що дві неділь дальше присилати у листах. Се перечитай і ти, та коли б мав що поправити, то виношуй на осібній картці, а я, порівнавши з оригіналом

у теці, сам справлю. Я знаю добре, що сей перевід ще дуже лихий, і що треба буде добру коректу робити, так що, може, ще більше буде помазана отся нова тека, як макуляторию². Хотя й декотрі місця суть дуже добре переведені. Усе буду я ще раз поправляти, бо сякий такий перевід годіечатати. Що сей роман не буде в «Читальні»³, то певно, бо то тільки вимис[е]л Вахнянина без всякої реальної підстави; а у «Правді», може, також не будеечататися, бо ще хто знає, чи «Правда» 1870 р. виходити буде⁴. З України до сього часу нема жадної вісти. Що за причина сьому, не знаю. Але виділові повинні блучше знати.

Роби що з «Читанкою» своєю. Володко про нюю більше буде знати, як я, тож і не пишу про се нічого.

Бувай здоров і не забувай твого брата

Осипа

Львів, 6-го грудня 1869.

№ 33. Олександр до Осипа

[Бережани, грудень, 1869].

Дорогий брате Осипе!

Звісно Тобі, що один старший брат пошив мене перед людьми у дурні за мою отвертість і щирість, а Ти от тепер знов залічив мене між еґоїстів! От і гаразд! За те, що я був щирим і жичливим братом, за те, що хотів взятись за Твою справу, за те, що не хотів бути самолюбом, а й другому допомогти, коли зможу, до щаста й добра! Отже, не дурний се вимислив: «За мое жито ще мене бито». Правда сказано: не тикай пальців між двері, отже, й міні не треба було мішатись у Твою справу, не треба було підніматись на якогось аґента чи фактора, а сидіти собі мовча, не турбуючись Твоею справою. – От тоді б ти був і не сказав міні, що я еґоїст?!

Кочийвщину дам завтра переписувати.

Про «Читанку» я нічого не знаю.

Мініові поклонись і перепроси, що не можу йому тепер фотографії моєї дати, бо всі вже давно тут розхопили. Але про се не забуду, що я йому винен.

Коли зможеш ті книжки міні переслати, про котрі я тебе просив, то будь ласкав¹.

А тепер бувай здоров і не забувай твого щирого помімо того всього і прихильного брата

Олександра.

Коментарі

№ 1. Осип до Олександра

[Львів, січень-лютий, 1869]

Дж.: Од. зб. 2348. Арк. 1–2зв.

Місце і рік написання встановлено за змістом листа Осипа Барвінського від 21 лютого 1869 р.

¹ Йдеться про Володимира Барвінського (брата), який в цей час навчався у Львівському університеті.

² Вижичити – позичити.

³ Вішневський Міхал (Wiszniewski Michał; 1794–1858) – польський письменник, літературознавець. Праці: «Pomniki historyi i literatury polskiej» (Краків, 1835; 4 томи); «Charaktery rozumów ludzkich» (Краків, 1837; вид. 2-е. – 1842); «Historija literatury polskiej» (Краків, 1840–1845; 7 томів) та ін.

⁴ Гордієвський – учень семінарії, де вчився Осип Барвінський.

⁵ Поторицька бібліотека (Biblioteka Poturzycka) сім'ї Дідушицьких перебувала у с. Поториці (нині Львівської області) до 1857 р., коли її було перевезено до Львова; до 1939 р. функціонувала як самостійна публічна бібліотека. У 1940–1941 рр. належала до колекції бібліотеки Оссолінеуму. У 1944–1946 рр. частину зібрання Дідушицьких було перевезено до Польщі (зберігається у Національній бібліотеці у Варшаві й у вроцлавському Оссолінеумі). Інша частина зберігається у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України.

⁶ 25 вересня 1868 р. після закінчення філософського факультету Львівського університету Олександр Барвінський був призначений крайовою шкільною радою заступником викладача (суплентом)

у Бережанську гімназію. З метою підвищення своєї кваліфікації і посадового зростання він став готуватися до іспитів. У січні 1870 р. склав іспити зі стенографії руської, польської, німецької перед цісарсько королівською екзаменаційною комісією для учителів стенографії. Див.: *Левицький І.* Олександр Барвінський в історії культурного движенья руского народа на Прикарпатю. – Львів, 1901. – С. 12.

⁷ Стійного – цінного, вартого уваги.

⁸ Не вдалося встановити особу.

⁹ Міклошич Франц (Miklošić, 1813–1891) – словенський філолог-славіст. 1850–1886 рр. – професор слов'янської філології Віденського університету; з 1851 – академік Віденської Академії наук, член-кореспондент Петербурзької Академії наук (1856). Засновник порівняльно-історичного вивчення граматики слов'янських мов. У листі згадане видання: Miklosich Fr. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen.* – Wien, 1852–1874. – Band 1–4. «Правда» за 1868 р. (№ 47) в рубриці «Вісті» повідомила про вихід у світ «*Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. IV Band. Syntax*» (Wien, 1868).

¹⁰ Міліковський (Milikowski) – книгар.

¹¹ Осип Барвінський в цей час навчався в духовній семінарії у Львові. Про це згадує Олександр Барвінський: «Коли в 1866/1867 прибув до Львова старший мій брат Осип (півроку був на екстерні, в другім півроку прийнято его до духовної семінарії)» (Спомини. – С.98).

¹² Воробкевич Григорій Іванович (псевд. Наум Шрам; 1838–1884) – православний священик, поет, молодший брат Сидора Воробкевича. Про псевдонім див.: Спомини. – С. 102.

¹³ Флорин (florin) – золота монета Флоренції XIII–XVI ст., потім грошова одиниця ряду європейських країн, зокрема, Австро-Угорщини.

¹⁴ Григорій Воробкевич перекладав роботу М.І. Костомарова «Богдан Хмельницький» німецькою мовою. Див. також лист Осипа Барвінського до брата Олександра від 24 червня 1869 р. (№ 17). В листі до П. Куліша від 28 січня 1869 р. А. Вахнянин писав: «Я маю під рукою німецьку компеляцію з «Богдана Хмельницького» Н. Костомарова. Се б могло піти у фелетон» (*Вахнянин А.* Листи до Пантелеймона Куліша (1869) / Видав К. Студинський. Л., 1908. – С. 15 (далі: *Вахнянин А.* Листи до Пантелеймона Куліша. – Сторінка). Див. також примітку 9 до листа №17.

Вахнянин Анатоль (Наталь) Климентійович (1841–1908) – композитор, літератор і журналіст. Редактор «Правди» (1867–1870).

¹⁵Омелян Партицький надрукував у «Правді» за 1867 р. (№№ 5–8) роботу «Етимология и фонетика». «Грамматика языка русского для ужитку в школах людových» виходила у Львові у 1877, 1880, 1885 рр.

Партицький Омелян Осипович (1840–1895) – філолог, історик, педагог. 1880–1885 – редактор львівського журналу «Зоря».

¹⁶Димет Михайло (1821–1890) – львівський купець і меценат.

¹⁷Див.: Торонський А. Руська читанка для вищої гімназії. – Л., 1868. – Ч. I. У «Правді» (1868, №№ 14–16) була надрукована рецензія на цю «Читанку», з якою не цілком погодився Олександр Барвінський і того ж року помістив у «Правді» (№№ 21–25) свій відгук про неї «Ще дещо про «Руську читанку» А. Торонського».

Торонський Олексій (1838–1899) – греко-католицький священник, педагог і громадський діяч. Автор підручників з літератури і релігії для середніх шкіл.

¹⁸Наприкінці 1868 р. член крайової шкільної ради В. Ільницький звернувся до Олександра Барвінського з пропозицією взятися до підготовки «Читанок» для вищої гімназії. Барвінський пригадував: «Я розпочав роботу над «Читанками» для вищої гімназії, в котрих мали бути подані взірці з усної словесности народної і твори українсько-руських письменників XIX століття» (Спомини. – С. 128). «Правда» 1869 р. в рубриці «Вісті» (№ 31. – 22 серп. – С. 264) повідомляла про те, що Олександр Барвінський сими днями переслав «Руську читанку для вищої гімназії» до Ради шкільної для одобрення і Рада, переглянувши її, відгукнулася про неї. Див.: Руська читанка для высшої гімназії. Уложив Александер Барвинскій. Часть перша: Устна словесность. У Львові. З друкарни Института Ставропигійского. Накладом ц[исарско] к[оролевского] правительственного фонда, 1870; Руська читанка для высшої гімназії. Уложив Александер Барвинскій. Часть вторая. [Писана словесність. Відділ I. Від Котляревского до 1860]. У Львові. Накладом ц[исарско] к[оролевского] правительственного фонда. З друкарні Института Ставропигійского, 1871; Руська читанка для высшої гімназії. Уложив Александер Барвинскій. Часть третья. [Писана словесність. Відділ II]. У Львові. Накладом ц[исарско] к[оролевского] правительственного фонда. З друкарні Института Ставропигійского, 1871.

¹⁹Ганкевич Клим Миколайович (1842–1924) – філолог і філософ.

²⁰Йдеться про роботу М. Куюнджича «Філософія у Срба» (Гласник Српского Ученого Друштва. – Свеска XXIII. – Београд, 1868). Див. також примітку 24 до листа № 6.

Мається на увазі період другої половини XVIII – початку XIX століття, коли сербський народ жив в умовах територіального і політичного роз'єднання (частина сербів ще була під владою Османської імперії, а частина – під юрисдикцією Габсбурзької монархії). У цей період точиться боротьба проти асиміляторської політики Габсбургів, за становлення сербської мови на основі народної мови, шукання своїх шляхів розвитку сербської літератури. Процес формування національної літератури і сучасної літературної мови в Сербії і Хорватії завершився лише в середині XIX століття. Досифей Обрадович (1739–1811) стає ключовою фігурою сербської культури цього періоду, виступаючи як прозаїк, поет, перекладач, публіцист, байкар, учений. Твори: «Письмо Харалампію» (1783), «Жизнь и приключения Дмитрия Обрадовича, нареченого в монашестве Досифеем» (Лейпціг, 1783, 1788; 2 ч.), «Советы здравого разума» (1784), «Басни» (1788), «Собрание разных нравоучительных вещей» (1789), «Песня, посвященная восстанию сербов» (1804) та ін.

²¹ Субвенція (польск. subwencja) – дотація, субсидія.

²² Сидір Тюрмач надрукував у «Правді» (1868. – № 47. – С. 560) вірш «Над зільником» («По садочку дівча ходить...»).

Воробкевич Сидір (Ізидор) Іванович (псевд. Данило Млака, Морозенко; 1836–1903) – православний священник, композитор, письменник, громадський діяч на Буковині.

²³ За підписом Ів. Яковенко у «Правді» друкувався Іван Якович Рудченко (псевд. Білик Іван, Яковенко Іван та ін.; 1845 – 1905) – фольклорист, критик і письменник; брат Панаса Мирного. Переходовець – псевдонім О. Кониського, який у 1870-х–1880-х рр. підписувався також як О. Яковенко. Тому ототожнювати Яковенка – автора «Правди» кінця 1860-х років з О. Кониським немає підстав.

²⁴ Мається на увазі церковне свято Хрещення Господнього 6 (19) січня.

²⁵ Іжак Микита (1800–1869) – священник, кустос львівської греко-католицької митрополичої капітули 1852–1857; церковно-культурний діяч; цензор українських видань у Галичині.

²⁶ Оповідання «Олена» Сидір Воробкевич написав у 1866 р., у 1867 р. він його відредагував. У 1869 р. Осип Барвінський, мабуть, теж його редагував, але твір так і не було надруковано. Пізніше С. Воробкевич використав цей сюжет у своїй драмі «Гнат Приблуда».

²⁷ Йдеться про оповідання «Месьть Черногорця», яке С. Воробкевич написав у 1868 р., а Осип Барвінський редагував його у 1869 р. Воно було надруковано у «Правді» лише в 1876 р. (№№ 17–20).

²⁸ Історичну поему «Нечай» С. Воробкевича надруковано у вид.: Руська хата: Буковинський альманах на рік 1877 / Видав Данило Млака. – Л.; Чернівці, 1877. – С. 47–72.

²⁹ Оповідання «Над Бистрицею» («Над золотою Бистрицею») згодом дістало назву «Циганка» (див.: Правда – 1869. – № 47. – С. 385–389). Осип Барвінський редагував і це оповідання.

³⁰ Ймовірно, йдеться про оповідання «Черниця Ксеня. Образок з життя», яке також редагував Осип Барвінський. Публікація: Календар буковинський православний на звичайний рік 1891/ Уложив О. Попович. – Чернівці, 1890. – С. 5–10. Матеріали до творчої історії прози С. Воробкевича див.: Маковей О. Загальні замітки про оповідання Із. Воробкевича // Твори Ізидора Воробкевича. – Л., 1911. – Т. 2. – С. 402–409.

№ 2. Осип до Олександра

Львів, 21 лютого 1869.

Дж.: Од. зб. 2349. Арк. 1–2.

¹ Див.: *Nestor. Latopis z dodatkiem Monomacha nauki i listu do Olega w oryginalie i polskiem tłumaczeniu* / Wydali i objaśnili August Bielowski i Jan Wagilewicz. – Lwow, 1864.

Бельовський Август (Bielowski; 1806–1876) – польський поет, історик, видавець, редактор. 1840–1847 рр. видавець і редактор «*Dziennika Mód Paryskich*». 1850–1876 рр. – директор Оссолінеума; 1862–1869 рр. – редактор «*Biblioteki Ossolińskich*». Автор праць: «*Wstęp krytyczny do dziejów Polski*» (1850), «*Poezyje*» (1855), видав «*Pisma J. Dunin-Borkowskiego*» (1856–1857; 2 т.) і «*Pisma S. Żółkiewskiego*» (1861). Переклав уривок зі «Слова о полку Ігоревім» («*Wyprawy Igora na Polowców*») та ін.

² Див. примітки 26–30 до листа № 1.

³ Невідомо, чи Осип Барвінський переклав із сербської і надрукував оповідання «Гріх». Автора оповідання не вдалося встановити.

⁴ Про цей словник Олександр Барвінський згадував: «Лукашевич заохотив нас також до громадження з «Основи» оповідань Вовчка й інших матеріалів до укр[аїнсько]-русько-німецького словаря, а тим

способом в редакції «Правди» зібрали ми доволі материялу, котрий опісля Є. Желехівський забрав і обробив яко «Русько-нім[ецький] словар» (Спомини. – С. 99). Ймовірно, Осип і Олександр Барвінські брали участь у збиранні матеріалів до словника. Див. також поради Ф. Міклошича щодо роботи над словником (Спомини. – С. 256). Словник було надруковано у 1882 р. Див.: Малоруско-німецький словар / Уложив Є. Желехівський, професор ц[ісарсько] к[оролівської] гімназії в Станіславі. Л., 1882.

⁵ Див.: *Шейковський К.В.* Опыт южнорусского словаря. – К., 1861. – Т. 1.

Шейковський Каленик Васильович (1835–1903) – педагог, філолог, етнограф, автор перекладу «Слова о полку Ігоревім» (1885), роботи «Быт подолян» (К., 1860. – Т. 1. – Вип. 1).

⁶ Скоморовський Келестин (1820–1866) – греко-католицький священник, письменник. Зібрав матеріали до німецько-українського словника, які згодом доповнив О. Партицький і видав як свою працю (1867). Йдеться про переклад «Діяння апостольські» і про «Детальний підручник з католицької релігії». Див. також примітку 21 до листа № 7.

⁷ Див. примітку 15 до листа № 1.

⁸ Новакович Стоян (Новаковић, 1842–1915) – сербський філолог, історик, письменник; державний діяч. Праці: «Исторія српске књижевности» (1867 і 1871), «Српска библиографија» (1869), автор багатьох праць з історії, мовознавства, літературознавства та фольклористики. Про листування Олександра Барвінського зі Стояном Новаковичем див.: Спомини. – С. 135–136, 443.

⁹ «Вила» – журнал, видавався у Белграді 1865–1868 рр., засновник і редактор Стоян Новакович.

¹⁰ «Правда» – літературно-науковий і політичний журнал, виходив у Львові (з перервами) 1867–1898 рр.

¹¹ У 1787 р. почалася російсько-турецька війна, яка сприяла розвитку антитурецького руху в Сербії. Невеличкі сербські загони – чети у своїх операціях проти турків використовували тактичні прийоми гайдуцької боротьби. Одним із керівників четничеського руху був заможний торговельник Коча Анджелкович, від імені якого визвольний рух сербів у той період дістав назву Кочиної країни, тобто Кочиної війни. Влітку 1788 р. турецьке військо завдало поразки загонам Кочи, і це призвело до їх розпаду. Ці історичні події лягли в основу роману В. Джорджевича «Кочина країна».

Джорджевич Владан (Đorđević; псевд. Jeličić; 1844–1930) – сербський письменник. У 60-ті роки був керівником товариства «Зоря», яке у 1864 р. скликало першу Омладинську скупщину. Він був одним з ініціаторів створення об'єднаної сербської Омладини. Роман «Коціна крајина», над перекладом якого працював Осип Барвінський був надрукован у Белграді у 1863 р. Невідомо про друк перекладу Осипа Барвінського.

¹² Йдеться про повість П. Хохолоушка «Черногорці» (1844). Хохолоушек Прокоп (1819–1894) – чеський прозаїк і журналіст. Сюжети для своїх оповідань і повістей брав із чеської історії та життя південних слов'ян.

¹³ Ймовірно йдеться про видання: *The Works of Sir Walter Scott, including the Waverley novel and the poems.* – Edinburgh, Cadell, 1829–1833. – Vol. 1–48.

¹⁴ Йдеться про переклад П. Куліша «Святе Письмо, або вся Библия старого і нового Завету, русько-українською мовою переложена. (Перша частина Біблії, п'ять книг Мусієвих)», виданий у Львові коштом і заходом редакції «Правди» 1869 року. Олександр Барвінський так оцінював цей переклад: «Я висловив при сій нагоді погляд, що сим перекладом значно збогатиться українсько-руська словня» (Спомини – С. 114).

¹⁵ Рекрутація (польск. Rekrutacja) – рекрутський набір, прийом.

№ 3. Осип до Олександра

[Львів, березень 1869 р.]

Дж.: Од. зб. 2366. Арк. 1–2.

Місце і рік написання встановлено за змістом листа Олександра Барвінського від 2 квітня 1869 р.

¹ «Крај» – інформаційно-політичний журнал, виходив у Кракові 1869–1874 рр.

² «Szkice Historyczne. Skreślił Karol Szajnocha» (Lwow, 1854–1869. – Т. 1–4.). Див. також лист № 4 від 2 квітня 1869 р. і примітку 2 до нього.

Шайноха Кароль (Szajnocha Karol; 1818–1868) – польський письменник, історик, публіцист. З 1840 р. – співробітник «Dziennika Mów Paryskich», 1843 р. працював у «Gazecie Lwowskiej»; 1852–1854 – редактор «Dziennika literackiego»; 1853 р. був хранителем бібліотеки

Осолоїнських. 1856–1857 рр. прийняв редакцію «Rozmaitości» при «Gazetie Lwowskiej». Твори: «Boleslaw Chrobry» (Lwow, 1849); «Pierwsze odrodzenie się Polski 1279–1333» (Lwow, 1849), «Jadwige i Jagiello» (Lwow, 1855–1856; т. 1–3); «Dwa lata dziejów naszych 1646–1648» (Lwow, 1865) та ін.

³ Лелевель Йоахим (Lelewel Joachim; 1786–1861) – польський історик, вчений, нумізмат і бібліограф. Робота, згадана в листі, увійшла до його 20-томного видання «Polska. Dzieje i rzeczy jej» (Познань, 1854–1868).

⁴ Див.: Відповідь польській часописі «Kraj» на статтю «Studja nad sprawą ruską». Написав І. Григоренко [Осип Барвінський] // Правда. – 1870. – № 4. – С. 182–190; № 5. – С. 222–231.

№ 4. Олександр до Осипа

Бережани, 2 цвіт[ня 1869 р.]

Дж.: Од. зб. 2167. Арк. 1.

Першодрук: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 91.

¹ Роботу І. Наумовича, про яку йдеться, не вдалося розшукати.

Наумович Іван Григорович (псевд. И.Н. Бужаненько, И.Г. Наум та ін; 1826–1891) – священик (спочатку греко-католицький, згодом православний), громадський діяч і письменник. Посол до Галицького сейму (1861–1866, 1869) і австрійського парламенту (1873–1879). Один із засновників «Общества им. Качковского», засновник і редактор журналу «Наука» (1871–1876, Коломия; 1877–1886, Львів); видавець «Руської ради» (1871–1880); москвофіл.

² Див.: Шайноха К. Як ополячувалась и католичилась Холмская Русь. Исторической очеркъ // Галичанин. – 1868. – № 30. Див. також лист № 3 від березня 1869 р. і примітку 2 до нього.

Дідицький Богдан Андрійович (1827–1909) – галицький письменник і видавець. У 1860 р. видав «Зорю галицкую, яко альбумъ на годъ 1860», 1861–1871 рр. – видавець і редактор часопису «Слово», 1885 – редактор «Литературного сборника» (орган Галицько-руської Матиці).

³ Стаття П. Куліша «Полякам об украинцах» була надрукована в журналі «Основа» (1862. – Січень. – С. 67–86). Передрук у «Слові»: 1862. – Р. 2. – №№ 80–83.

⁴ Праця М. Костомарова «Правда полякам о Руси» була надрукована в журналі «Основа» (1861. – Жовтень. – С. 100–112).

⁵ Невідомо, чи зберігся лист, про який ідеться.

⁶ Ратай – псевдонім П. Куліша.

⁷ Руцицький – учень Олександра Барвінського з Бережанської гімназії.

⁸ Пачкар – контрабандист.

⁹ Серед львівських українців у 1869–1870 рр. точилися розмови про те, щоб І.С. Нечуй-Левицький зайняв кафедру української літератури у Львівському університеті. Так, Михайло Подолинський в листі до Володимира Навроцького (Відень, 12 січня 1870 р.) писав: «Нехай хто з Вас постарася в раді школьної, щоби завізвала «Нечуя» під его псевдонимом на львівську кафедру, тоді він приїде. Инакше не може він кидатись свого місця, де має 1200 рубл. і великий аванж. Пишіть про се мене і робіть, бо така пора не вернеся. А добре би було, коли би Нечуй був між нами. Се зовсім наш чоловік!» (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 143). У листі від 1 лат[инського] грудня 1870 р. В. Навроцький прохає М. Бучинського: «Ще одно! Довідайся через Ратая, чи не схотів би Нечуй обняти у нас ві Львові кафедри руської літератури, – або може який инчий Українець, в літературі знаний; точиться тепер справа обсадження сталого сеї кафедри, – і питалися у нас[...]» (там само, с. 417). Б. П'юрко в листі до М. Бучинського (Відень, 8 січня, 1870 р.) зазначає: «А важне се письмо [В.Навроцького до М.Бучинського.], дуже важне, особливо про споминку за Нечуя і за обсажене руської кафедри ві Львові[...] Ти ж старайся їх направити що сили, а особливо налягай на наших автократів, щоб вони довідувалися за Нечуя задля обнятия руської кафедри ві Львові». (там само, с. 505). І.С. Нечуй-Левицький не зайняв кафедри у Львівському університеті.

№ 5. Осип до Олександра

Львів, 7-го мая 1869

Дж.: Од. зб. 2350. Арк. 1–2.

Першодрук: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 92–93.

¹ У 30 – 40-і роки XIX ст. у Сербії точилася боротьба прогресивних та консервативних сил навколо реформи літературної мови. Вук Караджич у своїх працях «Мала простонародньа славено-србска песмарица» (Відень, 1814); «Песмарици србскога језика, по говору простога народа написана Вуком Стефоновіћем Сербіанцем» (Відень, 1814); «Српски рјечник» (Відень, 1818); «Ковчежић за историји, језик и обичаје срба» (1849) та ін. закладав принципи літературної мови на основі народної та утверджував фонетичний правопис. Він вважав, що писати треба так, як розмовляють. Головним його супротивником був І. Хаджич, який виступав проти нового сербського правопису Вука Караджича. Полеміка між ними тривала у 1838–1847 рр. У цей період було заборонено ввозити книги В. Караджича до Сербії. Лише у 1860 р. офіційно було скасовано заборону на ввезення книг, а у 1868 р. прийнято його реформу.

Караджич Вук Стефанович (Карадић; 1787–1864) – сербський філолог, фольклорист, історик, письменник, критик, учений, член-кореспондент Петербурзької Академії наук (1851). Не вдалося з'ясувати, чи С. Новакович написав статтю про мовно-правописну полеміку між В. Караджичем і І. Хаджичем.

² Хаджич Іван (Хадић, псевд. Милош Светич; 1799–1869) – сербський історик, філолог. 1826 р. заснував «Maticu srbsku» і був її першим головою. З 1827 р. – адвокат; 1830–1848 рр – директор гімназії у Новім Саді. Редагував «Ljetopis serbski» (1830–1832) і «Golubicu» (1839–1844). Переклав «Слово о полку Ігоревім» (1842); автор «Djela I (Pjesme izvorne, 1855)», «Djela II (Prevodi, 1858)», «Duh naroda srbskog» (1858) та ін.

³ Даничич Джуро (Юрій; 1825–1882) – сербський філолог, автор перекладу Ветхого Завіту сербською мовою (1868), робіт «Рат за српски језик и правопис» (Пешт, 1847), «Српска синтакса» (1858), «Рјечник из књижевних старина српских» у трьох книгах (1862–1864), «Облици српскога језика» (1869), «Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека» (1874), «Основе српскога или хрватскога језика» (1876) та ін.

⁴ Скрислити – тут: зреферувати, коротко описати.

⁵ Безкоштовно (лат.).

⁶ Крейцар – дрібна австрійська монета.

⁷ «Байки й прибаутки Левка Боровиковського» з передмовою А. Метлинського (1852). Боровиковський Лев Іванович (1806–1889) – поет, етнограф і філолог.

⁸ Йдеться про альманах «Южный русский сборник» (1848), видавцем і упорядником якого був А. Метлинський. Далі, в листі № 9 (Олександр Барвінський до Осипа) читаємо: «Хотівим нині відослати Тобі «Южнорусскій зборникъ» Метлинського, та ще не відписав».

Метлинський Амвросій Лук'янович (псевд. Амвросій Могила; 1814–1870) – поет, фольклорист, перекладач, видавець.

⁹ Ригалова (від лат. rigidus) – тверда, цупка.

¹⁰ Лучаковський Костянтин (1846–1912) – культурно-освітній діяч, народовської орієнтації, педагог, автор шкільних підручників.

№ 6. Осип до Олександра

Львів 11-го мая [1869]

Дж.: Од. зб. 2351. Арк. 1–3 зв.

¹ Наступна після Великодня неділя (8-й день) – апостола Хоми (Томи).

² Йдеться про повість Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Маруся» (1834). В листі до Олександра від 6 червня 1869 р. (див. № 15) Осип Барвінський пише: «Просив я Вахнянина, щоб позичив Тобі «Марусі» Квітичиної петербурське видання. А він міні каже, що немає. І тут у Львові ніхто не має, а на провінції тим більше – отже добре би було, якби ти просив самого Куліша о «Марусю».

³ Мається на увазі Левицький Остап Михайлович (псевд. Ковбасюк; 1839–1903) – письменник, перекладач, учитель гімназії, співробітник «Руси», «Страхопуда» та інших видань.

⁴ Йдеться про «Раду руську у св. Юрія» – так званий «Руський собор», політичне товариство, яке виникло у Львові 1848 р. на противагу «Головній руській раді» і мало на меті використати український національний рух в інтересах поляків.

⁵ Гершт (польск. herszt) – ватажок.

⁶ Рожанський Гнат (1844–1888) – греко-католицький священник, громадський і культурний діяч.

⁷ Прага (до запитання); Лейпціг, Ердманштрассе; Тлусте (остання пошта) (нім.); in loco – на місті (лат.).

⁸ Законкомітовання – мова йде про те, щоб покласти у конверт.

⁹ П. Куліш отримав перший лист від Олександра Барвінського через М. Лисенка «30 [уського] цвітня 1869 р.», а другий, йому адресований (де йшлося про «Читанку»), «5 [уського] мая 1869 р.» Див.: Спомини. – С. 139–145.

¹⁰ Рецензію М.І. Костомарова «Черная рада, хроника П. Кулиша» було надруковано в журналі «Современник» (1858. – Т. LXVII. – Отд. II. – С. 1–28). До «Читанки» О. Барвінського ця рецензія не увійшла.

¹¹ Переспів Книги Йова Куліш надрукував під псевдонімом Павло Ратай у «Правді» за 1869 р. (№№ 6–11), окреме видання вийшло того ж року. «Псалтирь, або Книга хвали Божої» під псевдонімом Павло Ратай видано у Львові 1871 р. в друкарні К. Будвайсера. Окремі псалми друкувалися у «Правді» (1869. – №№ 1, 5; 1870. – № 2). В листі до Олександра Барвінського з Праги від 18/30 мая 1869 р. Куліш писав: «Ратая мусите вважати яко окремого писателя. В читанку треба взяти з Библиї і з Йова, а також псалми декотрі. (Посилаю)» (Спомини. – С. 149, 447–448). Ці матеріали не увійшли до «Читанки». В «Читанці» (1871, частина третя) було надруковано: З Євангелії по св. Матфеєві. Гл. XXII та Святе письмо. Перша книга Мойсеєва. Гл. ХІІ.

¹² Йдеться про оповідання Марка Вовчка «Сестра», яке увійшло до першого тому «Народних оповідань» (1857); оповідання «Два сини», що увійшло до другої збірки «Народних оповідань» (1862); казку «Кармелюк» (1865), повість «Інститутка» (1860). В «Читанці» (1871, частина третя) було надруковано «Два сини», «Інститутка», «Козачка», «Сестра» (частина).

¹³ «Назар Стодоля» (1843) – драма Т.Г. Шевченка; до «Читанки» О. Барвінського не увійшла.

¹⁴ Історична повість В. Ільницького «Рогніда Гориславна» була надрукована у Львові 1860 р. Повість не увійшла до «Читанки» О. Барвінського.

Ільницький Василь Степанович (псевд. Денис, Денис з Покуття, Денис із-над Серета; 1823–1895) – письменник, публіцист, історик і театральний критик.

¹⁵ Падура Тимофій (1801–1871) – український і польський поет і музикант. У «Читанці» (1871, частина третя) О. Барвінського було вміщено біографічний нарис Т. Падури та його твір «Піснь Відорта».

¹⁶ Венгліньський Лев (Wengliński; 20-і рр. XIX ст. – не раніше 1904) – український і польський поет. У 1858 р. вийшли «Нові поезії, малоруські...» у 3-х томах (латиницею), згодом «Пісні мулярів і ковалів» (1881), «Звуки від наших сел і нив» у 2-х томах (1885; латиницею) та ін. Твори Л. Венгліньського не увійшли до «Читанки» О. Барвінського.

¹⁷ Костецький Платон (1832–1908) – український та польський письменник. З 1854–1855 – редактор першої української газети «Зоря

Галицька», що виходила у Львові. З 1855 р. був співробітником ряду польських газет. Твори П. Костецького не увійшли до «Читанки» О. Барвінського.

¹⁸ Мається на увазі «Історія Галицько-Володимірської Руси» (1863) І. Шараневича. До «Читанки» О. Барвінського не увійшов уривок зі згаданої монографії. Натомість О. Барвінський надрукував працю І. Шараневича «Київ и Новгород в роках 1470 и 1471».

Шараневич Ізидор Іванович (1829–1902) – історик, археолог, керівник Ставропігійського інституту, професор Львівського університету, член Наукового товариства ім. Шевченка, член Академії наук у Кракові.

¹⁹ Йдеться про перший випуск збірника українських народних пісень для одного голосу в супроводі фортепіано, укладений М. Лисенком (вийшов у жовтні 1868 р. в Лейпцігу). Див.: Микола Лисенко у спогадах сучасників. – К., 2003. – Т. 1. – С. 32, 306 (коментар Р.Я. Пилипчука).

²⁰ Липськ – Лейпціг.

²¹ Цитата з поезії Т.Г. Шевченка «До Основ'яненка».

²² Драма Федьковича «Довбуш. Дивоглядія в п'ятих зводах», публікація якої у «Правді» (1869. – №№ 13–16, 19–35) на той час не була завершена. Повний текст зміненої редакції з'явився в альманасі «Руська хата» (Львів, 1877).

²³ Повість І.С. Нечуя-Левицького «Причеп», була надрукована у «Правді» (1869. – №№ 12–39, 41–45)

²⁴ Осип Барвінський переклав вступ до студії М. Кюнджича «Філософія у Сербів» – «Про існування і самостійний розвій поодиноких літератур». А. Вахнянин в листі до П. Куліша від 17 [атинського] червня 1869 р. писав: «Сербську філософію перекладав Барвінський, семінарист, брат того Бережанського, котрого лист я Вам, Добродію, передав» / (Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша. – С. 110). Переклад опубліковано у «Правді» (1869. – № 20. – С. 174–176; № 21. – С. 182–184. Підпис перекладача: І. Григоренко).

²⁵ Службовець (нім.).

²⁶ Отже коли так, то я надішлю виклик до Бережан (польськ.).

²⁷ Виклик (повістка) до армії (нім.).

²⁸ Побайшлювати – тут: порадитись.

²⁹ Заасентерували – тут: щоб не забрали до армії.

³⁰ Значишся у списку (призовників) (нім.).

³¹ Йдеться про оповідання Д.Л. Мордовця «Дзвонар» і «Солдатка», вперше надруковані в журналі «Основа» 1861 р. (№ 3. – С. 11–17; № 5. – С. 15–32), також вийшли у Петербурзі окремими виданнями: «Дзвонар», 1861 р., «Солдатка», 1862. Олександр Барвінський в «Читанці» (1871, частина друга) помістив поему Д. Мордовця «Козаки і море».

³² Йдеться про видання Яковлева (хоча воно не мало нумерації) Оповідання Марка Вовчка, яке вийшло у Петербурзі в 1865 р. і куди увійшли твори: «Кармелюк», «Невільничка», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя» і «Ведмідь».

³³ «Vienac» – хорватський літературно-науковий журнал («Вінок»), який видавала «Матиця» 1869–1903 рр. у Загребі. «Vienac» (1869. – № 8) опублікував оповідання Марка Вовчка «Два сини» у перекладі Стояна Новаковича з його вступним словом. «Правда» (1869. – № 2. – С. 104) в рубриці «Вісті» повідомила про цю публікацію і надрукувала переклад вступного слова С. Новаковича. У № 13 хорватського журналу за 1869 р. було вміщено також оповідання Марка Вовчка «Чари» у перекладі С. Новаковича із його супровідною заміткою. «Правда» (1869. – № 16. – С. 144) в рубриці «Вісті» повідомила про цю публікацію і подала переклад цієї замітки С. Новаковича.

³⁴ Осип Барвінський до червня 1869 р. переклав із сербської повість «Чернець» (автора повісті не вдалося встановити) і передав її А. Вахнянинові для «Правди». А. Вахнянин в листі до П. Куліша від 9 [латинського] червня 1869 р. писав: «Я маю ще від його (Осипа Барвінського – А. Ш.) переложену повість з сербського «Чернець». Добра се повістка, та її треба буде колись ужити». (Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша. – С. 110).

³⁵ Площанський Венедикт Михайлович (1834–1902) – історик і публіцист, редактор львівської газети «Слово» (1871–1887).

³⁶ Камедул (польськ. kameduła) – чернець камедульського ордена. Камальдули (Camaldulani, Camaldolitaе, Camalduenses) – чернечий орден, який на початку XI ст. заснував бенедиктинець Рамуальд. Названий так по імені пустелі (місцевості у Аппенінських горах, поблизу Ареццо – «Campus Maldoli», де був розташований головний монастир ордена).

³⁷ Йдеться про «Вістник, часопис урядова для русинов Австрійскої Держави» – газета виходила у Відні 1849–1866 рр. Видавець і редактор Василь Зборовський.

³⁸ «Слово» – громадсько-політична і літературна газета, виходила у Львові 1861–1887 рр.

³⁹ Особа не була скомпроментована і не сприймалася як підозрілий українофіл (нім.).

⁴⁰ Черкавський Евзебій (1822–1896) – філолог, педагог, політичний і громадський діяч. Професор Львівського університету, ректор (1875–1877, 1887–1888).

⁴¹ Візитація (польск. wizytacja) – інспекція, інспектування.

№ 7. Олександр до Осипа

Бережани, 15 л[атинського] мая [1869].

Дж: Од. зб. 2158. Арк. 1–2 зв.

Першодрук: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 91–92.

¹ Див. примітку 12 до листа № 6.

² Див. примітку 13 до листа № 6.

³ Твори М.І. Костомарова: трагедія у 9 сценах «Переяславська ніч» (першодрук: Харків, 1841), також була опублікована у Львові 1867 р. – окремим виданням і в часописі «Боян» (№№ 3–8, 11, 12); драматичні сцени у 5 діях «Сава Чалий» (Харків, 1838).

⁴ Ingrata (лат.) – невдячні, нецікаві.

⁵ Див.: «Основа». – 1862. – Червець (Юнь). – С. 44–64.

⁶ Tłusta (польск.) – масна.

⁷ Історичну драму М.Костомарова «Кремуций Корд» (першодрук: СПб., 1862) було надруковано у «Галичанині». – Львів, 1863. – Кн. 1. – Вип. 3 і 4. – С. 41–73. Драма, про яку йдеться, не увійшла до «Читанки» О. Барвінського.

⁸ Ймовірно, Олександр Барвінський має на увазі С. Воробкевича (Данила Млаку). Однак свідчень про те, що він переклав «Кремуция Корда», не виявлено.

⁹ У журналі «Мета» були надруковані твори В.С. Ільницького: «Коваль клепле, поки тепле. Оповідання з життя» (1863. – Т. 1. – № 1 – Вересень – С. 50–60); «Школяр на вандрівці. Казка з життя» (1863. – Т. 1. – № 2 – Жовтень – С. 195–201). Ці твори не увійшли до «Читанки» О. Барвінського.

«Мета» – літературно-політичний щомісячний журнал, виходив у Львові 1863–1865 рр., видавець і редактор К.Г. Климкович.

¹⁰ Див.: Стародавний Звенигород. Сочинитель Василь Ильницькій. [Стародавнии галицкіи городаы. Часть 1]. В Львове. Типом Института Ставропигійского, 1861. Стародавна Тереховля. С картою царства Данила, написал Василь Ильницькій. [Стародавнии галицкіи городаы. Часть 3]. В Львове. Типом Института Ставропигійского, 1862. До «Читанки» О. Барвінського не увійши уривки зі згаданих творів.

¹¹ Див.: Ильницькій В. Наталка Полтавка. Критичний огляд // Барвінський О. Руска читанка для высшой гимназіи. – Львів, 1871. – Часть третья. – Від. II. – С. 309–311.

«Нива» – літературно-науковий журнал, виходив 1865 р. за редакцією К. Горбала.

¹² Рецензія В. Ильницького на повість Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Щира любов» була надрукована в газеті «Слово» – 1865. – Ч. 51. – 30 червня (12 липня). – С. 3. Рецензія не увійшла до «Читанки» О. Барвінського

¹³ У газеті «Слово» були надруковані «Записки русского путешественника» (присвячені подорожі до Праги, Дрездена, Берліна (1864. – №№ 87–99); у журналі «Русь» «Подорож школяра (Подорож до Італії і через Альпи до Австрії)» (1867. – №№ 56–67; 69–74 підпис: Денис із над Серета). У «Читанці» (1871, частина третя) було надруковано «Записки русского путешественника».

«Русь» – газета, виходила у Львові 1867 р. двічі на тиждень; видавець К. Горбаль, редактор Ф. Заревич.

¹⁴ «Драматургічні замітки», вперше надруковані у «Правді» (1867. – Рочник 1-й. – №№ 14–18, 22–24, 31), були опубліковані у «Читанці» О. Барвінського (1871, частина третя).

¹⁵ Див.: Стародавний Львів [от року 1250–1350] описал Исидор Шараневич. [Стародавнии галицкіи городаы. Часть 2]. В Львове. Типом Института Ставропигійского, 1861. Вище згаданий твір не увійшов до «Читанки» О. Барвінського.

¹⁶ Шараневич Исидор. «Князь Юрій Белзкій. Историчный образец з XIV ст.» // Вечерниці. – 1862. – № 1–25. Вище згаданий твір не увійшов до «Читанки» О. Барвінського.

«Вечерниці» – літературний тижневик, виходив у Львові у 1862–1863 рр.

¹⁷ Рецензію: А. Бельовського див.: «Biblioteka Ossolińskich» Poczet powu. Львів, 1862. – Том 1. – С. 386–391; В.Д. Стефанович «Уваги над

сочиненієм Шараневича: «Стародавний Львов» // Слово. – 1862. – № 34. – С. 133–134; № 35. – С. 137–139; № 36. – С. 141–142 та ін.

¹⁸ Вагилевич Іван Миколайович (1811–1866) – поет, філолог, фольклорист, етнограф і громадський діяч, один з організаторів «Руської трійці». Див.: Encyklopedyja powszechna. – Т. 26. – Warszawa, 1867. – С. 301–304; «Wspomnienie pośmiertne» // Siolo. – Lwów, 1866. – Zeszyt 1. – С. 79–88.

Encyklopedyja powszechna. – Warszawa. – Nakład, druk i własność S. Orgelbranda, księgarza i typografa. – T.t. 1–28 (1859–1868).

«Siolo» («Село») – польсько-український літературно-науковий журнал, виходив у Львові 1866–1867 рр.

¹⁹ Олександр Барвінський у «Читанці» не використав нотатки С. Новаковича про оповідання Марка Вовчка. Також див. примітку 33 до листа № 6.

²⁰ Ймовірно, йдеться про рукопис перекладу К. Скоморовського «Діяння апостольські». Невідомо, чи його надруковано.

²¹ Йдеться про перекладене К. Скоморовським вид.: Детальний підручник з католицької релігії для вжитку у вищих навчальних й освітніх закладів. Написав Леонгарді. – 2-е видання. – Відень, 1839 (нім.).

Леонгарді Г. К. фон (Leonhardi; 1809–1875) – професор філософії у Празі; в 1868 р. у Празі зібрав перший філософський конгрес, друкувався в журналі «Die neue Zeit»; видавець.

²² Цирик Лука Матвійович – священник, православний катехит у Тернопільській гімназії. У березні 1869 р. переїхав до Холма. «Правда» в рубриці «Всячина» писала: «По отцю Цирику лишився переклад «Релігії для гімназій». Язик тої релігії єсть правдиво вавилонський і пригадує нам давні часи схолястичні на Руси, котрі чей вже безповоротно минули...» (1869 – № 11. – С. 103).

№ 8. Осип до Олександра

[Львів, 21 травня 1869]

Дж.: Од. зб. 2365. Арк. 1–1 зв.

Місце і час написання встановлено за змістом попереднього листа Олександра Барвінського (№ 7).

¹ Див. примітку 17 до листа № 7.

² Критичні статті про згадані твори В. Ільницького не знайдено.

³ Див.: *Торонський А. 1*) Ганця. Повість з життя Подбескидського на-
рода (Лемков) // Галичанин. – 1862. – Кн. 1. – Вып. 1. – С. 57–98; 2)
Черниця. Повість // Слово. – 1864. – №№ 80–85. Твори О. Торонського
не увійшли до «Читанки» О. Барвінського.

⁴ Петрушевич Антоній Степанович (1821–1913) – греко-католиць-
кий священник, церковний і політичний діяч, історик, археолог, етно-
граф; москвофіл. Твори А. Петрушевича не увійшли до «Читанки»
О. Барвінського.

⁵ М. Шашкевич переклав деякі частини Євангелія на українську
мову, але вони були надруковані лише у 1886 р. Див. вид. І. Онишке-
вича «Руська бібліотека». – 1886. – Т. III – С. 65–112. (Євангеліє св.
Іоанна переложив Марккіян в 1842 р.).

⁶ Див. примітку 7 до листа № 4.

⁷ Гроно (польськ. grono) – тут: громада.

⁸ Див. примітку 21 до листа № 7.

⁹ Есенція (польськ. esencja) – тут: суть, сутність.

¹⁰ Невідомо, чи купівля рукописів відбулася.

¹¹ Див. драму Ю. Федьковича «Довбуш. Дивоглядія в п'ятих заво-
дах». (Правда. – 1869. – №№ 13–16, 19–35). Опубліковано було лише
2 заводи. Повний текст нової редакції було надруковано у 1877 р.
в альманасі «Руська хата».

¹² Одубрухатися – тут: перестати гніватися, сердитися.

№ 9. Осип до Олександра

[Львів, 22 травня 1869]

Дж.: Од. зб. 2361. Арк. 1–2 зв.

Місце і час написання встановлено за змістом попереднього
листа Осипа Барвінського № 8.

¹ У листі від 27 квітня 1869 р. Володимир Барвінський повідомляє
Олександра: «[...] «Руську правду», «Правду» і інші книжки перешлю
на першого, як вітворять університет» (Ф. 135 – Од. зб. 2198 – Арк. 4).
Олександр Барвінський в листі до Осипа від 21 травня 1869 р. пише:
«Нині ж, отримавши від Володка книжки із листом, спішу ізнов дещо
написати[...]». Лист, про який йдеться, в архіві не зберігся.

² Йдеться про журнал «Летопис Матице Српске» (1826–1941, 1946–
2006; 1824–1825 – «Србске летописи») – орган «Матиці сербської»
(культурно-освітнього і наукового товариства, заснованого у 1826 р.).

«Вієнац» – див. «Vienas», примітку 33 до листа № 6.

³ Ринський – грошова одиниця у Австро-Угорщині (срібна монета на 80 крон; інша назва гульден).

⁴ Повість Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Маруся» (1834). «Причепа. Картины з волынської України» І.С. Нечуя Левицького (Правда. – 1869. – №№ 12–46).

⁵ Невідомо, чи відбулися згадані у листі поминки. До роковин Т. Шевченка було опубліковано у «Правді» (1869. – № 11. – С. 101–103, № 12. – С. 110–112) «Гадки при святкуванню осьмих роковин Шевченкової смерті». В цьому ж році були надруковані: *Шашкевич В.* Вінець на могилу Тарасу Шевченкові уплетений в осьмі роковини его смерті («Правда». – 1869. – № 10. – 15 березня – С. 90–91); Коваль Данило. Три брати. В пам'ять осьмих роковин смерті Тараса Шевченка. З друкарні Ставропігійського Інституту. – Львів, 1869; Федькович Осип. Осьмий поменник Тарасові Шевченкові на вічну пам'ять. [Львів], 1869.

⁶ Г. Воробкевич не здійснив намір написати твір «Підкова».

⁷ Урговати (польск. *urgować*) – квапити, нагадувати (про строк).

⁸ У працях М. Костомарова, що увійшли до 3-го тому його «Исторических монографий и исследований» (СПб., 1867), І. Підкова не згадується.

⁹ Прелекція (польськ. *prelekcja*) – лекція.

¹⁰ Згарський Євген Якович (1834 – 1892) – учитель гімназії, письменник.

Традувати – тут: викладати.

¹¹ Розенкранц Йоган-Карл-Фридрих (Rosenkranz; 1805 – 1879) – німецький філософ, белетрист, драматург.

¹² Куюнджич Мілан (Кужнїчї Milan-Aberdar; 1842–1893) – сербський вчений, політичний діяч, поет. 1882–1885 – голова Скупщини, 1886–1887 – міністр просвіти; редактор «Mlada Srbadija» (1871–1872). Твори: «Філософія в Сербії», «Про прогрес людства»; *Prvi jek (pesme, 1868)*, *Drugi jek (pesme, 1870)* та ін. Також див. примітку 24 до листа № 6.

¹³ Невідомо, чи переклав Олександр Барвінський комедію Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Шельменко-денщик».

¹⁴ Йдеться про історичну поему С. Воробкевича «Нечай». Олександр Барвінський свідчив: «Данило Млака надіслав історичну поему «Не-

чай», котру я з братами Володимиром і Осипом троха виправив[...]» (Спомини. – С. 249). Див. також примітку 28 до листа № 1.

¹⁵ Згадується оповідання Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Перекотиполе». Вперше надруковано в авторському перекладі російською мовою (Маяк. – 1840. – Ч. VII. – Гл. II. – 114–131), першодрук оригіналу: Молодик на 1843 р. – Харків, 1843. – Ч. II – С. 53–90.

¹⁶ Див. примітку 30 до листа № 1. Балада С. Воробкевича «Кифор і Гануся» була надрукована у «Правді» (1868. – №№ 10, 11).

№10. Олександр до Осипа

Бережани, 23 л[атинського] травня [1869 р.]

Першодрук: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 93–94.

1 А. Вахнянин в листі до П. Куліша зі Львова від 19-го лат[инського] травня 1869 р. повідомляє: «Долучаю до мого письма лист Барвінського, суплента-учителя на гімн[азії] у Бережанах, чоловіка нам дуже щирого, котрий вів, будучи у Львові, «Правду» нашу, а тепер також не хоче закладати рук, а робить» (*Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша.* – С. 93).

² Згадується Гнат Рожанський. «Сніп» – літературний альманах, «український новорічник». Вийшов у Харкові у 1841 р. (1-й випуск). Редактор-видавець О.О. Корсун.

³ Див. примітку 20 до листа № 1 та 24 до листа № 6.

⁴ Повість Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Козырь дивка» була видана у Петербурзі у 1838 р. У 1858 і 1861 рр. Пантелеймон Куліш видав у Петербурзі українські повісті Григорія Квітки-Основ'яненка у двох томах. У 1-й том увійшли повісті «Маруся», «Добре роби, добре й буде», «Конотопська відьма», «От тобі і скарб», «Козир дівка» та ін. У 1862 р. в Санкт-Петербурзі було видано збірник «Драматическія сочиненія Григорія Квітки (Основ'яненка) в двух томах». До «Читанки» (1871, частина друга) О. Барвінського увійшли твори Г.Ф. Квітки-Основ'яненка: частина повісті «Маруся», «Перекотиполе», «Солдатський портрет», «Щира любов» у перекладі Остапа Левицького.

⁵ Див.: *Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Маруся. Повість.* – СПб., 1861;

⁶ Йдеться про львівське видання повісті «Маруся» (1849), здійснене накладом Івана Борискевича.

⁷ «Правда» в рубриці «Вісті» сповістила: «Комисия для уложеня руських книжок до сих пор заявлялася більше негативно, як позитивно. Головне діло комісії проявилось в тім, що вона, зараз на перших засіданнях, відкинула дві праці важніці: «Буквар» Ю. Федьковича і «Руську граматику» О. Партицького. З яких причин се сталося? Ніхто донині не знає...» (1869. – № 17. – С. 152).

⁸ Драма Ю. Федьковича «Довбуш» друкувалася у «Правді» (1869 – №№ 13–16, 19–35). Заувага автора листа зумовлена тим, що №№ 17 і 18 вийшли без продовження твору Ю. Федьковича.

⁹ Йдеться про «Українські оповідання» О.П. Стороженка, які вийшли у двох томах у 1863 р. в Петербурзі.

¹⁰ Див. примітку 31 до листа № 6.

¹¹ Див.: Бандура. Думки і пісні Тимофія Думитрашко-Райча. – К., 1858. – Вип. 1.

¹² Гануш Ігнац Йохан (Hanusz; 1812–1869) – польський вчений. З 1856 р. доктор філософії. У 1842 р. видав «Die Wissenschaft der Slawischen Mythus im weitesten, den altpreussisch-lithauischen Mythus mit unfassenden Sinne». З 1847 р. професор університету в Оломоуці. 1848 р. редактор часопису «Die neue Zeit». Автор праць: «Rus psychologii», «Rus logiki», «Rzeczy besednich» (1852) та ін.

«Правда» не повідомляла про смерть Гануша.

¹³ Йдеться про роботу Кліма Ганкевича «Grundzüge der slavischen Philosophie» von D[okto]r Clemens Hankiewicz. – Krakow; Lemberg, 1869. – Heft 1, 2. («Начерк слов'янської філософії»). «Правда» в рубриці «Вісті» дала відгук про перший випуск (1869. – № 23. – С. 199–200), а у № 31 повідомила про другий випуск. (Там же. – С. 264).

№ 11. Олександр до Осипа

Бережани, 29 л[атинського] травня 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2159. Арк. 1–2 зв.

¹ Йдеться про роботу Й. Бошковича «Trebá li književnici da uče svoj jezik», Див. лист № 15 від 6 червня 1869 р. і примітку 23 до нього.

² Йдеться про переклад Володимиром Барвінським сьомої глави «Возрождение и панславизм» праці О.М. Пипіна і В.Д. Спасовича «Обзор истории славянских литератур». (СПб, 1865. – С. 493–530). «Правда» (1868. – №№ 28–34) опублікувала «Огляд історії руської літератури» з «Обзора історії славянських літератур» Пипіна (1865)

у перекладі Володимира Барвінського. Невідомо, чи переклав Володимир Барвінський вищезгадану главу.

Піпін Олександр Миколайович (1833–1904) – російський філолог, історик літератури, академік Імператорської академії наук з 1898 р.

³ Див. примітку 5 до листа № 10.

⁴ Див. примітку 18 до листа № 7.

⁵ Олександр Барвінський отримав лист від М. Лисенка 21/9 травня 1869 р. і від П. Куліша два листи 9/21 <травня> 1869 р. та 9/21 мая 1869 р. Див.: Спомини. – С. 137, 139–145. Пояснення О. Федорука щодо датування (Спомини. – С. 444).

⁶ Панюша – Пантелеймон Куліш. Зустріч М. Лисенка з П. Кулішем відбулася 6 (18) травня 1869 р. Див.: Спомини. – С. 443.

⁷ Див. лист П. Куліша до О. Барвінського від 9/21 мая 1869 р. – Спомини. – С. 141–145.

⁸ Гетьманець – псевдонім М.П. Старицького.

⁹ Форлядунг (нім. Vorladung) – тут: виклик.

¹⁰ Див. примітку 20, 21 до листа № 7.

¹¹ Котлярчук Н. – кореспондент «Слова».

Йдеться про Спиридона Литвиновича (1810–1869) – єпископ (з 1857), митрополит з 1864 р., член Галицького сейму (1861–1869); посол і віце-президент австрійського парламенту (1861–1864). З 1851 р. почесний крилошанин Львівської єпархії. «Правда» в рубриці «Вісті» сповіщала: «В минувший понеділок (26-го мая) похоронили ми тіло помершого нашого митрополита Спиридона. Муж сей вельми спосібний і талантливий розпростився з сим світом» (1869. – № 20. – С. 176).

№ 12. Олександр до Осипа

Бережани, 2 л[атинського] червня [1869 р.]

Дж.: Од. зб. 2160. Арк. 1–2 зв.

Першодрук: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 95.

¹ Див. примітку 8 до листа № 5.

² Див. примітку 20 до листа № 1.

³ Йдеться про дослідження Л. Штура «O narodných písniach a pověstech plemen slovanských» (Прага, 1853).

Штур Людевіт (Štúr; 1815 – 1856) – словацький поет і громадський діяч. Праці: «Nauka reči slovenskej» (1846), «Nárečja slovenskuo alebo

potreba pisaŋja v tomto náreči» (1846), «Spravy a piesne» (1853), «Славянство и мир будущего» (1867) та ін.

⁴ Ленґард. Підручник з релігії (нім.). Див. примітку 21 до листа № 7.

⁵ Див. примітку 6 до листа № 2.

⁶ Третя частина <книжки> Ленґарда «Вчення про християнські мотиви» (нім.).

⁷ Йдеться про К. Скоморовського.

⁸ Йдеться про видання під егідою Британського біблійного товариства Біблії у перекладі П. Куліша (Британське біблійне товариство було засноване 1804 р. у Лондоні для розповсюдження канонічного тексту Біблії всіма мовами. Див.: Спомини – С. 155, 450).

⁹ «Ластівка» – тижневик для дітей та юнацтва, виходив у Львові в 1869–1881 рр.

«Учитель» – педагогічний тижневик, виходив у Львові в 1869–1874 та 1880 рр. «Правда» в рубриці «Вісті» сповістила своїх читачів, що «з наставшим роком появилася у Львові часопись «Учитель», маючи на цілі просвіту «учительського сословія», wraz з «Ластівкою» белегристичним додатком для дітей» (1869. – № 1. – С. 8).

¹⁰ Йдеться про передплату на видання: Вѣсти про землю и дѣи русинів. Книга перва. С мапою малоруского народа. Написав Денис з Покутья [В. Ільницький – А.Ш.]. Львів, 1869. У «Правді» за 1869 р. (№ 17. – С. 152) в рубриці «Вісті» було вміщено анонс про випуск і передплату на це видання: «Те дільце, має задачу пояснити дії нашого народу також і іншим верствам читаючим, буде виходити випусками або книгами, і обійме с часом всі важніщі дії внутренні і внїшні народньої жизни. Передплату приймає д[окто]р Ом[елян] Огоновський, професор при гимназії академічній ві Львові». У 1870 р. В. Ільницький видав у Львові другу частину названої праці.

Огоновський Омелян Михайлович (1833–1894) – філолог, письменник і громадський діяч; професор Львівського університету з 1888 р., автор шеститомної «Історії літератури руської» (Львів, 1887–1894).

¹¹ Йдеться про Спиридона Литвиновича. Див. примітку 11 до листа № 11.

¹² Сембратович Сильвестр (1836–1898) – митрополит греко-католицької церкви (з 1882 р.), кардинал (з 1894 р.). Член вельмож австрійського парламенту (1885–1898). З 1869 р. професор теології Львівського університету, потім декан богословського факульту (1872–1873, 1878–1879).

№ 13. Олександр до Осипа

Бережани, 1/13 червця [1869 р.]

Дж.: Од. зб. 2161. Арк. 1–2.

Першодрук: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 95.

¹ Йдеться про редакцію «Правди».

² Див. примітку 12 до листа № 7.

³ Див примітку 13 до листа № 7.

⁴ Йдеться про Володимира Шашкевича

⁵ Див.: Повісті Григорія Квітки (Основ'яненка). – СПб, 1858. – Т. 1, 2.

⁶ Згадується Сушкевич Кирило (1840–1885) – громадсько-культурний діяч. Голова «Товариства ім. Шевченка» (1874–1885), «Руського педагогічного товариства» (1881). У 1868 р. К. Сушкевич разом з А. Вахнянином та Олександром Барвінським уклали проект статуту для товариства «Просвіта». У 1870 р. було складено новий проект статуту «Просвіти», на підставі якого було розширено діяльність товариства; цей новий проект статуту підготували К. Сушкевич та Ю. Романчук. К. Сушкевич брав участь у роботі створеної на підставі ухвали сейму від 9 листопада 1869 р. комісії, що повинна була розв'язати питання якою мовою викладати в школах народних і середніх, а також нормалізувати взаємовідносини між українцями та поляками. Див. також примітку 19 до листа № 28.

⁷ 11 липня – католицьке свято первоапостолів Петра й Павла.

№ 14. Олександр до Осипа

Бережани 3 л[атинського] червця 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2164. Арк. 1–1 зв.

¹ Невідомо, про який лист С. Новаковича йдеться, як і про те, чи збереглися його листи, крім надрукованих у вид.: Спомини. – С. 135–136.

² Йдеться про лист П. Куліша до Олександра Барвінського з Праги 18/30 травня 1869 р. Див. також примітку 11 до листа № 6.

³ Першу редакцію переспіву «Псалтиря» П. Куліш завершив у Варшаві і вирішив надрукувати у Львові. «Правда» (1869. – № 18) повідомила про друк, але тільки у 1871 р. було видано «Псалтир, або Книга хвали Божої (за підписом Павло Ратай).

⁴ Дописка Осипа Барвінського: «O pogrzebach u Slawian». Warszawska biblioteka, 1841. Ідеться про публікацію I. Wagilewicz. Pogrzeb u Slowian // Biblioteka warszawska. – Warszawa, 1841. – Т. 2. – S. 649–658.

№ 15. Осип до Олександра

Львів, 6 червня 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2352. Арк. 1–3 зв.

¹ Див.: Історія церкви Христової. Законоучебная книга в пользу учеников высшей гимназии в ціс[арско] кор[олевско]й Австрійскої державі. По д[окто]ру Йос[ифу] Феслеру составил Лука М. Цыбик, священник гр[еко]-кат[оліческо]ї Архієпархії Львовскої и пра[во]-славный катехит гимназии академической во Львове. Часть первая и часть вторая (окремі видання). Галицко-руська Матица. – Львов, 1862. Також див.: Учебная книга католического вероучения в пользу учеников высшей гимназии в ціс[арско]-кор[олевско]й Австрійскої державі. По д[окто]ру Конраду Мартину, епископу Падерборнскому, составил Лука М. Цыбик, священник гр[еко]-кат[оліческо]ї Архієпархії Львовскої и катехит гимназіяльный. Частина 1. Общее католическое вероучение. Галицко-руська Матица. – Львов, 1863.

Феслер Йосиф (Fesler; 1813 – 1872) – церковний письменник, єпископ з 1852 р., був професором історії церкви у Відні.

Мартин Конрад (Martin; 1812 – 1879) – церковний письменник, був професором богослов'я у Бонні, з 1856 р. єпископ.

² Не вдалося встановити, про якого Соновицького йдеться – про Миколу (1812–1879), священника, громадського діяча чи Михайла, катехита Бережанської гімназії.

³ Кир Йосиф, йдеться про Сембратовича Йосифа (1821–1900) – митрополит греко-католицької церкви 1870–1882 рр., посол галицького сейму і член палати вельмож австрійського парламенту 1870–1882. 1845–1846 рр – префект єпархіальної семінарії в Перемишлі. З 1850 р. – префект Львівської духовної семінарії і доцент Львівського університету. З 1852–1860 рр. – префект і віце-ректор семінарії у Відні; з 1860 р. – професор Львівського університету. У 1867–1872 рр. – адміністратор Перемиської єпархії. З 1882 р. – у Римі.

⁴ Занадто добре (нім.).

⁵ Див. примітки 22, 23 до листа № 6.

⁶ Див. лист П. Куліша до Олександра Барвінського від 13 юня 1869 р. (Спомини. – С. 153, 449 прим.).

⁷ Мається на увазі видання: *Историја српске књижевности. Преглед угаћан за школску потребу / Написао Стојан Новаковић. – Београд, 1867.*

⁸ Див.: *Русалка Дністровая. Ruthenische Wolkliedер. – Будим, 1837.* (Перший розділ «Пісні народні»).

⁹ Щасний Саламон (1834–1900) – греко-католицький священик, етнограф. Упорядник збірника «Коломийки і шумки», автор публікацій у «Слові» і «Пролозі».

¹⁰ *Pieśni ludu ruskiego w Galicyi. – Lwow, 1839–1840; 2 т.. Pauli Żegota (Паули Жегота; 1814–1895) – польський фольклорист, етнограф та історик.*

¹¹ *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego – Lwow, 1833; 2 т..*

Zaleski Waclaw Michał (Залеський Вацлав Міхал, псевд. Вацлав з Олеська; 1799–1849) – польський фольклорист і письменник.

¹² Див.: *Казки / Зібрав Ігнатій з Никлович. – Львов, 1861.* «Правда» за 1869 р. (№ 4. – С. 32) в розвідці «Казки І. Рудченка» згадує: «У нас в Галичині видав такі казки Гнат з Никлович накладом п. Якова Савчинського».

¹³ Див.: *Дещо про світ Божий. – К., 1863.*

¹⁴ Див. примітку 11 до листа № 10.

¹⁵ Не вдалося встановити, який саме Цурковський згадується: Євстахій – греко-католицький священик у Настасові, чи Остап, завідувач капелянів в Дмитровичах, повіту Львівського.

¹⁶ Желехівський Євген (1844–1885) – мовознавець, фольклорист, укладач «Малорусько-німецького словаря».

¹⁷ Невідомо, чи переклав і надрукував Осип Барвінський роботу І. Вагилевича «Pogrzeb u Słowian».

¹⁸ Бокль Генрі Томас (Buckle; 1821–1862) – англійський історик і соціолог. Найвідоміша праця: «Історія цивілізації в Англії» (1857–1861).

¹⁹ Ймовірно йдеться про роботу К. Шмідта «Geschichte der Pädagogik dargestellt in weltgeschichtlicher Entwicklung und im organischen Zusammenhang mit dem Kulturleben» (1860–1862). («Історія педагогіки, викладена у всесвітньо-історичнім розвитку і у органічнім зв'язку з культурним життям народів». – 1862; 4 т.)

Шмідт Карл (Schmidt; 1819–1864) – німецький педагог. Автор робіт: «Книга про виховання» (1854), «Лист до матері про фізичне та щиросердечне виховання дітей» (1858), «Історія виховання та навчання» (1860) і у 1862 р. робота, про яку згадали вище та ін.

²⁰ Про естетичне виховання (нім.).

²¹ Деінхарт, особу не вдалося встановити.

²² М.П. Старицький переклав із сербської мови багато дум та пісень. Докладно див.: *Гуць М.В.* Переклади М.П. Старицького сербських народних пісень // Славістичний збірник. – К., 1963. – С. 404–423; також: Українська література в загально-слов'янському і світовому літературному контексті. В 5 томах. – К., 1987. – Т. 1. Не вдалося встановити чи М. Старицький перекладав пісні з роману В. Джорджевича «Кочина країна».

²³ Мається на увазі робота Й. Бошковича «Trebalo li književnici da uče svoj jezik» (1854).

Бошкович Йован (Boschović; 1834–1892) – сербський філолог; 1861–1862 – професор гімназії у Белграді. 1871–1875 – редактор «Letopisa Matice srpske» (кн. 113–118); з 1875 р. – бібліотекар Народної бібліотеки і директор музею у Белграді. З 1892 р. міністр просвіти Сербії. Праці: «Наука о jezuku и њезин задатак» (1871), «Скупљени списи, о српском језику 1–2 (1887–1888), «Писма о књижевности српској и хрватској» (1892) та ін.

²⁴ Післяплата (нім.).

²⁵ Пані Анна, вдова Вука Стеф[ана] Караджича. Ландштрассе, Марокенграссе, № 7 у Відні.

²⁶ Йдеться про пересилку С. Новаковичу номерів «Правди», де було надруковано поему Т.Г. Шевченка «Великий льох» (1869. – № 2/3) та «Йова. Переспів Павла Ратая» (1869. – №№ 6–11).

²⁷ Див. примітку 11 до листа № 11.

²⁸ Куруватися (польск. kucusja-лікування) – лікуватися.

²⁹ Нерон (Nero; 37–68) – римський імператор (54 – 68).

³⁰ Парастас – заупокійна церковна служба.

³¹ Про мертвого говори добре, або нічого. (лат.).

№ 16. Осип до Олександра

Львів, 18 червця 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2353. 1–4 зв.

¹ Пресвадувати – тут: радити, рекомендувати.

² Див. примітку 8 до листа № 12, також: Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша. – С. 103–120; До читачів Святого Письма. Правда. – 1869. – № 12. – С. 112; Куліш П. Листи до М.Д. Білозерського. – Львів; Нью-Йорк, 1997. – С. 182 (коментар О. Федорука до листа від 23 березня 1869 р.).

³ Йдеться про роботу Стояна Новаковича «Српска библиографија за новију књижевность 1741–1867». (Белград, 1869). «Правда» за 1869 і 1870 рр. не повідомляла про вихід роботи С. Новаковича.

⁴ «Омладина» (серб. – молодіж) – сербське культурно-просвітне і громадсько-політичне товариство 1866–1872.

⁵ Див. примітку 4 до листа № 2.

⁶ У 1869 р. І. Рудченко видав у Києві перший випуск збірника «Народные южно-русские сказки».

⁷ Ріхтер, книгар.

⁸ Бокль. «Цивілізація Англії». Див також примітку 18 до листа № 15.

⁹ Алумна (польск. *alumn*) – вихованець духовного училища або закритого учбового закладу.

¹⁰ Згадується Тома Березовський, який навчався в семінарії разом з Осипом Барвінським. Був опісля деканом і священиком у Ляховичах (нині Підгір'я Богородчанського району Тернопільської області).

¹¹ Данилович – учень семінарії, де навчався Осип Барвінський.

¹² Ольга – не вдалося встановити особу.

¹³ Гарасимович – учень семінарії, де навчався Осип Барвінський.

№ 17. Осип до Олександра

Львів, 24-го червця 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2354. Арк. 1–2 зв.

¹ Йдеться про вступну статтю Олександра Барвінського «Погляд на устну словесность» до вид.: «Руска читанка для высшої гимназіи / Уложив Адександер Барвинский. Часть перша. Устна словесность. – Львів, 1870. З проханням написати цей огляд Олександр Барвінський звернувся до П. Куліша, який відмовився і запропонував звернутися у цій справі до Д. Танячкєвича (див. лист П. Куліша від 18/30 травня 1869 р.: Спомини. – С. 148). Олександр Барвінський звернувся до Д. Танячкєвича з відповідним проханням (див. Спомини. – С. 447,

примітка 7). Як бачимо з листа Осипа Барвінського, Олександр Барвінський відмовився від цієї ідеї.

Танячкевич Данило Іванович (псевд. Бudevоля; 1842–1906) – греко-католицький священник, громадсько-політичний діяч, публіцист.

² Ідеться про «Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірник О. В. Марковича і др. Спорудив М. Номис. СПб., 1864»

Номис (справж. прізвище Симонов Матвій Терентійович; 1823–1901) – етнограф і фольклорист. У 1861–1862 рр. співробітник «Основи».

³ «Чорна рада» – роман П. Куліша (1857).

⁴ Редакція «Правди», ймовірно, надіслала С. Новаковичу «Народные южно-русские сказки» (К., 1869) І. Рудченка.

⁵ «Псалтир, або книга Хвали Божої» під псевдонімом Павла Ратая вийшов у Львові, 1871 у друкарні К. Будвайсера. Окремі псалми друкувалися у «Правді» (1869. – №№ 1, 5; 1870. – № 2).

⁶ «Стенографічна газета» – «Правда» в рубриці «Вісті» повідомила: «На сих днях вийшло перше число «Стенограф-а», органу товариства головного «скорописців» (1869. – № 7. – С. 64) .

⁷ Пошпирати (польск. poszperać) – пошукати, поритися.

⁸ Згадується Варапучинська Марія Дмитрівна (дівоче прізвище Білинська) – тітка по матері Олександра і Осипа Барвінських.

⁹ А. Вахнянин в листі до П. Куліша від 20/1 січня 1869 р. писав: «Спасибі, що подали звістку, що вистачується новий наклад «Богдана Хмельницького», справлений. Переклад на німецьке робить Наум Шрам (Воробкевич), православний піп у Львові. – Я перепишусь зараз з Мих[айлом] Білозерським і проситиму в его «Богдана», а сим часом зупиню у роботі Наума» (Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша. – С. 23).

¹⁰ Цайсберг Генріх (1839 – 1899) – австрійський історик, професор Львівського університету, директор Цісарської бібліотеки у Відні.

¹¹ «Хата» – український альманах, виданий 1860 р. у Петербурзі П. Кулішем.

¹² Див. примітку 24 до листа № 6.

¹³ Згадується Гаврило Боднар, на той час товариш Олександра Барвінського, який вчився в духовній семінарії, потім – священник у Світильниках на Рогатинщині (зараз село Світанок Рогатинського району Івана Франківської області).

¹⁴ Ковальський, учень.

¹⁵ Припускаємо, що йдеться про видання 2-го тому «Поезій» Т.Г. Шевченка. «Правда» повідомляла в рубриці «Вісті»: «Останній випуск 2-го тому «Поезій Тараса Шевченка» вийшов на сих днях у Львові накладом д[окто]ра Сушкевича. – Тим способом закінчилось четвертим випуском вже й подавно розпочате видання поетичних творів великого віщуна[...]». Далі дана ціна кожного тому, які реалізувала редакція «Правди» (1869. – № 15. – 22 квітня. – С. 136). Мабуть, другий і третій випуски видання залишалися ще у редакції «Правди», і вона їх розповсюджувала.

¹⁶ Не вдалося встановити, чи перекладав М. Старицький твори зі збірника ліричних віршів Абердара (М. Куянджича).

№ 18. Олександр до Осипа

Бережани, 6 лат[инського] липця [1869 р.]

Дж.: Од. зб. 2162. Арк. 1–2.

Першодрук: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 96–97.

¹ Мається на увазі вид.: «Зоря. Читанка для сельских людей. Книжка перша». / Коштом і заходом товариства «Просвіта». – Львів, 1869. Редактор О. Партицький.

² Йдеться про вид.: Украинские народные думы и песни, изданные М. Максимовичем. – Москва, 1834. Див. лист П. Куліша до Олександра Барвінського від 13 червня 1869 р. і примітку 2 до нього (Спомини. – С. 153, 449). М.О. Максимович переклав «Слово о полку Ігоревім» російською та українською мовами. «Песнь о полку Игореве, переложенная на малороссийское наречие» вийшла окремою книжкою у Києві 1857 р. Доопрацьований текст перекладу був надрукований у альманасі «Українець» (М., 1859. – № 1. – С. 43–86).

³ Ossolineum – культурна освітня установа у Львові, яку заснував 1817 р. Юзеф Максиміліан Оссолінський, польський бібліограф та історик. Оссолінеум мав два основні відділи: бібліотеку і музей.

⁴ П. Куліш у 1856–1857 рр. видав «Записки о Южной Руси», де вперше було застосовано новий, фонетичний правопис, що згодом став називатися «кулішівкою». Правопис М. Максимовича – етимологічний. Докладніше про правопис див. листи Степана Карпенка до Олександра і Володимира Барвінських і відповіді на ці листи: *Студинський К.*

Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 24, 25, 31, 46–49; Історія українського правопису XVI – XX століття: Хрестоматія. / Упорядники В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва. – К., 2004.

⁵ Йдеться про вид.: Niemcewicz. Dzieła poetyczne wierszem i prozą. – Lipsk, 1838–1840. – Т. 1–12.

Німцевич Юліан Урсин (Niemcewicz; 1757–1841) – польський письменник.

⁶ Ставропігійський інститут – культурно-освітня установа, діяла у період 1788–1939 рр. у Львові на базі колишнього Ставропігійського братства.

⁷ Йдеться про видання: Историја српске књижевности. Преглед угаћан за школску потребу. С додатком од примера из старе словенске, српско-словенске и дубровачке књижевности и с таблицом глагольских слов. Написао Стојан Новаковић. – Београд, 1867. Також див.: Спомини. – С. 135, 443.

⁸ Олександр Барвінський свідчив: «З переписки з П. Кулішем збереглись у мене три листи[...] Сі листи разом з кількома відписами єго листів оставив раз Куліш у мене переїздом за границю, всі інші неперечно згоріли разом з многими цінними рукописами, матеріялами і книжками на хуторі Мотронівці під час пожежі[...]» (Спомини. – С. 212).

№ 19. Осип до Олександра

[Львів], 8 липня 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2355. Арк. 1–2 зв.

¹ Superiores – керівництво, адміністрація (лат.).

² Див. примітку 4 до листа № 1.

³ Твори Григорія Воробкевича (Наума Шрама) у «Читанці» Олександра Барвінського не друкувалися.

⁴ У «Правді» в розділі «Бібліографія» повідомлялося: «Сими днями опустило печатню дільце п[ід] з[аголовком] «Своя Хата, читанка сільському народу на хосен, списав Мілковскій чоловікъ. Во Львові, 1868, з печатні Института Ставропігійского. Накладця К. Селецькій». Читанка ся написана народним складом і обіймає окрім оповіданий прозаичних також поезиі». (1868. – № 22. – С. 264).

⁵ «Ластівка для рускихъ дітей» – дрібна популярна книжечка з казками і поезіями І. Наумовича, надрукована 1860 р. у Перемишлі.

⁶ «Дім і школа» – часопис, який видавав Іван Гушалеви́ч у 1863–1864 рр.

⁷ Северин Шехович у 1864–1865 рр. видавав часопис «Письмо до громади», як додаток до нього у 1865 р. він видав кілька номерів часопису «Школа».

Шехович Северин (1829–1872) – журналіст і письменник. Видавець і редактор журналів «Лада» (1853), «Русалка» (Письмо для красавиц. – 1868–1870), редактор і співробітник численних газет; 1855–1856 рр. видавав «Семейную бібліотеку»; 1862 р. надрукував у Львові повість «Попадьянка и попадѣграфьянка».

⁸ «Неділя» – газета, яка виходила у 1865–1866 рр. Видавець М. Попель.

Попель Маркел (1825 – 1900) – галицький церковний діяч, автор шкільних підручників, видавець.

⁹ Ймовірно, йдеться про твір Г. Воробкевича «Дума» («На риночку в Переяслові...»), надрукований у «Правді» (1869. – №23. – С. 197–198).

¹⁰ Бештати (польск. *besztać*) – ляяти.

¹¹ Не вдалося встановити, чи написав Г. Воробкевич твір «Богун».

¹² Куфра (польск. *kufra*) – кофр, скриня. Софка (нім. *sofa*) – софа, диван.

¹² Месса подяки (нім.).

¹³ Меморандум, де йшлося про союз росіян з поляками (нім.).

№ 20. Олександр до Осипа

Бережани, 12 л[атинського] липця 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2163. Арк. 1–2.

Першодрук: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 97–98.

¹ Див. примітку 2 до листа № 18.

² Шляхтинці – нині село Гнізничка Тернопільського району Тернопільської області.

³ Див. примітку 18 до листа № 7.

⁴ Лист Млаки (С. Воробкевича) до Олександра Барвінського – не вдалося розшукати.

⁵ Див. лист П. Куліша до Олександра Барвінського від 27 червця/9 липця 1869 р. (Спомини. – С. 156, 450).

⁶ Див. примітку 2 до листа № 19.

⁷ Див. лист Олександра Барвінського до П. Куліша від 29/11 липця [1869 р.] (Спомини. – С. 214, 463).

⁸ Йдеться про вступ з «Філософії у Сербів» Мілана Куюнджича у перекладі Осипа Барвінського, який друкувався у «Правді»; див. також примітку 24 до листа № 6.

⁹ Про яку розправу йдеться, не встановлено.

№ 21. Осип до Олександра

Львів, 14-го липця 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2356. Арк. 1–2. зв.

¹ Танше – дешевше.

² Див. примітку 2 до листа № 18.

³ Йдеться про роботу Ю. Німцевича, див. також примітку 5 до листа № 18.

⁴ Див. примітку 8 до листа № 19.

⁵ 6 серпня – церковне католицьке свято Успеніє праведної Анни, матері Пресвятої Богородиці.

⁶ Див. примітку 2 до листа № 18.

⁷ Збірники «Запорожская старина» І.І. Срезневський видавав у 1833–1838 рр., у них були надруковані історичні пісні і документи, пов'язані з побутом запорожців.

Срезневський Ізмаїл Іванович (1812–1880) – український та російський філолог, етнограф, академік Імператорської Академії наук (1851).

⁸ «Проповеди Гречулевича» були надруковані у 1849 р. у Петербурзі. Згодом «Проповеди» Гречулевича переробив і доповнив П. Куліш і видав їх у Петербурзі у 1857 р.

Гречулевич Василь Якович (рік нар. невід.–1875) – протоієрей Кам'янець-подільської єпархії. Видав також «Катехизическія беседи на символ веры и молитву Господню» (1858), «Беседы о семи таинствах» (1859), дві бесіди «О должностяхъ родителей и детей» та ін.

⁹ Повісті Григорія Квітки (Основ'яненка). – СПб., 1858. – Т. 1, 2.

¹⁰ Згадуються «Лекции по истории Западной России» (СПб., 1864) М.Й. Кояловича.

Коялович Михайло Йосипович (1828 – 1891) – російський історик, публіцист. З 1862 р. професор Санкт-Петербурзької духовної академії.

Автор праць «Литовская церковная уния» (СПб., 1861; 2 т), «История русского самосознания по историческим памятникам и научным сочинениям» (СПб., 1884) та ін.

¹¹ Чайковський Міхал Станіславович (Czajkowski; 1801 в ін. дж. 1808–1886) – польський письменник родом з України. Див.: Czajkowski M. Kirdzali. Powieść naddunajska. – Lipsk, 1863.

¹² Ймовірно, мова йдеться про роман В. Скотта «Пірат» (1822).

Скотт Вальтер (Scott; 1771 – 1832) – англійський письменник.

¹³ Див. підручник О. Кониського «Арихметика, або Щотниця» (СПб., 1863).

¹⁴ Цикл публіцистичних творів «Листи з хутора» П. Куліша вперше був надрукований у журналі «Основа» за 1861 р. (№ 1, лист 1. – С. 310–318; № 2, лист 2. – С. 227–231; № 3, лист 3. – С. 25–32; № 4, лист 4. – С. 143–156; № 11–12, лист 5. – С. 122–128), У 1862 р. вони вийшли й окремими виданнями.

¹⁵ Йдеться про думу «Самійло Кішка», яку записав П. Лукашевич у 1832 році і яка була надрукована у збірнику «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» (СПб., 1836. – С. 15–27). Самійло Кішка (Кушка; рік нар. невід.–1602) – кошовий 1600–1602 рр., брав участь у Лівонському поході. Див.: Думи. – К., 1969. – С. 78–90, 329).

№ 22. Осип до Олександра

[Шляхтинці], 5 вересня 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2357. Арк. 1–2 зв.

¹ Див. примітку 1 до листа № 14. Невідомо, про який лист Даничича йдеться, як і про те, чи зберігся цей лист.

² Тут і далі в цьому листі йдеться про «Британське біблійне товариство», яке видало в перекладі Джюра Даничича Старий Завіт сербською мовою.

³ Комис (польск. komis) – тут: доручення.

⁴ Невідомо, чи зберігся лист П. Куліша до Осипа Барвінського. В цьому листі він просив про те, щоб Осип Барвінський взяв у «п. Дідицького, редактора «Слова» книги Номисові, себто «Українські приказки, проповідки, прислів'я і таке інше». Осип Барвінський з цим звернувся 10 вересня 1869 р. до Володимира Навроцького і разом із цим листом переслав «документ од Номиса», в якому він просив допомогти йому розрахуватися зі «Словом»: «Через Петербургское

агенство Дольца мною был отправлен в 1864 г., в редакцию львовской газеты «Слово» ящик со 111 экземплярами изданной мною книги «Приказки, прислівья и таке инше»[...] при письме, в котором я между прочим редакцию просил, из числа посылаемых 111 книг «Приказок»: 1 экземпляр взять в редакцию «Слова»; по одному экземпляру передать во все редакції русско-галицких періодических изданий; 80 экз. отдать на комиссію какому-либо честному книгопродавцу с вознаграждением ему 20%, а остальные экземпляры я предоставил распродать самой редакции по цене, какую сама она назначит[...] Не получив затем ничего ни от редакції, ни от какого-либо книгопродавца из Львова[...] я уполномочиваю предьявителем сего сделать расчет с редакцією «Слова» и названным 111 экз. «Приказок» и получить от нея как причитающіеся мне, согласно изложенному, деньги, так и оставшиеся экземпляры» (Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 89–91). Осип Барвінський роз'яснив докладно В. Навроцькому що треба з цим робити і до кого звертатися.

⁵ Новий завіт у перекладі Вука Караджича було видано «Британським біблійним товариством». У Берліні 1857 р. вийшло 2-ге вид.

⁶ Ремунація – передплата.

⁷ Осип Барвінський перекладав українською мовою Старий завіт із сербського перекладу Д. Даничича. Про видання цього перекладу невідомо.

⁸ Попівська партія – тут мається на увазі православне духовенство, яке було прихильником москвофільства.

⁹ Виекзискувати (польк. wyegzekwować) – стягнути.

¹⁰ Барвінський Григорій Григорович (1802–1880); Барвінська Домініка (Доміцеля) Дмитрівна (дівоче прізви. Білинська; 1812–1881).

¹¹ Див.: Олександр Барвінський. Листи з Опілля. Ще кілька слів про потребу Народного Молитовника // Правда. – 1869. – № 40. – С. 335–336.

№ 23. Осип до Олександра

[Львів], 14 жовтня 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2358. Арк. 1–3 зв.

¹ Шумпетер Роман – управитель графа Альфреда Борковського в Шляхтинцях, батько першої дружини Олександра Барвінського.

² Барвінська Софія (Зоня, дівоче прізвище Шумпетер; 1852–1877) – перша дружина Олександра Барвінського; донька Романа Шумпетера і Шумпетер Юліани (дівоче прізвище Білинська). Одружилися з Олександром Барвінським 24 липня 1870 р.

³ Комиза – примха, забаганка (польск.).

⁴ Бірки (Бірки Великі, Борки Великі) – зараз село Тернопільської області.

⁵ На серіо (польск. на serio) – всерйоз.

⁶ З 22 вересня 1868 р. до 28 серпня 1871 р. Олександр Барвінський був заступником викладача гімназії у Бережанах з місячною платнею 36 золотих ринських 75 крейцерів австрійської валюти. З 29 серпня 1871 р. – старший учитель в учительській семінарії в Тернополі з річною оплатою 1000 золотих ринських. (Спомини. – С. 124, 237).

Суплент (польск. suplent) – заступник викладача; викладач гімназії, який ще не склав іспиту на вчительство.

⁷ Тут: призупинити, відкласти (польск.).

⁸ Вивинутись (польск. wywinąć się) – вивернутися, викрутитися.

⁹ Білинська Гелена, донька Теофіла Білинського.

¹⁰ Збараж – зараз районний центр Тернопільської області.

¹¹ Мати Гелени Білинської, дружина Теофіла Білинського.

¹² Мінію вчився в семінарії разом з Осипом Барвінським.

¹³ Асентерунок (польск. asenterunek) – рекрутський набір.

¹⁴ Мова йде про львівське товариство «Громада», засноване у 1863 р.; див. також листи №№ 25 і 28.

¹⁵ Йдеться про роботу А. Вахнянина на посаді редактора «Правди» і його стосунки з П. Кулішем. Див. листи М. Подолинського до Олександра Барвінського від 25 н. ст. серпня 1869 р., 18 н. ст. вересня 1869 р. та лист М. Подолинського до львівської «Громади» від 13 (25) грудня 1869 р. (Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 129, 131, 138–139). Також див.: *Вахнянин А.* Листи до Пантелеймона Куліша. – С. 3–11.

¹⁶ Згадується Подолинський Михайло Васильович (1844–1894) – журналіст, літературний критик, перекладач, педагог, громадський і культурно-освітній діяч.

№ 24. Олександр до Осипа

Бережани, 15 л[атинського] жовтня 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2165. Арк. 1–3.

¹ Тор (польск. tor) – шлях.

² Споводувати (польск. spowodować) – стати причиною.

³ Райшпергер й Райтеровський – осіб не вдалося встановити.

⁴ Не вдалося встановити, про яких саме Глинських та Чубатого йдеться (Ізидор Глинський – син Киприяна Глинського; брати Глинські – Михайло, Теофан; брати Чубаті – Юрій, Григорій).

⁵ «Врешті, сам думав серйозно про панну Софію, якщо шановне панство не відмовило освідченню Олександра, а тим паче ще з тієї причини, що панна Софія прихильна до пана Олександра, так що було б то тільки обманом самого себе думати про панну Зосю, не маючи надії на її взаємність:

Бо серце не слуга, не знає що за пані,

І не дасть закувати себе насильно в кайдани!» (польск.).

⁶ Звільнення (нім.).

⁷ Перетрактації (польск. peretraktacje) – переговори.

⁸ «Правда» за 8 липня 1869 р. (№ 25. – С. 216) в рубриці «Вісті» повідомляла: «Ниньки надійшов з Відня «Молитослов», за котрий ми уже згадували [30 червня – № 24. – С. 208. – А.Ш.]. Виданий він не як ми доносили, товариством «Січ», але В[исоко] Пр[еосвященством] О[тцем] Людовиком Доніном, консисторським совітником і куратором кафедрального дому с[вятого] Стефана у Відні[...]». Мабуть, це видання мав на увазі Олександр Барвінський. «Правда» за 15 травня 1869 р. (№ 18. – С. 60) в рубриці «Вісті» сповіщала: «Сими днями поступить в печатню «Катехизис для дітий греко-католицького обряду», авторизований Владикою Перемиським Кир Іосифом. Язык у йому есть чистонародній, а весь уклад приновлений до понятія дитячого розуму» За 8 серпня 1869 р. «Правда» (№ 29. – С. 248) в рубриці «Бібліографія» повідомила: «Малий Катехизис» для дітей гр[еко] кат[оликів] написав о[тець] П. Сілецький, член товариства «Просвіта». Львів, 1869». Про яке з цих видань йдеться, невідомо.

⁹ Мається на увазі «Календар» «Просвіти» на 1870 р. Товариство «Просвіта» на своєму засіданні від 14 (26) травня 1869 р. вирішило: «Видати на рік 1870, спільним трудом членів виділових, календар. Члени виділу розділили працю поміж себе, так, що кождий прийнявся

заповнити одну або і більше частей календара своїми питомими або придбаними статтями» («Правда». – 1869. – № 34. – С. 288).

¹⁰ Див. лист А. Вахнянина до П. Куліша зі Львова від 20 січня ст. ст. 1869 р. (Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша. – С. 61, 63–65).

¹¹ Див. лист М. Лисенка до Олександра Барвінського від 24 жовтня 1869 р. (Спомини. – С. 138, 444, примітка 4).

¹² Згадується Гузар Євген (1854 – 1918) – галицький церковний і громадський діяч. «Правда» за 1867–1869 рр. поезії Є. Гузара не друкувала.

¹³ Див.: Катехизис, історія і землепись Н. Вахнянина // Правда. – 1869. – № 16. – С. 142–143, № 17. – С. 151–152, № 22. – С. 190–191, № 34. – С. 285–286.

¹⁴ Див.: М[ихайло] С[тарицький]. Заспів до «Мазепи Байрона» // Правда. – 1869. – № 45. – С. 372–373. Про цю публікацію М. Старицького у «Правді» див.: Федорук О. Куліш – редактор «Правди» // Молода нація. Альманах. – К., 2004. – № 1. – С. 42. У 1870 р. «Правда» опублікувала переклад М. Старицького (Гетьманця) «Будування скадра. (Сербська народна дума)» (№ 6. – С. 253–260), 1872 – із сербських народних пісень: «Єдиний милий, та й той далеко...», «Сокіл дівчину будить...» (№ 1. – С. 10, 11); 1873 – «Суд Марка Королевича» (Переклад з В. Караджича) (№ 19. – С. 637–644), «Марко й Віла» (Переклад з В. Караджича) (№ 21. – С. 702–706); 1874 – «Марко Королевич і Лютиця Богдан» (Переклад з В. Караджича) (№ 2. – С. 49–52); 1875 – «Сон цариці Милиці» (Переклад з сербського) (№ 11. – С. 425–428, № 12. – С. 465–469) та ін.

¹⁵ Див. листи М. Подолинського до Олександра Барвінського за 1869 р. у вид.: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні – С. 128–133.

№ 25. Осип до Олександра

Л[ьвів], 25 жовтня 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2359. Арк. 1–2 зв.

¹ Йдеться про лист Олександра Барвінського від 15–16 жовтня; далі Осип Барвінський згадує польський вірш, наведений у цьому листі.

² Цофатися (польск. *sofać*) – відступати, задкувати, повертати взад.

³ Увинутися (польск. *uwinąć się*) – тут: звернутися.

⁴ Зблямуватися (польск. zblamować się) – осоромитися, зганьбити-ся; знеславитися.

⁵ Мається на увазі Глібовецький Іван (рік нар невід. – 1890) – буковинський педагог і громадський діяч, видавець першої української газети на Буковині «Буковинська зоря» (1870–1871); москвофіл. Невідомо, чи зберігся лист О. Патрицького, про який згадується. Про які листи А. Вахнянина до «кацапів» йдеться, не вдалося встановити.

⁶ Пренумеранці-українці – передплатники-українці.

⁷ Кирило Сушкевич так і не став редактором «Правди». Згадують-ся: Навроцький Володимир Михайлович (1847–1882) – етнограф і публіцист; економіст-статистик; Терлецький Остап Степанович (1850–1902) – літературознавець, історик, публіцист, економіст, громадський діяч; Володимир Барвінський.

⁸ Згадуються: Свенціцький Павлин (псевд. Павло Свій, Стахурський та ін.; 1841–1876) – польський і український письменник та громадський діяч, видавець журналу «Siolo» (1866–1867 рр.); Льницький Василь.

⁹ Згадується видання «Зоря галицкая яко альбум на год 1860» – літературний, історично-етнографічний альманах, виданий Б. Дідицьким у Львові 1860 р.

¹⁰ Йдеться про читанки для селян, які видавав Омелян Партицький (див. примітку 1 до листа № 18). У 1870 р. Омелян Партицький видав «Читанки» другу, третю та четверту книги. Див.: Зоря. Читаночка для сельських людей / Уложив член «Просвіти» Омелян Партицький. – Л., 1870.

¹⁰ Мається на увазі львівська «Громада». У листі № 28 Осип Барвінський описує збори цієї організації.

¹¹ Пулюй Іван Павлович (1845 – 1918) – культурно-громадський діяч і вчений.

¹² Див. примітку 33 до листа № 6.

¹³ Див.: Нечуй І. Світогляд українського народу в прикладі до сьогочасности. // Правда. – 1868. – №№ 35–47. У 1874 р. «Правда» (№№ 16, 17) опублікувала продовження; 1876 р. у Львові вийшло окреме видання (Левицький Іван. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. – Л., 1876). Того ж року «Правда» (№№ 1–9, 13–17, 20, 22, 23) повністю надрукувала цей твір І. Нечуя-Левицького.

№ 26. Олександр до Осипа

[Бережани, жовтень – листопад 1869].

Дж.: Од. зб. 216. Арк. 1.

Час і місце написання листа встановлено за змістом попереднього листа.

¹ Невідомо, чи зберігся лист Р. Шумпетера.

² Згадується альманах «Хата», виданий П. Кулішем у Петербурзі 1860 р.

№ 27. Олександр до Осипа

Шляхтинці, 3 л[атинського] листопада 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2166. Арк. 1.

¹ Весілля відбулося 24 липня 1870 р. Див.: Спомини. – С. 236.

№ 28. Осип до Олександра

[Львів, листопад 1869 р.].

Дж.: Од. зб. 2364. Арк. 1–4 зв.

Час і місце написання листа встановлено за змістом попереднього листа № 27.

¹ Пульгуй, Мініо, Данилович – учні львівської семінарії де вчився Осип Барвінський. Див. також примітки 9, 12 до листа № 23.

² Фонко – особа не встановлена.

³ Вуянка – йдеться про матір Даниловича.

⁴ До діла (лат.).

⁵ Бути, перебувати, існувати (нім).

⁶ Згадується Чубатий Григорій, священник, свояк Барвінських.

⁷ Йдеться про засідання львівського товариства «Громада».

⁸ Справоздане (польск. sprawozdanie) – доповідь, звіт.

⁹ Згадуються Навроцький Володимир, Січинський Андрій (рік нар. невід. – 1893) – правник з Перемишля, один з перших народовців; Ганкевич Володимир, адвокат; Анатоль Вахнянин. Царь – не вдалося встановити особу.

¹⁰ Згадуються Терлецький Остап, Волянський Клим.

¹¹ Інтерпелювати (польск. interpelacja) – зробити запит.

¹² Лепкий Онуфрій Федорович (1838–1905) – греко-католицький священник, філолог і публіцист, редактор часопису «Мир» (Львів, 1885–1887 рр.).

¹³ Притомний (польск. przytomny) – присутній.

¹⁴ Гладилевич Дем'ян (1846–1892) – громадський діяч, народовець.

¹⁵ Екзекутатор – тут: виконавець.

¹⁶ Онишкевич Гнат (1847–1883) – філолог, професор Чернівецького університету (з 1878 р.), видавець серії «Руська бібліотека».

¹⁷ Про збори «Громади» і редакцію «Правди» див. листування Володимира Навроцького до Мелітона Бучинського (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 381–382, 385–401); також див.: Федорук О. Куліш – редактор «Правди» // Молода нація. – 2004. – № 1. – С. 38.

¹⁸ Целевич Юліан (1843–1892) – історик і педагог (учитель академічної гімназії у Львові з 1876), перший голова реформованого «Наукового товариства ім. Шевченка», почесний член товариства «Прогресу». Автор розвідок і статей з історії Львова, Галичини; «Історія скиту Манявського» (1886) та ін.

¹⁹ У 1868–1869 рр. К. Сушкевич входив до складу редакції «Правда», Ю. Целевич співробітничав у №№ 35–42 за 1868р. опублікував студії «Дещо за поселення угорської України русинами і за унію церкви православної угорських русинів з Римом», але не став редактором видання.

²⁰ Повість І. Тургенева «Дим» у перекладі Осипа Барвінського вийшла у Львові 1881 року як четвертий том літературного додатку до «Діла» «Бібліотека найзнаменитших повістей» під редакцією В. Барвінського.

№ 29. Осип до Олександра

[Львів], 29-го листопада [1869 р.].

Дж.: Од. зб. 2360. Арк. 1–2.

¹ Лучаковський Костянтин (1846–1912) – культурно-освітній діяч, педагог, автор шкільних підручників. Олександр Барвінський згадував: «Ще з кінцем 1868 р. дістав я від члена Ради шк[ільної] кр[айової] о[тця] В. Ільницького візване, щоби я взявся до спорудження читанок для висшої гімназії[...] К. Лучаківський забрався тоді до руських читанок для низших клас[...]» (Спомини. – С. 128). Надрукована вона була

у 1871 р.: Читанка руска для низших клас середних шкіл. – Л., 1871. – Частина 1. Підручник склали професор Юліан Романчук і професор Константин Лучаковський.

² Дегустує – тут: турбує.

³ Див. примітку 11 до листа № 1.

⁴ Див. примітку 11 до листа № 2.

⁵ Йдеться про Гелену Білинську.

⁶ Скриптура (польск. skrypt) – рукопис.

⁷ Див. Костомаров М.І. Богдан Хмельницький // Отечественные записки. – 1857. – №№ 1–8. Які саме глави були потрібні Осипу Барвінському, не вдалося встановити.

№ 30. Осип до Олександра

Львів, 1-го грудня 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2362. Арк. 1–2 зв.

¹ Микулинці – зараз селище міського типу Тербовлянського району Тернопільської області.

² Волянський Віктор і панна Волянська – цих осіб не вдалося встановити.

³ Тобто, батьки Гелени Білинської.

⁴ Ординація (польск. ordynacja) – велике неподільне земельне володіння, які цілком успадковував старший син (майорат) або найближчий кривний родич. Тут йдеться про можливий процес вступу у права власності маєтком.

⁵ Халунізми – вульгаризми.

⁶ Див.: Куліш П. Борьба шляхты с козаками за обладание Украиной обеих сторон Днепра. Глава V (1637-й год) // Библиотека для чтения. – 1863. – Сент. – С. 1–32. – Глава VI (1637-й год и начало 1388-го) // Библиотека для чтения. – 1864. – Июль. – С. 1–34. Перші чотири глави під заголовком «Паденіє шляхетского господства в Украине обеих сторон Днепра в XVII столѣтіи» // Вестник Юго-Западной и Западной России. – 1862. – Июль. – С. 30–49; Авг. – С. 49–74; Сент. – С. 136–157; Окт. – С. 190–202; Нояб. – С. 220–239; Дек. – С. 261–277; 1863. – Янв. – С. 1–21.

⁷ Не вдалося встановити, чи написав Олександр Барвінський реферат про «Гетьманство Мазепи».

⁸ Не вдалося встановити, про яке саме видання йдеться.

⁹ Мається на увазі розгорнутий відгук А. Свидницького «Великдень у подолян» про роботу К.В. Шейковського «По поводу «Быта подолян». Вып. 1-й. 1860 г., Киев, який було надруковано у журналі «Основа» (1861. – № 10. – С. 43–64; № 11/12. – С. 26–71) за підписом А. Свидницький (Патриченко).

№ 31. Олександр до Осипа

Бережани 3 л[атинського] грудня [1869 р.].

Дж.: Од. зб. 2168. Арк. 1–2.

¹ «Русалка» – літературний тижневик виходив у Львові 1866 р. за редакцією В. Шашкевича.

² Йдеться про публікацію: К. Л. Гетьманство Мазепи // Русалка. – 1866. – №№ 4–9. Детальніше про особу автора невідомо.

³ Див.: «Основа». – 1862.-№ 5. – С. 40–50: Письма Мазепы к Петру I (8 листів). «Основа» – 1862. – Октябрь: 1) Письмо Орлика к Стефану Яворскому (с. 1–28), 2) Письмо Мазепы к Петру I, присланное Орликом (1707) (с. 28–29), 3) Перевод письма Лещинского к Мазепе (с. 29).

«Основа» літературно-науковий щомісячний журнал. Виходив 1861–1862 рр. у Санкт-Петербурзі українською та російською мовами.

⁴ Невідомо, де знаходився архів М.А. Маркевича в рік, про який йдеться в листі; зараз – зберігається в «Российской государственной библиотеке». – Москва. – Фф. 152, 159 «Список коллекций (XIV–XIX в.)».

Маркевич Микола Андрійович (1804–1860) – історик, письменник, етнограф; автор «Истории Малоросии» в 5-ти томах (1842–1843).

⁵ Невідомо, чи переклав і надрукував Олександр Барвінський роботу П. Куліша «Борба шляхти з казаками».

⁶ Ймовірно, мається на увазі «Руська читальня», яку видавав Ксенофонт Климкович у Львові в печатні Михайла Ф. Поремби (неперіодична серія брошур у 1864–1865 рр. надруковано сім брошур).

⁷ Шуйський Йозеф (Szujski; 1835 – 1883) – польський письменник, драматург, перекладач, історик, видавець. Твори: історичні драми «Halszka z Ostroga» (1859), «Jerzy Lubomirski» (1860), «Jadwiga» (1860), трагедія «Królowa Jadwiga Wallas» та ін. Твори з історії «Dzieji Polski podług ostatnich badań spisań» (Львів, 1862–1866, 4 томи). У 1880 р. видав «Historija polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście» та ін.

№ 32. Осип до Олександра

Львів, 6-го грудня 1869 р.

Дж.: Од. зб. 2363. Арк. 1–2.

¹ Секувати (польск. sekować) – мордувати, мучити, тиранити.² Макуляториум – тут: чернетка.³ Див. Примітку 11 до листа № 2 та примітку 7 до листа № 31.⁴ У 1870 р. «Правда» виходила.**№ 33. Олександр до Осипа**

[Бережани, грудень 1869 р.].

Дж.: Од. зб. 2170. Арк. 1–2.

Місце і час написання встановлено за змістом листа Осипа Барвінського від 6 грудня 1869 р.

¹ Йдеться про роботи П. Куліша «Борьба шляхты с козаками[...]» і Шуйського «Dzieji Polski [...]».

Из переписки Александра и Осипа Барвинских (1869 г.)

***Вступительная статья, подготовка текста,
комментарий Альбины Шацкой***

Братья Александр и Осип Барвинские в свое время были активными деятелями украинского общественного движения Галичины. В публикации переписки братьев за 1869 год отразились их интересы, взаимосвязи со многими деятелями политики, просвещения, культуры, обсуждались вопросы работы ряда общественных организаций («Громада», «Просвита»), издания журнала «Правда» и др.

Ключевые слова: украинское общественное движение Галичины, литературная критика, переписка, журнал «Правда».

Із листування Олександра й Осипа Барвінських (1870 р.)*

*Вступна стаття, підготовка тексту,
коментар Альбіни Шацької*

Епістолярна спадщина братів Олександра і Осипа Барвінських – важливе джерело вивчення громадського руху Галичини. У листуванні 1870 року йдеться про функціонування львівського часопису «Правда» і в зв'язку з цим взаємини з П. Кулішем, А. Вахнянином та ін., а також обговорюються родинні колізії.

Ключові слова: український громадський рух Галичини, журнал «Правда», фінансування, передплатники, наукова біографія.

From Correspondence of Oleksandr and Osyp Barvinsky (1870)

Introductory article, text preparation and comments by Al'bina Shats'ka

Epistolary legacy of brothers Oleksandr and Osyp Barvinsky is important source for studying public movement in Halychyna. The correspondence of 1870 deals with functioning of the Lviv magazine «Pravda» and its relation to P. Kulish, A. Vakhnyanyn and others, as well as family affairs.

Keywords: Ukrainian public movement in Halychyna, magazine «Pravda», critical biography.

Епістолярна спадщина братів Барвінських, публікацію якої було започатковано у третьому томі «Спадщини», є важливим

---

* Продовження. Перша подача листування братів Барвінських: Із листування Олександра й Осипа Барвінських (1869 р.). Вступна стаття, підготовка тексту, коментар Альбіни Шацької // Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія. – Т. 3. – К., 2007. – С. 170–281. Далі, посилаючись на цю публікацію, вказуємо у тексті назву видання, том і сторінку.

джерелом вивчення суспільного, політичного і культурного життя того періоду Галичини, а також неординарної окремої родини – родини Барвінських. Саме в листуванні розкривається ціла низка тогочасних обставин, взаємин, причинно-наслідкових зв'язків, які свого часу не могли бути відомими широкій громадськості. Публіковані листи додають важливі уточнення для характеристики постатей Олександра і Осипа Барвінських та їхньої доби.

Дана публікація представляє листування братів за 1870 рік, лише при датуванні двох перших листів, недатованих авторами, довелося скоригувати попередній архівний опис, і у результаті дослідницької роботи нами встановлено, що лист Осипа до Олександра, який публікуємо тут під № 1, написано 3 листопада 1868 р, а Олександра до Осипа – 1869 р. Дату написання листа № 1 встановлено за його змістом: Осип Барвінський пише, що він висилає «Руську правду» і просить повернути через 10 днів – 3 грудня. Далі він запитує Олександра Барвінського про те, чи писав він до С. Новаковича, щоб купив роман В. Джорджевича «Кочину країну», який він буде перекладати і вмістить у «3-ій рочник «Правди» («Правда» виходила з 1867 року, таким чином 3-й рочник припадав на 1869 рік. Отже, лист писався наприкінці 1868 року); в кінці листа він згадує про вечір, який відбувся «на Михаїла» в честь Куземського – це релігійне свято припадає на 21 листопада. Рік написання листа № 2 встановлено за змістом листів Олександра до Осипа за [жовтень–листопад 1869 р.], з листопада 1869 р. та Осипа до Олександра за [листопад 1869 р.] (див. «Спадщина». – Т. 3. – С. 227–231).

Не всі листи Олександра до Осипа і Осипа до Олександра збереглися у нашому архіві. Так, відсутні у ІЛ лист Осипа до Олександра від 1-го січня 1870 р. та лист Олександра до братів Осипа та Володимира від 13 березня [1870 р.]. Передруковуємо їх з книжки К. Студинського «Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр.». – Х., К., 1931 (далі на цю роботу посилаємося у тексті). Листи Осипа до Олександра від 10 березня та від

2 травня 1870 р., також уміщені у згаданій книжці, публікуємо за автографами.

Однією з головних тем епістолярного діалогу цього часу є функціонування львівського часопису «Правда». У 1870 р. часопис був у скрутному становищі, загострилися проблеми з фінансуванням, з передплатниками, з редакційними працівниками, до цього додалася відмова П. Куліша у підтримці видання та ін. У листах братів докладно розглядаються причини такої ситуації, вони активно шукають виходу з цього становища. Осип в листі до Олександра від 2 травня 1870 р. пише: «Тепер же ж роздумай сам, що і як зробити нам з «Правдою» і з її редакцією? Моя думка така: скликати громаду і там запроєктувати так: віддати редакцію Олекс[андру] Барвінському, незважаючи на те, що він єсть на провінції – бо «Правда» яко місячник може мати редактора і позальвовянина (ти був би фактичним редактором) – попри сім вибрати виділ редакційний зложений найбільше з 5 членів львовянів: того віділу буде річею: 1) вести сумлінну адміністрацію, 2) зайнятися коректою, радити і помагати редакторові в таких речах, котрі ему яко чоловікові перебуваючому поза Львовом єсть неможливо зробити, так н[а]пр[иклад], укладати *вісти* і репрезентувати його перед публікою, 3) той виділ має займатися збиранем складок на «Правду» і провадженем докладних рахунків всяких редакційних, 4) займатися призбиранем матеріалів і так дальше, 5) меже редак[тором] і виділом ред[акційним] немає бути ніяких тайн».

Дуже гостро, як переконуємося, стояло питання наповнення редакційного портфеля цікавим і якісним матеріалом. 10-го березня 1870 р. Осип пише Олександрю «Люде домагаюцця щось доброго прочитати в «Правді», а тут нема що містити. [...] Ні белетристики, ні науки, доброго нема нічого, хоть гинь, ні звідки взяти! Із сіх українських матеріалів ще світицця дещо та не надовго. Повісті нема людяної до IV числа. Поезії тож. З науки самі переклади». Тут же Осип повідомляє Олександра про

зміст листа, який він надіслав П. Кулішеві на Україну. Написаний у алегоричній формі, той лист висловлює занепокоєння і прохання про допомогу часопису. Пошук цікавих матеріалів і кореспондентів для «Правди» змушує і самих братів Барвінських писати статті, розвідки та перекладати, тому в листах багато уваги приділяється творчим задумам і втіленням їх у життя. Осип 20-го січня 1870 р. пише Олександрю: «Підмогай нас також артикулами власними з літератури (подавай в якій хочеш формі), запрошуй кого знаєш, лише щоб присилали свої твори для нас». Простежуються в листах взаємини братів з їхніми спільними знайомими: П. Кулішем, Н. Вахняниним, Г. і С. Воробкевичами, В. Навроцьким, О. Партицьким, М. Подолінським, І. Пулюєм, К. Сушкевичем, Ю. Целевичем, С. Новаковичем та ін.

У кінці 1869 – на початку 1870 рр. виникли деякі непорозуміння між братами у зв'язку з одруженням Олександра з Софією Шумпетер, і листи від 12, 16, 18 січня; 19, 26 травня; 18 червня, 4 листопада, 10, 13 грудня 1870 р. становлять епістолярний діалог з цього приводу. Однак, певне тимчасове психологічне тертя не змінило загальних пріоритетів: громадські справи залишилися на першому місці.

Усі тексти подано за автографами (крім двох листів, про які було згадано), без купюр чи стилістичного редагування. Переважно збережено правопис оригіналу. Зроблено незначні орфографічні виправлення: не відтворюємо літеру «ъ» в кінці слів; подаємо апостроф замість «ъ» на означення роздільної вимови пам'ять – пам'ять, ім'я – ім'я, об'являє – об'являє); літеру «и» як сполучник та на початку слова заміняємо на «і» (и – і, испит – іспит, інші – інші, історія – історія, из – із); на початку слова, а також після голосної й апострофа літеру «і» замінюємо на «ї» (іі – ії, ім – їм, Україні – Україні); літеру «є» передаємо буквосполученнями «йо» або «ьо» (єго – його, єму – йому, запрацьований – запрацьований). За сучасним правописом подаємо написання прийменників з іменниками та займенниками, напи-

сання часток, складних прислівників (по християнськи – по-християнськи, як найскорше – якнайскорше), написання м'якого знака після приголосного в середині слова (посьмішкою – посмішкою, паньства – панства). Суфікси «ск», «цк» пишемо з м'яким знаком (російський – російський, польській – польський, Лужицку – Лужицьку, Сороцку – Сороцьку). Уніфікуємо непослідовно вживану форму давального відмінка у прізвищах чоловічого роду «ов» та «ев» замінюємо на «ев» (Сушкевичови – Сушкевичеві, Ганкевичови – Ганкевичеві). Залишаємо непослідовне написання іменника «весіля» та «весілля». За сучасним правописом вживаємо слова з великої літери; ставимо, де потрібно, лапки. Пунктуаційні правки вносимо згідно сучасних норм. Авторський курсив в оригінальному тексті залишаємо. Авторські скорочення розкриваються у квадратних дужках [], а такж у квадратних дужках подаються слова, відсутні в оригіналі, але конче необхідні за змістом. Нечітко написані слова, прочитання яких сумнівне, подаємо у ламаних дужках <>.

Авторські дати подаються на тому місці, де їх поставлено у листі. Якщо дату та або місце написання встановлено упорядником, то відповідні відомості подаються у квадратних дужках і обґрунтовується в коментарях. Деякі листи братів Барвінських датуються за григоріанським календарем (наприклад, 18 л[атинського] січня), а деякі – за юліанським. Розбіжність юліанського календаря з григоріанським у ХІХ ст. становила 12 днів. Оскільки більшість листів друкується вперше, у коментарях це спеціально не обумовлюється. Натомість зафіксовано всі нечисленні випадки републікації листів, про які йшлося. Посилаючись на архівне джерело, зазначаємо де зберігається лист, фонд, одиницю збереження й аркуш.

Публікатор щиро дякує завідувачеві відділу нової української літератури Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України М. П. Бондареві, старшому науковому співробітникові відділу рукописних фондів і текстології Інституту Л.П. Мірошніченко за допомогу у прочитанні і перекладі німецьких

текстів, науковому співробітнику Інституту Л.Д. Канцедал за допомогу у коментуванні згаданих у листах сербських матеріалів, а також працівникам бібліотеки Інституту за сприяння в пошуках матеріалів для коментування.

ЛИСТИ

1868 р.

№ 1. Осип до Олександра.

[Львів, 23 листопада 1868 р.]¹

Братику мій любий.

Вже давно збирався я до тебе хоть що-небудь написати, хотяй у нас т[о] е[сть] в сімініщу² так дуже мало нового чувати окрім неустанних ремонстрацій³, які «водворились» задля лихого викту⁴.

Найбільш ходить міні отсе, щоб тобі допомогчи при уложенні прелекцій⁵ о устній словесності, і гадав перевести тобі у Новаковича о устній сербській літературі⁶. Однако ж годі було роздобути настільки часу, щоб тую важну річ завчасу перевести, хотяй я до «Правди» мушу приладити. Спізнившись оттак, як гадаю із своєм переводом, котрий би тобі міг багато помогчи в розкладі цілої розправи про устню словесність, гадаю я тобі сказати тут хоть коротенько, який поділ Новакович робить:

Залічає він до устної літератури і народні пісні, казки (байки), пословиці і загадки*. Загадки називає школою розума, котрими діти вже змалку навчаються і до логичного мислення наводяться. Пословиці називає філософією і почином всякої науки (<нрзб.> Wissenschaft) у первобитнім своїм ступеню, ще неусистимовані основи правд, котрі народ в житю своїм за помо-

---

* До казок або лучше попри казках поставити належало б і розкази історичні, домашнього житя. (Прим. автора. – А.Ш.).

чию досвіду подоходив. Пісні же і казки суть плоди ума, де людське чуття в красоті своїй об'являє свої діла на утіху і облагороднене собі і другому, в віршах або прозою.

Пісні ділить або по содержанию, або після їх давнини. Після старовини, пісень робит 4 епохи: до 1 залічає всі, в котрих попри всіх перемінах, які крізь цілий час переходячи з уст до уст від одного до другого покоління, заховались сліди митології, розказів з біблії, і стародавнього життя народа. У нас мож тут залічити всі обрядові пісні, коляди, щедрівки, весільні пісні, купальні, набожні і т[ак] д[алі].

До 2 епохи залічає пісні, що описують діла сербського народу від Неманіча⁷ до борби сербів з турками⁸. У нас же припадають сюди пісні про княжів, варягів аж до козаччини. До 3 епохи – всі пісні, в котрих оспівується борба сербів з турками. А у нас тут знов борба козацтва з турками і з ляхами, і пісні опришків. До 4 епохи залічає всі новіші пісні; – у нас же всі з часів панщини і рекрицькі.

Щодо содержания, ділить на жіночі, де оспівуються діла ніжного чувства – і сі пісні співаються жінками, молодицями і дівчатами а часто навіть старими бабами. Всі ті пісні суть понайбільш малі, дрібні. Другі – суть мужичі, а ті оспівують юнацькі діла сербів – предмети з життя народного й таке інше. Загально перемагає так в жіночих, як і мужичих піснях характер епічний.

Стілько про пісні, про казки і загадки ще й не прочитав я. Може воно до чого тобі здасться. І хотяй би то набуло таке величне, що ти сього року протрадуєш, все воно багато дуже поможе молодіжи, котру треба заохочувати до ученя на пам'ять сі скарби народні, бо мож ім сказати – і меже ними єсть який талант, котрий сходив би на полю літератури чи вершом, чи прозою працювати. На вакації, або може на другий рік, попрацюємо всі три над тим важним предметом. Старайся лише, щоб тебе не взяли до войска, бо тепер кождий мусить ставити. Надрабляй як тільки можеш – бо інакше недобре б було.

Згадував ти міні в попереднім листі, що будеш міні підмагати грошево що лиш зможеш. Я знаю твою щирість і описував свою нужду не на те, щоб від тебе видурити гріш гірко запроцьований але щоб ти знав, як-то у нас тепер дієся. Я тобі дякую за гріш, а допоможеш міні zarazом і собі, як зложивши що гроша купиш яких книжок, котрі і тобі, і мені в великій пригоді стануть. На вільнійшій часі згадаю і про ті книжки. Як будеш відсилав записки і таке інше, розумієся як вже тобі їх не треба буде – просить тебе Володко⁹ о Webera малого том 2¹⁰ і Bauera «Geschichte der Phylosofi»¹¹.

Посилаю Раковецького «Руську правду»¹² але не на довше як на 10 день, бо се не я взяв з библиотеки, а Па<у>к, котрий міні тільки на 10 день вижичив; ста[ра]йжесея уживати сеї книжки і, відрахувавши дні послілки, задержи в себе через 10 день, т[о] е[сть] 3 грудня щоб я вже мав у себе.

Посилаю тобі також пісні, відписані з Максимовича¹³ 69 сторін, гляди тільки не погуби. Піснь тих історичних з Максимовича відписаних не міг я десь знайти, чи немає Шрам¹⁴ у себе? Я маю о костюмах русинов в Галиції статію Головацького¹⁵ – може тобі до чого здасться – то можу також послати як схочеш. З кацапами дуже не задирайся бо се недобре, перед ними багателізуй¹⁶ правопис а високо став язык народній, показуй що тобі і етимология і фонетика однаково аби тільки язык був народній. Чи писав ти до Новаковича. Купи «Кочину краину» Đorđević-a¹⁷ – се дуже красний роман – я буду его переводив до 3 рочника «Правди».

Бувай здоров

Йосько Барв[інський]

Кацапи виправили деклямаційний вечер на Михаїла¹⁸ в честь Куземського¹⁹, на котрім наші участи не хотіли брати для того, що деклямація Хомякова²⁰ голошена Устияновичем²¹ була виголошена нашою вимовою, а наші бажали правої вимови московс[ької]. О сім деклямаційнім вечері Володко напише ще.

№ 2. Олександр до Осипа.

Бережани 20 л[атинського] лист[опада] [1869]²²

Дорогий Брате!

Осипе!

Нині вручив міні Кость²³ Твій лист і я зараз Тобі на його відписую.

Що тичитця Твого замислу щодо Г[елени]²⁴ то д[орогі] родичі сю річ розбирали на всі боки, бажаючи, як знаєш, кожному з нас добра. Пані Т[еофілова] сама мамі давала се до пізнання, що рада б була щоб ти там оженився.

Мама²⁵ готові в тій справі поїхати до Збаража, а тато²⁶ мав тобі об тім написати, та знаєш від старих людей вже годі вимагати тільки [Sport]kraft²⁷, то й не диво, що так помало ті справи реферують.

Миня²⁸ не маєш чого боятися. Пані Т[еофілова] скорше буде за тобою, бо знає, що Мінью панич, що ні звідки йому догоджувати. Отже ти милишся дуже, коли думаєш, що Мінію перед тобою має war²⁹!

Так думають об тім родичі, а тепер я вискажу свою думку, хоч не хочу щоб ти її прийняв за раду, бо ради в таких річах давати дуже трудно. Звісно тобі, що там у них крайна нужда, а семинаристові таки треба на распочатте господарства, хоч би й малого 1000 р[инських] та й і панна мусить якось прибратися. А того всього там нема, та ще й не раз наставлять руку, щоб подав книша, бо діточок на запічку доволі. Не хочу я тим сказати, щоб ти багачки шукав, бо добра жінка сама становить багатство, однако ж се так замітив, щобись і над тим застановився. Впрочім що тичитця освідчення, то не раджу тобі уживати до того Чубатого³⁰, а напиши впрост до них, завідомивши вперед об тім родичів.

Шумп[етер]³¹ не виправся передо мною того, що запевняв тобі панну, а того виправся, що не казав, що не мислить дочки за суплента видавати, як ти міні писав.

Тепер про справи інші.

Щодо редактора, то на Целевича³² не рахуйте, бо хто зна, чи він прийде й коли і чи схоче прийняти редакцію. А так лучче б було, що коли Сушкевич³³ не схоче прийняти, то знов нехай який академік Навроцький³⁴ або Січинський³⁵, або котрий інший. Щодо *головних помічників*, то час вже зробити зміни. Косак³⁶ непотрібно фігурує. Партицького³⁷ й Згарського³⁸ і Лучаковського³⁹ також запитати, чи будуть що дописувати, а коли ні, то пощо будуть фігурувати?

Щодо переводу «Диму»⁴⁰ – то я готов його зробити, однак ж треба, щоб виділ редакційний наперед уконституувався⁴¹ і те питанне розібрав, бо щоб надурно таку роботу велику не зачинати.

Я б думав також перевести «Борба шляхти з козаками» Куліша⁴² (здаєця міні, воно у тебе), тільки не тямлю добре, чи сей артикул виходить поза обруб «Першого періоду козацтва», т[о] е[сть] чи трактує історію другого періоду, бо як ні, то нема що. А так заступило б се 2-ий період козацтва.

Вже найдальший час, щоб громада над тими річами застановилася, вибрала виділ редакційний і редактора (щоб ся підписував) установила і подала до поліції, а в «Правді» оголосила запросити до пронумерати.

Над альманахом⁴³ я нічого не роблю і думаю, що сього року запізно буде. А що ж Партицький із своїм альманахом⁴⁴ і чи чути що про їх часопись⁴⁵? Чи не вийшли ще «Дії русинов»⁴⁶?

Подолінський до мене давно вже не писав⁴⁷. Я нині до него вислав лист.

Бувай здоров і не забувай щирого брата.

Я нині і до Шрама пишу.

Олекса[ндр]

№ 3. Осип до Олександра.

Львів 1-го січня 1870 р.⁴⁸

Дорогий Брате!

Може Тобі вже відомо, як закінчилась та довга коровода о редакцію «Правди»⁴⁹. Розумієцця, що тут не обійшлося без клевет Наталевих⁵⁰, як видно з листу п[ана] Ратая⁵¹ до Наталія адресованого. Я єго не читав, тож і говорити про його не буду, а лишу се Володкові⁵², котрий лучше знає всі ті річи. Однак ж гадаю я, що треба буде с часом роз'яснитися перед Україною, а спосібність маємо при посилці звістки за Номиса⁵³. Моя гадка така, щоб уже потурати Наталеві сей рік, хоть громада дуже оскорбилась через те, і дбати уже одразу щоби перенести «Правду» в руки лучші. Я сам писав до Ратая, так боюся, щоб часом не перехопили листу, а його не тягали задля такої дурниці, бо він і сам казав тільки о важних річах писати⁵⁴. В пунктах присланих Наталеві стоїть, щоб «Правда» не заміщала довгих артикулів і не відповідно об'ємові «Правди» довгі повісті; для того я втримуюся з перекладом «Кочаївщини»⁵⁵, бо знаю, що ся робота сего року не печаталась. Я гадаю лучше взятися до перероблювань Авербахових оповідань. Хотів би я найперш переробити се оповідання, що Ратай згадував, тільки я забув титул⁵⁶. Цілого Авербаха дістати можна у вypoжичальні Ріхтера⁵⁷, де складаєцця 2 fl[orin-a]⁵⁸ кавці⁵⁹ а 1 fl. місячної плати. Зараз по іспитах моїх т[о] е[сть] 26-го лютого вypoжичу у Ріхтера і виберу, щонайкращого та зачну перероблювати. З сербського нема що переводити, малі кусні не мають в собі того, що, н[а]пр[иклад], Марка Вовчка малі оповідання⁶⁰; одно лише оповідання «Сердар Митар»⁶¹, щонайкраще. «Vienac»⁶² тож немає того, щоб годилося у нашу літературу. З наукових артикулів треба б тоді придбати «Библиографичний начерк галицько-руської літератури»⁶³ і у тім артикулі подати библиографичний спис усіх видань галицьких, додаючи при кожній книжці яко об'яснене: з яких причин появилася та книжка, або часопис, яку ціль

поставив автор, або редактор, яку тенденцію перепроводжує, які наслідки сего видання, з яких причин перестала часопис виходити? Який смак у творах, оскільки відповідає штуці і язикові народньому? Се було б дуже добре, а Ратай власне такого артикулу хоче. Якби ти мав гроші, а спровадив собі 3-те видане «Богдана Хмельницького» Костомарова, тоді добре б було перевести звідтам «Битва під Збаражем і Зборовом»⁶⁴.

Я ще раз вертаюся до Авербаха. Може ти маєш знакомість з яким німецьким домом в Бережанах там де вистарався Авербаха, то б дуже добре було, бо я не потребував би викидати пару ренських⁶⁵, на котрі я тепер дуже голодую.

Я зачав робити «Словар український»⁶⁶; роз'яснюю слова латинськими і німецькими на спосіб Караджевичевого «Сербського»⁶⁷. Трудна се дуже робота, і як я розібрав, що при сильній праці цілий словар я оден заледво по 10 роках міг би виготовити. Хотяй се така трудна праця і для мене дуже тяжка, я гадаю її не покидати і просити людей добрих о поміч.

Велику поміч мав би я і з школярів, і, здаецця, я удамся до Вашої громади, щоб доброохотні мене помогли. Також і до Тернополя хочу написати. Уже тим помогли б міні багато, якби виписували з Номиса слова, кожний іншу букву собі узявши, принотовуючи при кожнім слові, за кожнім разом, де воно приходить хоть би й сотній раз. Напр[иклад], *вага* (23.503.1711...), сей нумір значить № приказки. Написавши слова «вага», подібає слово «вуж», нехай же зараз під «вага» пише «вуж» і додає число приказки в котрій воно приходить. Я почав з буквою «В» і перейшовши 44 сторін Номиса маю 512 слів. Сего року укінчу «В» певно.

Ти був певно вдома на свята. Що ж чувати вдома? Як там твої річі стоять? Що говорив п[ан] Ш[умпетер]? Коли там буде твоє весілля? Може б міні було можно приїхати подивитись на твоє весілля – чи може й того ні! А може там де єсть яка панна на збуттю, то б сватали мене, та же ж я такий тепер зажурений, що страх?! Коли б ви подивились, вам би самим жаль було! Та

дарма, подождемо до вакацій! Тоді вже шукайте панни, та тільки багатої, бо з бідною й не говорю! А не знайдете багатої, то осяду в Бірках! Там грошей є! Хоть панна погана та ще й стара! А може мама гадають мене з байковецькою⁶⁸ подружити? Ти будеш певно і на руські свята вдома, тож подивися добре, чи не приїде Теофилова, а як приїде, то поторгуйся за мене, може б Вона хоть 500 fl. для мене дала, а втоді оженивбимся з Геленою, бо жаль міні такої дівчини; не зважав би я на те, що вона така вбога, що її родину треба б удержувати. Як ви мене не оженете, то я сам не оженюся! От що!

Желаю Тобі веселих свят і ожидаю листу уже посвятного з вістями добрими з дому, бо л[юбий] тато хоть обіцяли писати, обширний лист, так я його не діждався.

Цілую Тебе сердечно твій брат *Осип*.

Н.В. Я догадуюся, що суть такі особи, котрі об міні думають, яко о залюбленім в яку львовянку. Не потребую Тобі їх по імені називати але виведи їх з блуду того грубого.

№ 4. Олексадр до Осипа.

Бережани 12 січня [1]870

Дорогий Осипе!

Дуже мене здивувало питання поставлене в останнім Твоїм листі, – коли буде моє весілля і чи можна буде Тобі хоч подивитися, чи може й то ні?

Хиба ж не писав я ще в листопаді, що воно буде в липцю (день ще не означений) і що я хочу власне на такий день положити, щоб оба ви могли на нім бути⁶⁹? Хиба ж Ти думаєш, що приятно міні було б, коли б я свого брата на моім весіллію не бачив? Та ж я сам і питався Вас обох, коли покінчите курса, щоб я знав, на коли визначити день. А Ти ще так питаєся, як би на жарти!

Дальше дивує мене дуже, що Ти з тої женьцьби так збаламутився, що й не знаєш, чого Тобі взятися? Правда, такі раптовні зміни викликають в чоловіці замішанне. Шевченко по визволенню с крѣпацтва майже збожеволів. Але ж Твій стан, твое положенне не таке, щоб могло викликати таку замішанину в голові, такі куріозні погляди й засади, які пробиваюцца в Твоім листі.

Пишеш, щоб шукати Тобі багатой, бо з бідною й не говориш! Хиба Ти тільки женисся, щоб грошей дістати, тоді пригадай собі слова нар[одной] пісні:

Не там щастя, не там щастя, де багаті люде,
Хто з кохання не женився, той щаслив не буде!
Великі се слова, і святі, як слова Євангелия!

Недавно писав Ти *ultimates dringende Briefe etc.*⁷⁰ до родичів, щоб приспособили для Тебе Геленку, а нині вже про що іншого думаєш? Що ж би було із того вийшло, коли б мама були розпочали діло, а ти опісля об тім і не подумав. Знай, що то річи чести і гонору, що такого люде не шанують, котрий нині об тій, а завтра, Бог зна про котру думає. Отже, коли що думаєш робити, то перше розбери добре, бо якщо зачнеш, то тоді вже не гарно цофатися⁷¹, а треба довести до кінця.

Теофилової на святах у нас не було.

Питаєсся, чи мама тебе з п[анною] Бачинською женити не хоче? Мама, хоч старосвіцька женьщина, однако ж перейнялася засадами цивілізованого світа. Вже ж минули часи, де мами й тати дочкам волі не давали, а ті вже давно загули, коли то мами або тати синів женили. Єсть у Тебе розум, приїдеш на вакації розглянеся тоді й сам розбереш, чи з тою, чи з іншою. Напомацки годі – тільки Наумович списав на сміх комедию «Сватанне напомацки»⁷². Щодо байковецької панни, то скажу тільки, що й підросла добре, тільки заміж, і всі її красу величають, хоч я в ній не густую⁷³.

Не знаю добре, хто тебе секував⁷⁴ львовянкою, чи моя сужена, чи її мати, однако ж можу Тебе запевнити, що се був тільки

жарт, на котрім розумітися треба. Вони об тім і не думають, а раді б Тобі яку господарню і добру партію виглядіти.

Свята провів я дома весело, хоч не було нікого з чужих гостей, тільки п[ани] Ш[умпетери], на третій день їздиливмо до Байковець з п[анами] Ш[умпетерами] де були і Глинські⁷⁵ і там трохи поскакали свемо собі.

Прикро міні однако ж було читати Твій лист до д[орогих] родичів про мене писаний, де Ти мене егоїстом звеш і хочеш ставити на се великі докази. Де ж ті докази у тебе на те?! Я можу с чистим сумлінньом сказати, що немає найменшого доказу. Інакше не можу собі тлумачити сього, як так, що Ти або не розумієш що то значить егоїста, або коли розумієш, то з якоїсь невитолкованої для мене злости мене так прозиваєш. Хиба так ти думаєш розпочинати Твою духовну кар'єру, щоб сіяти братню незгоду, хиба того учить Вас теологія Ваша, чи там схолястика?! Не думай, щоб я за се гнівався на Тебе, і дуже ти помилився, коли написав до д[орогих] родичів, що я за се на тебе розгнівався.

В семінарі я не учився і не видав латинських див, однако ж про те у мене душа християнська, а Христос учив прощати нас, любити й ворогів своїх. Тому я й на тебе не гніваюся, а Тобі прощаю, хоч прикрість немало сь міні зробив.

Пишеш дальше в тім листі, щось забув вже зовсім про п[анну] З[оню]⁷⁶, що з нею бувбись такий нещасливий, як Лемішковський із своєю Зонею⁷⁷! Не тому хочу про ті слова Твої дещо сказати, що п[анна] З[оня] моя сужена, а буду говорити зовсім об'єктивно. Кожний, хто знає п[анну] З[оню] і хто б пізнав Зоню в пречені, той сказав би, що ти тяжко обидив сю дівчину. Не думай, щоб я засліплений був і яко такий думав з нею одружитися, але вір мені, що коли б вона така була, я б і не глянув на її.

Отже, коли що говориш, а тим більше, коли що пишеш (бо *scripte manent*⁷⁸) застановися, бо невелика річ кого болотом обкидувати, а се не гарно і не по-християнськи. Сього здаецця міні теологія Ваша не учить. Коли ж ти не пізнав добре п[анну]

З[оню] то в тім разі держися лат[инської] пословиці: *Nemo teneatur malus, donec probetur*⁷⁹.

Всьо то, щом сказав, прийми яко щирі слова від Твого брата, бо коли й між нами щирости не буде, тоді не буде любови і згоди.

Авербаха⁸⁰ ту не мож дістати.

На «Хмельницького»⁸¹ тепер нема у мене фонду.

Бувай здоров і Богу милий, а до Твого щирого брата прихильний.

Олександр.
Вислано 13.І.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2171. – Арк. 4.

№ 5. Осип до Олександра.

Твій лист, з дня 12 січня, отримав я від Володка⁸², а прочитавши його зараз і одвітую, хотяй би міні на такі слова твої і не годилось відповідати, шануючи самого себе. Не думай однак ж, щоб я був такий гордий або, лучше сказати, зарозумілий на свій стан і витикав тобі, що ти не богослов, як ти міні с по-смішкою викидаєш, що я не свіцький, нібито операючися на Св[яту] Євангелію і т[ак] д[алі], я тобі мушу тільки те сказати, що роз'яснить тобі мої слова послідніх моїх листів до тебе і л[юбих] родичів.

Лишаючи всі богателі⁸³ на кінець, починаю із словом «*егоиста*». Передовсім питаюся тебе, чи ти справді уважаєш твого брата Осипа таким дурним, щоб не знав навіть що то «егоиста»? Чи твій брат Осип справді такий злобивий, якого ти у своїм листі представив? Запитайся сам себе, чи на місце було твого брата так обидити, не бачивши тих доказів, котрі хотів поставити? Позволь я поставлю тобі оден лише доказ – а ти толкуйся. Если мій доказ беззасадний, тоді ти правий, если ж не витолкуєся то ти *не смій* мене своїм ворогом дурним теологом називати, як се

із твого листу (13 січ[ня] 1870 висланого) виходить. Що я замишляв о пані З[оні]⁸⁴ після вторічного мого перебування в домі родичей в часі Різдва, о сім знали родичі мої, дізнався і ти як приїхав я на вакації, то з моїх поступувань, то з мови л[юбої] мами (пригадую тобі на мою мову раз в сінках при мамі, на котру ти тільки розсміявся). Я однако ж до послідньої хвилі, т[о] є[сть] до твоїх освідчин нічого не знав, що ти замишляєш про п[ану] З[оню] – свідок Бог! Ти однако ж, кажу думав про сю справу скорше ще як Райшпергер або Райтеровський і «провадив сю справу на певній підставі, то значить, що ти був певний прихильності найважнійшої в ділі особи т[о] є[сть] панни» (твій лист з 15-го жовтня 1869 р.)⁸⁵. Будучи так певний в сій справі, а видячи і знаючи що і я стараюся там, – питаюся тебе, – чому ти міні не сказав о своїм замислі під час вакацій? Чому не оповів – хоть не потребував я виявленя усіх тайн – що ти певний прихильності найважнійшої в ділі особи? – Ти нічого міні і не згадуєш об своїм замірі, знаючи і мій, ти листовно освідчаєся! Як же ж твоє поступування назвати? І не егоизм то? Тобі було байдуже про мене – хоть я не жадав і не жадаю, щоб ти міні в чім помагав – ти дбав тільки про себе – тобі було байдуже, що твій брат Осип надурно стратить послідні вакації, а не запевнившись нігде, утратити може першу ординацію⁸⁶, се значить: о рік пізнійше попом буде, а се дуже великої ваги особливо в теперішніх часах де за нашим роком 70 кінчить; – тобі було все байдуже, аби тільки тобі було добре.

І що ж се, як не егоизм? А як не егоизм, то злоба, злоба против рідного брата. І я, знаючи все те, не маю бути огорченим? Не має мене боліти серце, що я такого брата маю, котрому ходить тільки о те щоб йому було добре? – Отсе одно, що показує твій егоизм!

А про «духовну карієру» не говорили, ні про учення «теології вашої», ні про «схоластику»! Під час вакацій в притомності⁸⁷ панства Ш[умпетер] не раз посмішкувався ти з мене виїздяючи с такими і подібними вираженнями! І як се назвати?.. Дай

спокій с тим; а може ти доганяєш⁸⁸ міні тим, що я матури⁸⁹ не маю? Може ти гордися, що в тебе і матура є, і що ти не в попах?

Не гордись і не пишайся ні матурою, ні своїм станом, бо ще нема чим, а що більше не вносиш пихою із своїм станом з ущербком стану другого; бо се дуже не по-християнськи!

Щодо Зосі і Лемішковського і порі[в]нання з NN, то не кричи наперед шче будущина покаже; хоть то правда, що в тобі щось трохи характеру Середінського! То може й погодитися обоє.

Ще й те маю тобі сказати, що годі тобі з мене глузувати порівнюючи моє положення з положенням Шевченка по визволенню з кріпацтва; бо й ту дуже не красно представляєш себе – не тішся чужим нещастям!

Щодо багатії і убогої, то лишая на пізнійші часи відповідати – бо се предмет обширнійший як тобі здаєця – і треба багато писати щоб тебе з блуду вивести, щоб ти не вносив із того, так як тут в своїм поганім листі «що я тільки грошей хочу».

Конець кінцем зійшовшись разом, моєю першою річею буде твій сей лист розбирати і або погодитися, або на віки розійтися.

За сим бувай здоров та дурниць до твого брата не пиши!

Осип

Львів 16-го січня 1870

ЛЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2368. – Арк. 3.

№ 6. Олександр до Осипа.

Бережани 18 л[атинського] січня [1]870

*Sina ira et odio!*⁹⁰

Дорогий Осипе!

Нині дістав я Твоє письмо і прочитавши його добре сідаю, щоб кілька слів Тобі на його відписати. Щодо факту, (котрий Ти наводиш яко доказ мого «егоїзму», «злови проти рідного брата», яко доказ що міні ходять о те, щоб «тільки міні було добре», яко причину твого «огорчення і болю серця»), то скажу тобі, що

він завів тебе в великий блуд, ввів Тебе в стан, що граничить вже о виповідженне⁹¹ «casus belli»⁹². Що Ти в великий блуд з того взгляду попав, виявлю незабаром.

Про те, що Ти думав про п[анну] З[оню] дізнався я, не як думаєш, аж тоді, як Ти приїхав на вакації і з Твоєї мови з д[орогою] мамою, а знав я ще тоді, як Ти писав до д[орогих] родичів якимось на Великдень про презента для панни etc.

Однако ж не менше думав і я, що ти про мою думку знаєш (хоч я Тебе про те ніколи не питаю і ти міні нічого не казав), бо д[орогі] родичі казали передо мною на Великдень, що Тобі про сю справу напишуть. Дальше вносив я й з того, що ти про мою думку знаєш, щось все при міні розпочинав розправи перед мамою о тім предметі. Однако ж на тих догадках, справді, Ти не міг нічого позитивного вивідатись і так минув один місяць Твоїх вакацій. Від'їзжаючи з дому, мама мене вже як мав я на фіру сідати, питають, чи я зрікаюся тоєї кандидатури. Я на те відповів, що то залежить від панни, отже я буду дальше старатися, а йому через те не перешкоджую. В кілька днів по моїм приїзді до Бережан написав я лист до д[орогих]⁹³ родичів і додав при кінці так: (вже дословно не можу навести, отже вибачай) «Що тичитця мене, то я Осипові не перебиваю в його справі, най він дальше стараєся, а доля розсудить нас». С того отже листу, (коли перше про мій замір не знав) міг Ти про все довідатися. Отже доказ Твій проти мене упадає, він «беззасадний», а я «правий». Але помимо того, хоч я витолкувався, не хочу Тебе ані моїм ворогом, ані дурним теологом називати, чого ти в противнім разі (коли б я не витолкувався) не дозволяєш собі сказати, – помимо того, кажу я, називаю я Тебе все братом, котрий помилився, зблудив, назвавши свого брата гидкою назвою *егоїст*, не розваживши добре, чи має до сього розумну причину, чи ні.

Тепер же я подивлюся на Твій закид щодо п[анни] З[оні] з іншої сторони. Сердисся на мене, що я тобі нічого не сказав про мою думку, що ти через мене стратив цілі вакації, і з того Ти виводиш, що я егоїста і тільки про себе дбаю.

Чи ж не був би Ти знов мене назвав заздрісним чоловіком, коли б я був сказав: «я вже ту стараюся, Ти дай спокій!» Я ж власне тому, щоб того оминути, ніколи не розпочинав дебат про мою думку. А навіть з д[орогими] родичами через цілі вакації нічого про те не говорив, бо у мене тоді о тій справі не було коли думати. Тому я й відложив освідчини на вільніший час.

Помиляєся Ти, коли думаєш, що я був моєї справи так певний, що вже іншому не було чого там іти. Правда, що я по панні велике *сочувствіє* для себе вбачав, але ж сам писавись міні, що Ш[умпетер] говорив тобі, що за суплента зовсім не думає дати дочки⁹⁴. Сам же знаєш, що справа моя точилася аж до листопада і аж тоді я *definitive*⁹⁵ був прийнятий.

Отже зовсім не можеш міні того закинути, що Ти через мене стратив вакації.

Бо вже з мого листу писаного на початку вересня до родичів⁹⁶ Ти міг о моім замірі знати, отже більша половина вакацій була до диспозиції⁹⁷ про що іншого подумати. Як же ж би я був Тобі під час мого побуту в Шляхтинцях про мій замір сказав і про його дебатував, Ти б був взяв се яко підступ, щоб Тобі не дати свободної руки, був би в тім вбачав заздрість і назвав егоїстом *in superlativo*⁹⁸, коли б можна від сього сущника *superlativ* утвердити.

Отже причини для чого ти мене егоїстом називаєш суть зовсім безосновні і будь певний, що я з найчистішим сумлінням сказати можу, що я правий, а Ти мене не знати чого чіпаєш?

Кінчиш сей уступ листу: Отсе одно, що показує Твій егоїзм. Коли й інші такі докази, о чім не сумніваюся ані трохи, то не псуй собі дармо крові!

Не заперечиш Того, що Ваша теологія достарчала б гумористові материялу чимало. Однак ж хоч би хто с тих вад і сміявся, то не смієся він через те з Христової науки.

Що я не раз згадував про такі вади у п[анах] Ш[умпетерах] про те не перечу, але з Тебе я не посмішкувався і то було б *grubi-añstwen*⁹⁹, чого мені приписати не можеш. Хиба ж ти яко теолог

думаєш сліпо боронити добрі і злі сторони вашого стану? Хиба ж сміятися з вад Твого стану, значить з Тебе сміятися? Не дорікаю я Тобі, що Ти не маєш матури і що ти попом. Свідощтво матуральне в моїх очах нічим іншим, як пустою формою. Кілька ж людей ми маємо, що і до школи не ходили, а про те можуть нарівні стати з людьми ученими-школьними. Я ж своїм станом не горджуся і не взношуся пихою з ущербком другого стану, того міні закинути не можеш.

Щодо порівняння Зоні і Лемішк[овської] з NN, кажеш, покаже будучина. Отже тим сам проти себе говориш. Не треба ж тому й порівнувати, доки не покаже будучина. Ще раз повторю Тобі прислів'я: «Nemo teneatur malus donec probetur»¹⁰⁰. Однак ж з того порівняння, як і з порівняння мене з плюгавцем Середінським виджу я, що ти задля того, що я зістав прийнятий, а не ти, такий злющий на мене і мою сужену, що рад би в нас видіти якнайпідліщих людей! Се не по-християнськи і не по-євангельськи!

Я того розуміти не можу, чому ти порівнянне Твого стану з станом Шевченка по визволенню з кріпацтва назвав глузуванням з тебе? Тут нема насамперед жадного порівняння, а я стан Ш[евченка] приточив тільки для прикладу, щоб поперти психологічну увагу, що раптовні переходи в стані чоловіка роблять на його такий сильний вплив, що він тоді не знає, що робити і до чого чіпитися.

Що тичитця того, що я писав про жадобу багаті панни, то того не заперечив і я був правий, виводячи в моїм листі, котрий ти дарма «поганим» називаєш, наслідки злі, які с того для тебе вийти могли би. «Тоді вже, – пишеш Ти в Твоїм листі 1-го січня, – шукайте панни та тільки багаті, бо з бідною й не говорю». Оттак стоїть *Schmerz auf unior!*¹⁰¹

Отож скажи *mea culpa!*¹⁰² Хоч Ти мене так обидив, назвав егоїстом, порівняв мій характер з підлим і до дна зіпсутим Середінським, я Тобі того за зле не беру, думаючи, що ти се не розібравши всього як слід зробив. І будь певний, що ніколи такого

слова від мене не почувеш, як ти міні сказав, щоб «або погодитися, або розійтися на віки».

Бувай здоров і не забувай щирого брата.

Олександр

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб 2172. – Арк. 4.

№ 7. Осип до Олександра.

Львів 20-го січня 1870

Дорогий Брате!

Нині дістав я від Володка твій лист до мене, котрий не переконав мене о блуді, як ти кажеш, але насупротив, ще більше мене скріпив в моїй думці о тобі. Тії бо аргумента, що ти наводиш, побито, збиваючи мій доказ, єсть або пустою балаканиною багатою на словах, або аргументами промовляючими власне за мною.

Маючи однако ж важнійшу справу натепер, як свою особисту, лишаю повну відповідь на пізнійший вільнійший час, а приступаю тепер до сеї важної справи.

Як відомо може вже Тобі, що з редакцією «Правди» сталося в пробігу двох трьох послідніх тижнів¹⁰³. Українці¹⁰⁴ нас відреклися. Вахнянин зажадав у громади переміни «Правди» в орган літературно-политичній¹⁰⁵, будучи підмовленим від людей своєї користі. Громада відкинула се внесення Наталія. Наталь виступив з громади і зложив редакцію «Правди», даючи своє ім'я лиш ще на № 1 1870 р.¹⁰⁶ Сушкевич, що пот[я]гав руку за Наталем, не схотів прийняти адміністрації і виступив з громади¹⁰⁷. Оттак лишені сами собі не покидаємо «Правди» видавати випусками по 3 аркуші раз в місяць с програмою, що в посліднім числі оголошена¹⁰⁸. Виділ редакційний зложений з 8 академиків¹⁰⁹ веде усю річ, до котрого і я належати честь маю.

Першою річею єсть пошукати редактора – стало отже на тім, щоб просити о редакторське ім'я Леонтовича¹¹⁰, а як сей не

приймця, Деминського¹¹¹, чи як він зовеця, професора суплента львівського.

Дбаючи о материяли, зажадали ми відання материялів від Наталя, с котрих нема майже нічого – хіба одно оповідання Українця-Спеки під загол[овком] «Невольники»¹¹², та ще деякі дрібні поезийки малої а часто і жодної вартости. Наукових ковалків жадних не маємо. Для того удаємося до тебе за артикулом історичнім «Борба козаків з шляхтою» та поезіями Шрама і Морозенка¹¹³. Все те присилай *чимскорше*, бо нема що в першім числі печатати. Підпомагай нас також артикулами власними з літератури (подавай в якій хочеш формі), запрошуй кого знаєш, лише щоб прислали свої утвори для нас, на руки Володка або Навроцького; збирайте передплату і засилайте тож на наші руки. Між школярами питай чи немає хто збірників пісень і т[ак] д[алі].

Присилаючи отсі материяли, не забудь міні сказати як Гетьманець зовеця¹¹⁴, бо я хочу тепер колись писати до Номиса за его книжки, що відобрав у Дідицького¹¹⁵ і при тій спосібности просити його о материяли, згадати також за Гетьманця і Яковенка¹¹⁶. Хочу також одну хорошу пісню народню сербську післати, щоб хто перевів на наше.

Нам треба тепер поагитовати, щоб українці знов до нас прихилилися.

За сим цілую Тебе і прошу ще раз а оброблену твою статтю «Борба козаків з шляхтою» і поезії Шрама й Морозенка чим скорше прислати.

Твій брат

Осип.

№ 8. Осип до Олександра¹¹⁷.

Львів 10-го марта 1870

Дорогий Брате!

Нині отримав я від тебе кореспонденційну карту і поспішаю відповісти, хотая признаюся щиро, що не розумію, чоґо Тобі хочецця. Догадуючись однакo ж, що Ти хочеш знати, як стоїть наша «Правда», хочу Тобі описати, що у нас чувати, і що у нас діецця с «Правдою». Загально скажу, що дуже лихо, так лихо, немов сього року «Правда» почала виходити; і то так, щодо материялів як і щодо грошей і пренумерантів. Щодо матеріалів, то мабуть вже знаеш, що у нас знаходицця: з галицьких так сказати коротко, нічого, хотая лежать цілі стоси Морозенка мазанини, с котрої годі щось такого вибрати, щоб можна напечатати в «Правді»; воно годицця до «Буковинської зорі»¹¹⁸, а не до «Правди». Шрама також дуже дурні щодо виражання, наприклад, в думі о Берестечку¹¹⁹. Федьковича есть досить та нічого не можна помістити, бо таке кровожадне, що аж страх, або чистий плягиат Шевченка¹²⁰. Недавно прислав Лучаковський одну гумореску під титулом «Образки с подорожі»¹²¹ де малюецця життя поїв, окономів, лісничих і простого народу, однакo ж тільки й бачив я се в руках Ганкевича¹²² славного виділовця редакційного, котрий вніс, щоб віддати п[ану] Вахнянинові до поправи (розуміецця Вахнянин ізнов належить до ред[акційного] виділу, хотая яко редактор тільки ім'ям екзистує¹²³). Вахнянин, яко славний лінюх, сього й за півроку не зробить. Прислано зате з Відня давнійші манускрипти для «Правди» призначені українцями. Однакo ж і тут не багато доброго: 1) Переклад брошури Прижова від Нечуя¹²⁴. 2) Переклад двох гумористичних оповідань від Нечуя¹²⁵. 3) «Останні часи Речи-Посполитої» переклад Нечуя¹²⁶. 4) Скриптура вістей з України Нечуя¹²⁷. 5) «Чорний день» оповідання напеч[атане] в II ч. «Правди»¹²⁸. 6) «Пан Комарчук» сатиричне оповідання Медовника буде напечатане в III ч. «Правди»¹²⁹. 7) «Марко в пеклі» недокінчене оповідання

Стороженка¹³⁰. 8) «Суджене не розгуджене, спомини старої баби про молодий вік» (лихе оповідане)¹³¹. 9) «Добраніч» (з Байрона) напечатане буде в III числі «Правди»¹³². 10) Дві думки Яковенка, «Нива» і «Туман»¹³³. 11) «Зімний вечор» поема дуже лиха, не до печатання¹³⁴. 12) «Сіра кобила», найдений манускрипт с переднім словом Куліша «Об мнимом и истинном Иродчукъ»¹³⁵. 13) «Двоєглавая курка» балляда (дурна)¹³⁶. 14) Малий псалтир Ратая¹³⁷. 15) «Гус» (частини уже нам знаємі)¹³⁸. Оце і всі манускрипта «Правди». Люде домагаюцця щось доброго прочитати в «Правді», а ту[т] нема що містити. До Федьковича писано, та бачиш, накопили губу! Ні белетристики, ні науки, доброго нема нічого, хоть гинь, ні звідки взяти! Із сіх українських матеріалів ще світицця дещо та не надовго. Повісті нема людяної до IV числа. Поезії тож. З науки самі переклади. Для того писав я нині на Україну лист і вислав через Пулюя¹³⁹ (коли б він тільки не задержав його в себе); сей лист ось як гласить: «Ще в Шляхтинцях одібрала я Ваше, Дядечка любий, писанячко, та не прогнівайтеся, що так довго не відповідала; сього не дозволяло мені ні моє положення, ні велика замішанина з Наталем, що таки сам починив, обмов[л]яючи, як бачу мене перед Вами. Помимо сього, що наробилося, я ось, як бачите, хоть трохи очу няла, та ще не зовсім здужаю, тільки що зможу, пересунутись через хату за помочию тутешніх добрих людей, котрі мене у такім горю не одступають, поки ще їх на се стає. Наталь же нічого не значить у мене, сама распоряжаюся, і тільки для доброї слави перед світом його ім'ям заступаюся. Годі ж бо інакше робити, коли ж таки бачу, що й мене і Вас руйнує, ні про що не дбаючи. А міні ж треба такого опікуна, щоб стояв за мене як рідний батько, дбаючи і про найменшу річ. Коли ж сього не може бути, то нехай же я (хотяй не півнолітня) сама распоряжаюся, питаючись у всему Вашої поради, котрої, сподіваюсь, мені не відкажете. Хотяй після Наталевого неладу дуже тяжко приходить міні упорядкуватися, а все ж у мене заводицця мало-помало лад так, що с часом виявжуся с своєї задачі добре, і не погудите мене

за се. Коли ж міні самій не ймете віри, поспитайтесь кого хочете, що остаецця при міні, та не тягне руки за Наталем. Я ж тільки в сьому признаюся, що до мого річного удерження не доставатиме багато, помимо сього, що тутешні приятелі мої, як кажу, не відказали своєї помічної руки бідній сироті, по своїй змозі. Я б хотіла порадитись з Вами не об одному, коли б не схотіли мене на віки забути, міні хочецця пояснити усе, та ба! Нема у мене стільки сили, стільки відваги, щоб вивісти все, що знаю, що чую: скажу тільки, що у мене і звідтіль боляче, і звідсіль гаряче. Коли б з Вами розмовитись?... А тяжко міні писати!... А я бачу, що Ви сердитесь, гніваєтесь на мене, повіривши щонебудь недобрим людям. Коли б від Вас хоть словечко прочитати; як росстався Наталь. Може б легше міні стало, коли б Нечуй не гнівався, хоть словом оповіданням кинув, щоб люде не сміялись, що я така погана, може б легше стало, коли б хто-небудь чимнебудь озвався; легше б було на світі жити, хоть жити нема чим.

Я поїду незабаром до Дрезд[е]на, так добре б було до мого брата Олекси писати, він мене відшукає, а то сама не знаю, як ще буде. О коли б з Вами побачитися, хоть весною на купілях, се було б дуже добре, я б щаслива була хоть побалакавши з Вами. Вас вселюбця покірниця і небога Ваша Домаха...»

22-го лютого, Шенберг¹⁴⁰.

Оттакий лист вислав я через Пулюя до Ратая, або Нечуя. Не потребую тобі толкувати, що кожне слово значить; розуміючи наші стосунки понятливо досить; а яснійше годі було виражатися. Сперва хотів я писати по-московськи, так не йшло; далі хотів я просити Бучинського¹⁴¹ у Видню, щоб перевів по-хранцузьки, так боявся знов, щоб він не порозумівши добре, небилиць не наплів; скінчилось на тім, що взяв я сей лист написав Основ'яненка правописю¹⁴² і вислав через Пулюя, щоб непохибно вислав куди слід. Тепер же ж щодо грошевої справи. Розуміецця, після такої лихої адміністрації, як була вторік, годі відразу завести лад. Се особливо признатися мушу, що найбільш винна експедиція. Вторік, як бачу з рекламацій і устних

нарікань людей, вислано дуже багато «Правду» таким людям, котрі зовсім противні нашій народній думці, отже пренумерувати¹⁴³ ніколи не гадали й не гадають, а не вислано таким людям, котрі або позамовляли і обіцяли при кінці року заплатити, або й поплатили за цілий рік. Через те впала «Правда» в злу опінію¹⁴⁴ перед публікою с першої причини в таку, що «Правда» виходить за ляцькі гроші, пренумерантів немає і дурно розсилаецця кому-небудь, а другої ж причини впала «Правда» в таку опінію, що вона упала і вже більше не виходить. С таких і ще більше інших причин сього року пренумерантів дуже мало, не знаю чи перевисшає число їх 130 уже з сими, що собі замовили, і помимо сього присилають такі люде, як Гаттала¹⁴⁵ проф[есор] славян[ського] язык[а] в Празі предплату. До сього дійшло, що на се число (III) нема тільки 5 ф[лоринів] 50 кр[ейцерів]. Хотяй з семинаря обіцяно 18 fl[оринів] підмоги, однако ж, чи зберуть, се питанне, бо тут ще здаецця їм усе, що «Правда» виходити мусить. Для того хочу нині на зборі редакц[ійного] виділу внести, щоб скликали громаду і запитали, чи думає «Правду» удержувати, чи ні, однако ж не словом але ділом т[о] є[сть] грішми. Також дуже добре б було, если б виходатайствувалося ув українців яку підмогу, то просити від українців, щоб вони освідчили словом, що на сей рік нічого на «Правду» не дадуть, а de facto tacite¹⁴⁶ помогли, бо інакше не вийдемо. Се було б с тої причини добре, що кожний старавбися розширити круг пренумератів, або самому не робити видатків. Я хотів се виповісти в сім листі, що післав через Пулюя, та тільки тому вдержався, щоб се зробити так, щоб ніхто більше не знав об сім, тільки ми 3. Гроші добре б було, щоб на Твої руки присилали.

Тепер же ще дещо про Вахнянина. Як Тобі відомо, мав бути від другого числа Леонтович редактором, однако ж сталося інакше. Леонтович спочатку був прийнявся, потім щось микитив, а опісля ізнов надумався зістати редактором іменним. Однако ж ми радилися і сяк, і так, не знати що робити. Вахнянин дався чути, що ізнов останецця іменним редактором. Пійшов до його

Навроцький. Наталь освідчився зістати іменним редактором, коли б тільки прийняти Партицького і Гудика¹⁴⁷ до редакційного виділу. Я освідчився против обох останніх особливо проти Партицького, і загрозив виступленням з виділу. (Втоді також Володко уражений безименним листом семинариста одного, хотів виступати). Се споводовало, що відтягнули сю річ на пізнійше, і добре сталося, бо як чую, Партицький має відійти до Відня на переводчика. Вахнянин розумієцця нічого не робить і на збори виділу редак[ційного] не приходить, що нам дуже на руку. Щобись порозумів, хто Вахнянин, наведу один найновіший факт. Прийшов недавно до редакції якийсь урядовий посіпака с паперами і упоминався ще за вторік 1-ий піврік податку редакційного 3 fl[orina] 50 kr[ейцерів]. Сього посіпаку відослано до Вахнянина; Вахнянин звертає єго ізнов до редакції, і каже, що тут мають заплатити – розумієцця єго ізнов до В[ахнянина] завернули і не знаю що дальше сталося. Сі драбисьька В[ахнянин], Парт[ицький] і Сушкевич, і Гудик всунули «Просвіту» в довги та хотять тепер яким чином видобутися, але здаєцця, не одурять нас, швидче треба нам «Правду» рятувати як мовчазну «Просвіту»¹⁴⁸.

Не знаю, що будемо робити, як не дадуть українці відповіді корисної на мій лист? Звідкіля грошей узяти? Звідкіля матеріялу? «Споминки молодих літ» треба буде с «Теклюсею» закінчити, бо перевід поганий не вироблений, та й Куліш гніватимецця¹⁴⁹. А тут нема що іншого помістити. Я писав до Бучинського, щоб вишукав і прислав міні «Landhaus am Rhein» Авербаха, ся повість, що Ратай будучи у нас згадував¹⁵⁰, однако ж до тепер ще нічого міні не одповів. Сю повість печатала вторік стара «Presse»¹⁵¹ в феулетоні, а «Kłosy»¹⁵² Warszawskie 1869 в грудневім випуску. Може де в Бережанах се дістанеш, то пришли міні, я би переводив, хотяй не багато в мене часу, бо тепер «Теклюсю» переводжу. Однако ж, поки скінчицця в «Правді» «Теклюся», і два переклади Нечуєві, я б за сей час приспособив дещо з «Landhaus-u».

Добре, щом пригадав собі: *присилай якнайскорше рецензію* на Лепкого літературу, щоб було що в «Огляді» замістити в 3 числі¹⁵³.

Я б дав «Кочаївщину» однак ж боюся розпочинати, а потім не скінчити, бо буду перерваний іспитами, краще вже все скінчити, язик виправити а опісля печатати¹⁵⁴. Натепер приспособлю з сербського «Чернець»¹⁵⁵ одно красне оповіданне.

Вчера був деклямаційний вечер за Шевченка. Трох семинаристів шкратнуло¹⁵⁶ і здаєця їх вигоняють, бо виловили межі тими оден з наших ім'ям Царь¹⁵⁷. Десь в лютім замістила «Zukunft»¹⁵⁸ одну допись «Eines jungen Geistlichen über die Übersetzung der h. Schrift»¹⁵⁹, де багато бреднів наплів. Треба отже, конечно, відповісти в «Правді» і «Zukunft»¹⁶⁰, бо се тільки інтрига, що Лондонське «Товариство»¹⁶¹ не купувало сього перекладу. Если б ти дістав се число «Zukunftu», то *пришли разом* з рецензією на літературу Лепкого. Я уже приготував відповідати, постягав усі переклади і єврейський текст переходжу з одним семинаристом.

Може будеш писати до українців, то не проси грошей, а проси щоб приїхав хто та прислав материялів.

Бучинський писав до мене, що трафляєся за 2 fl. 14 томів Карамзина купити¹⁶² Ти купиш.

Бувай здоров та поспішай з посилкою. Твій брат Осип.

Адресуй усе до Володка!

Гроші присилайте!

Н.В. «Зоря Буковинская» подає документи волоських господарів в руськім язичі писані¹⁶³. Однак ж здаєця не без перемін. Для того добре б було, коли б ти до Воробкевичів написав, щоб вони, були такі добрі, присилали до Тебе або в докладнім відписі, або сам манускрипт, а ти відписавши відошлеш їм, ненарушено назад.

№ 9. Олександр до Осипа і Володимира¹⁶⁴.

Бережани 13 марця [1870 р.]

Дорогий Осипе! і Володку!

Твій лист дістав я 11-го, але був такий зайнятий, що не міг на його зараз відписати.

Насамперед дещо про материяли. Чи переклад брошури Прижова той сам, що був вже у Правді¹⁶⁵?

«Останні часи Речи Посполитої» печатайте тепер¹⁶⁶, а опісля вже «*Борбу шляхти*»¹⁶⁷. Малий Псалтир Ратая¹⁶⁸ і я маю також, однако ж відтам багацько не можна вибрати, бо се Псалми для дітей. Що се за артикул про Иродчука, чи се може то само, що у «Хаті»¹⁶⁹ було печатане? – «Гуса» 2-гу і 3-тю частину (або разом з першою) печатайте в найблизшій числі, бо се хоч декому звісне, однако ж ніде не було печатане, окрім 1-ої частини (в «Основі»)¹⁷⁰. Але для цілости і тому, що «Основу» мало хто має, напечатайте всі частини. То все вартне бо Шевченкове.

За переклади не лякайтеся. Волинь бути добрий переклад, як дурний оригінал. От хоч би й про повісти. Не добре думаєш, коли радиш с «Теклюсею» перервати. Правда, що дещо там треба б поправити (особливо оминати galicysmu) однако ж переклад такий, що тут подобався і Куліш за його певно не гнівати-мечця. Коли ж має бути зовсім до[с]коналий, отже скінчіть «Теклюсю», а опісля перервіть на одне число, щоб був час вигладити гарний переклад. Ся повість дуже інтересовна й дуже зле зробили б, коли її перервали¹⁷¹. Попри ню можете печатати ті, що єсть між українсько-віденськими материялами.

«Landhaus am Rhein»¹⁷² тут ніде нема, але я дививсь до мого каталога книжок, отже коштує 2 талари¹⁷³ і 10 грошів т[о] е[сть] до 4 fl. і обіймає 3 части в однім томі, отже щось подібно як «Воспоминанія дѣтства» Куліша¹⁷⁴. Як видно, отже, мусить бути велика, а при тім треба б її перелицьовувати, як казав Куліш, а не перекладати, а се тяжка робота. Отже лучче доложіть праці до перекладу «*Воспоминаній*». Коли хочете, то й я причинюся і візьмуся до праці.

Лист за кордон дуже добре скомпонований¹⁷⁵. Я в тих днях писатиму до Києва також мудро, а до Лисенка знов особно. Надії тратити не треба, а дбати щоб ще 3 і 4-те ч[исло] піддержати, а опісля певно хтось приїде відтам. На 3-тє число ми пришлемо с кілька гульденів передплати. Тільки експедицію добре урядить, бо 2-го числа не дістали тут ученики і Борковський¹⁷⁶.

На Карамзина я післав Бучинському гроші. «Zukunft-a» тут ніхто немає. «Зорю Буковинську» я пренумерую на спілку с катехетом¹⁷⁷, отже постараюся о справдженне документів.

Рецензію на Лепкого вишлю [у] вівторок *вже певно*¹⁷⁸, разом з Новосільським¹⁷⁹. Давно б вона була готова, та[к] я не знав, що ви не друкуєте в 2-ім ч[ислі] «Борби шляхти», і переводив продовженне до 3-го ч[исла]. Тим так забарився, що недавно взявсь до Лепкого і праці немало мене коштувало вишукувати в Шевиреві¹⁸⁰ [з]відки що виписав, і збивати деякі баналюки¹⁸¹. Буде майже аркуш печатний тої рецензії.

Отже або ти, або Володко все мене познакомляйте, що дієтця наперед, щоб я у своїй роботі не помилявсь і на непотрібне не теряв марно часу.

Ганкевичеві відповіджте в 3-ім ч[ислі] в переписці, чому не можете печатати його уривків естетичних¹⁸².

Бувайте здорові

Ваш брат Олександр

№ 10. Осип до Олександра¹⁸³.

Дорогий Брате!

Не писав я до Тебе до Шляхтинець с причини тої, що хотів поговорити с тобою о таких річах, о котрих не конче потрібно усім домашним знати, а легко могло статися, що лист до Тебе адресований хто інший прочитав би. Річі то ті – наші справи народні.

Як звісно вже Тобі, «Правда» ніяк неустойця без підмоги українців і здаецця уже з 4-им числом закінчиця мовчки її

видавництво. Пренумерантів дуже мало – навіть люде наші не пренумерують і на кількаразове завозване листовне не озиваюцця. Як відомо Тобі, «Правда» сьогорічна побільшій часті удержана грішми семинарицькими, касою громацькою і складками академіків; всего (разом с «Хатою»), здаецця міні, видано 280 fl., а в тих грошах було тільки 80 fl. (здаецця) пренумераційних. Як бачиш, що годі буде довши тягнути, тим більше, що громада не добре zorganizовалась між собою і не всі причиняюцця своїми хоть би найменшими силами; декотрі обіцяли підмогу тільки для ока – і можна сказати, тільки декотрі люде тягнуцця з остатнього. Ще до того причинилося дуже нас всіх компрометуюче з експедитором нашим Кадайським. Він мешкав в редакції, корегував і експедиював «Правду» так недбало, що декотрих виділових жиченням було его видалити з редакції, а натомість кого іншого поставити. Володко зробив такий внесок зараз після 2-го числа і щоб приспішити се діло написав на картці, на котрій мав кожній виділовий, що годицця з его внеском (видалити Кадайського а натомість впровадити Терешкевича). Терешкевич ходив с тою карткою до усіх; однако ж помімо того, що більша половина згодилася на се, Ганкевич відсунув се аж до першого цвітня. І так остався Кадайський. Прийшло викупувати 3-те число. Ганкевич, яко касир, повинен був сам, взявши гроші у адміністратора Терлецького¹⁸⁴ сам викупати ціле число. Однако ж Ганкевич викупив тільки 1 аркуш а на другий і 3-й дав 38 fl[oriniv] Кадайському. Той же Кадайський як взяв сі гроші, та й не явився більше до редакції. Тут уже час висилати «Правду» – а Кадайського ніде не здибати. Аж десь в котрійсь трактієрни здибав його Гладилевич¹⁸⁵, напав на него і відобрав 19 fl[oriniv] а 19 других вже не було в Кадайського кишени – програв в карти. Ще перед тим фактом був ніби загальний збір гром[ади]¹⁸⁶ де було питанне, чи видавати дальше «Правду», чи перестати – розумієцця стало на тім, щоб тягнути поти, поки дасться. Друге питанне було до Виділу редакційного: «чи члени того ж виділу можуть сумлінно вести дальше

редакцию? – хто не чує в собі силу, нехай об'явить, а натомість вибере громада нових членів». З виділу редакційного об'явили своє виступлене: В.Барвінський (задля браку часу), Терлецький (задля свого переконання, що таке видавництво «Правди» не доведе до нічого кращого, а насупротив до ще більшого упадку нашого), Ганкевич (задля браку часу), О.Барвінський (задля браку часу). Отже з старого виділу лишилося: Лушпінський¹⁸⁷, Лепкий, Навроцький, Царь¹⁸⁸. – Прийшлося доповнити виділ; вибрано: Гладилевича, Єзерського¹⁸⁹, Кл[има] Волянського¹⁹⁰, П. Білінського¹⁹¹, Терешкевича¹⁹². – Лушпінський об'явив, що при такім складі ріжних осіб, некомпетентних до виділу редакцій виступає; Ганкевич об'явив, що приймаєця бути касиєром і надалше. І розумієця, що при такім складі редакційного виділу годі сподіватися чогось кращого: входять бо тут такі люде, котрі багато о собі думають, хотять відгр[а]вати ролью поетів повістярів, філософов і стараюця свої твори заміщувати в «Правді». Так уже в сім числі буде заміщено ніби «Ода до славян» Мурави (Лепкого)¹⁹³, що аж встидно нам усім, котрі кричать на Дідицьких, Гушалевиців¹⁹⁴ і т[ак] д[алі], а самі ще гірші поезії бо навіть не поезії пишуть. Персвазия¹⁹⁵ тут нічого не помагає, бо то люде без науки, без свідомості.

Тепер же ж роздумай сам, що і як зробити нам с «Правдою» і з її редакцією? Моя думка така: скликати громаду і там запроектувати так: віддати редакцию Олекс[андру] Барвінському, незважаючи на те, що він єсть на провинції – бо «Правда» яко місячник може мати редактора і позальвовянина (ти був би фактичним редактором) – попри сім вибрати виділ редакційний зложений найбільше з 5 членів львовянів; того виділу буде річею: 1) вести сумлінну адмістрацию, 2) зайнятися коректою, радити і помагати редакторові в таких річах, котрі єму яко чоловікові перебуваючому поза Львовом єсть неможливо зробити, так н[а]пр[иклад], укладати вісти і репрезентувати його перед публикою, 3) той виділ має займатися збиранем складок на «Правду» і провадженем докладних рахунків всяких редакційних,

4) займатися призиранем материялів і так дальше, 5) меже редак[тором] і виділом ред[акційним] немає бути ніяких тайн.

Єсли б прийняли мій внесок, так ти приймися його, тим більше, що я сього року кінчу, отже міг би Тобі помагати. Номинального редактора треба іншого, не Вахнянина. – Як же ж ти гадаєш?

Тимчасом коли я отсе до тебе пишу приїхав Навроцький – уся громада почала думати, щоб перестати видавати «Правду», дотягнувши до кінця другого чвертьроччя – тільки ж і на сей час т[о] є[сть] на 4–6 числа «Правди» грошей ні звідки роздобути¹⁹⁶, однак ж стоїть на тім: відкіля грошей взяти. С семинаря можуть зібрати 90 fl[oriniv] (шідмоги разом і передплати за перший квартал). З Відня обіцяли прислати в липцю 25 fl.¹⁹⁷ Я с своєї сторони пропонував, пійти до Димита¹⁹⁸ відобрати «Завіщане» Лисенкове¹⁹⁹ і продати Вільдови²⁰⁰, або кому хоть за 50 fl. Таким чином зібралобися менше більше на 3 числа остатніх. Однак ж я розумію з бесіди Навроцького і інших людей, хотять вони гроші, що зібралися за Номиса²⁰¹, взяти у нас на «Правду». Я противний сьому с тої причини, бо се не наші гроші і не маємо права ними розпоряджувати а тільки ожидати розпоряджування Кулішевого. Я уже так виразився о тих грошах перед нашими людьми; отже сподіюся, що вони тільки скажуть, щоб їм позичити сі гроші. Але «позичити» а «дати» тут все одно, бо ні в кого тут чіпатися і ніякої гаранції нема. Також сподіватися тепер, що хвиля приїзду Куліша, котрий може зажадати усі гроші ему вернути. Тримайся тих засад і не дозволяй давати сі гроші на «Правду». Я зі своєї сторони зажадаю від Навроцького рахунку за Номиса, з котрого дотепер і повинно б бути ще 38 екз. Номиса і 41 fl., і все відобрати від него. Лишні екз[емпляри] Номиса гадаю дати Richtero-ви²⁰² для розпродажи за яким робом (може пустити 1 екз. по 2 fl. 50 к[рейцерів] с котрого 50 кр[ейцерів] його буде) – бо на приватні руки давати годі, бо годі спуститися на кого. Як же ж ти гадаєш о тім? Ти с своєї сторони можеш запропонувати, щоб виробили у шкільної ради

для Тебе премію за «Читанку руську»²⁰³ а ти їм за «Правду» відступиш якусь часть.

Тепер же ж о приватних річах. Пише Тато до Володка, що між нами обома сварка і гнів задля панни З[оні]. Принаймій я не думаю о сварці або гніві за панну З[оню] с Тобою с причин, котрі я тобі ще в новембрі листовно висказав²⁰⁴. Що я чую уразу від Тебе – се правда; однако ж я був вже зачав с тобою переписуватись в тім вигляді, щоб усунути всяке непорозуміння між нами – однако ж прийшов до того переконання, що такі річі листовно не годиця пересправляти, тим більше що часом одно слово написане може нове непорозумінне викликати і тую річ, як німець каже: *in die Länge ziehen*²⁰⁵ – отже занехав я се оставляючи колись устно поговорити с тобою усе добре. В тім взгляді пишу я до л[юбих] родичей і об'ясню цілу річ.

А тепер бувай здоров

Твій брат Осип

Львів 2-го Мая 1870.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2371. – Арк. 4.

№ 11. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

Хотяй я дотепер ще не отримав від тебе відповіді на мій остатний лист, пишу ізнов щоб тебе ознакомити з нашими справами. Як згадував я уже в останнім моім листі, що постановлено у нас дотягнути с «Правдою» до кінця сего квартала і як з України не підможуть перестати дальше видавання нашої часописі, для того, бо нема грошей. В тім тільки припадку, коли б школьна рада тобі дала нагороду за «Читанку» 600 fl., а ти с того відступив на «Правду» яко запомогу 300 fl., докінчилося сей рік. Я запропонував редакційному віділові, щоб виходитайствував через Ільницького²⁰⁶ сю суму для Тебе якнайскоріше, а сподіваючись, що ти офірував²⁰⁷ би с того половину на

«Правду» – зробивим надію, що ти відступиш половину на «Правду», розумієця не безусловно. Коли б се удалося редакційному віділові приспішити твою нагороду за «Читанку» і ти відступиш половину на «Правду,» – тоді зажадай від ред[акційного] віділу, щоб ти був фактичним редактором як був Партицький за часів Микити²⁰⁸.

Сподіваючись, що се удасця редакційному віділові, спішу с посилкою «Воспоминаній» щобиць був ласкавий перевести на 6-те число, почавши від сторони 137 (від пункта) до кінця²⁰⁹. На перших 2 чисел перевів Володко а потім передав міні, бо почався учити до іспиту і я перевів до 3-го і 4-го, на 5-те число віддав одному богословові до переводу с причини тої, що вже час і міні приготовлятися до іспитів (а єсть їх аж 9 сього курсу). Однак ж, кілька день тому, дивлюся, як перевід «Теклюсі» на 5-те число виглядає, аж се не перевід а переписанне московщини кулішівкою²¹⁰. Отже взяв я ще й на 5-те ч[исло] сам переводити, і лишив 3 карти на 6-те, щоб не дуже дерти книжки, а тобі посилаю конець, бо вже не буду мати стільки часу, щоб зайнятися переводом і на ціле 6-те число. Я сподіваюся, що ти приймешся сеї роботи і пришлеш перед 10-м л[атинським] червцем сюди сей перевід разом і оригінал 137 і 138 сторону т[о] є[сть] пер[ш]у картку, решта затримай у себе.

Також посилаю «Якова Яковлевича» другу часть «Споминок молодих літ». Якби виходила «Правда» дальше, треба буде конечно поміщати сю повість дальше, бо оригінальних нема, а кращої не найти до переводу. Отже на кожній припадок приготви перших 4-и уступів з «Якова Яковлевича» до 7 числа²¹¹ і пришли переклад коло 7–10-го липця сюди. Дальшим переводом займуся я або Володко уже дома де треба буде і словаря московського.

Щодо наукових статей, то річи так стоять: «Останні часи» скінчаця в 6-ім числі²¹². Моя «Відповідь польській часописі «Крај» скінчиться в 5-ім числі²¹³. Твоя рецензія на «Лепкого» буде в 4-ім і 5-ім числі²¹⁴. З наукових [с]татій єсть ще: «Славянські матиці і товариства учених» з російського перек[лад]

Нечуя²¹⁵; «Пам'ятник Хмельницькому» з російського переклад Нечуя²¹⁶ і «Об Иродчукъ» Куліша²¹⁷. Оповідань оригінальних нема жодного людяного. – З Відня і з України ніхто не озиваецця.

В маю (здаецця 26-го л[атинського]) буде збір членів «Просвіти»²¹⁸ – отже може й ти приїдеш та й зробиш що із своєю «Читанкою». Ще найлучше було б якби ти сам продав її Димитові²¹⁹, бо здаецця рада школьна так робить: продає її Димитові а тобі гроші дає.

На се число ще якось стягнуцця гроші. На число 5-те сподіваюцця з Відня дістати, однако ж, як міні здаецця, не багато бо надіб[а]лось тільки 25 fl.

Цілую тебе і ожидаю відповіді і на тамтой лист.

Твій брат тебе любящий

Осип

Львів 7-го Мая 1870.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2372. – Арк. 2.

№ 12. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

Отримавши Твій лист с 1-шого мая²²⁰ зараз і відписую, що[б] не дати й найменшої причини для дальшої розні між нами. Хотяй ти багато наговорив у своїм листі, чого б міні не годилось мовчки пропускати, однако ж повторяю ще раз, такі річи розводити на письмі не годицця. Коли б я був предвидів з малого словечка вийде немала пака листів, я б був певно і того слова не писав у своїм листі до Тебе. Я бачу, що ти з якогось часу дуже змінився і уважаеш на кожне мое слово, розбіраеш його і толкуеш, чого давніше не було. Не хочу я тут вводити в догадки, що за причина сьому, бо і та річ не повинна вводити в лист-письмо; однако ж я бачу, що треба міні бути дуже осторожним с тобою, ще більше як с ким іншим. Ти толкуеш собі мої слова писані не раз в жарті яко до брата, яко річи сериозні слова вираховані. Ти толкуеш собі часто мої слова з неоглядності поставлені в моім

листи до тебе яко слова вираховані, яко слова певного значення, котрого я їм ніколи не хотів надавати – і через те підозріваєш мене о якихось хитрих і нікчемних замірах. Я пишу листи до тебе просто на папір, не виробляю собі вперед на шмірі²²¹, бо думаю, що брат, котрий мене як брат добре знає, лихої мисли моїм словам підсовувати не буде і зрозуміє мене властиво; – тільки ж в тім помиливсь я дуже і бачу, що міні треба бути огляднішим і з братом рідним, щоб часом не дати поводу до непорозуміння. Насмішливо-триумфуючий тон і гординя, що пробиваєця у твоїх листах могла б мене також так, а може ще й більше уражати і зобиджати, коли б я хотів твої листи так розбірати і толкувати, як ти мої. Ти ніби боявся чогось мене і хотів мене нешкодлигим для себе зробити тоді, коли нічого такого й на думці не мав і мати не міг. Об сім свічать мої листи з 1869 р., почавши від окто[б]ра²²²; прочитай їх ще раз, а певно признаєш мою неповинність і в так дуже прикрім становиську, в яким я тоді себе представляв. Тільки ж і я не хочу викликати минувшости, а хочу її забути і нехай поверне між нами згода яка була давнійше, згода правдива, братня любов, – нехай забудецця отта погана минувшість неначе її й ніколи між нами не було; і подаю я свою руку до згоди ізнов, котру подавав вже й попереднім листі; однако ж я не тільки через подання руки примиряюся с тобою, я й серцем примиряюся.

Тепер же про річи громацькі. Тоді, як вислав я лист до тебе с «Теклюсею», урадили між собою наші люде приватно, щоб з 6-им числом перестати видавати «Правду»²²³, бо нема грошей і нізвідки роздобути, хотяй на сих два послідних теж нема тіль[ки] 11 fl., однако ж може ще стягнеця то с пренумерати, то с складки, бо конечно треба хоть покінчити распочаті статі. Сього вівторка був ніби з[а]гальний збір і ухвалено, щоб пертрактувати з виділом «Просвіти», чи не возьме «Правди» на себе, змінивши програм відповідно своїм цілям на такий як має «Szkola»²²⁴ або «Учитель»²²⁵. Се було б найкраще тим більше, що тут не заходить така обава²²⁶, яка при зміні на політичний орган,

котрий би стався органом Лаврівського²²⁷. Для того сю послідню пропозицію: віддати «Правду» Вахнянови, Партицькому і Сушкевичеві, щоб перемінили її на політичну часопис ще відсунено на пізнійше. 14, 15 і 16-го був тут оден українець з Харківщини, посвідчився рекомендаційними листами від Мілера²²⁸ і ще когось до Вахнянина і від'їхав разом з Бучинським до Відня. Мало росповідав про наші річи на Україні а більше вивідувався про Галицькі. Я сам з ним не говорив нічого і не бачився з ним. Про Ратая він нічого не знає, тільки знає те, що тепер виїхав із свого хутора, але куди не знає. В вересню буде через Львів ізнов вертати назад на Україну.

Стояна Новаковича лист читав і я. Числа «Правди», про котрі він просить, казав я в редакції разом і за Шевченка, нині спитаюся чи вислали і буду наставати, щоб вислали усе як належить²²⁹. Також казав я вислати взамін до «Млада Србадија»²³⁰. Добре б було, щоб запремерувати сю часопис; як схочеш я пристану до спілки, пішли ти за сей перший піврік, а я пішлю за другий, бо я тепер не маю грошей ні трохи: піврічна ціна 2 fl. 50 кр[ейцерів]. Посилати, каже С.Новакович, під адресою: «Годишнем одбору Омладине Србске у Новом Саду (Neusatz)». – дві «Омладинске кни[ж]ке»: 1) «Справозданне і статут Товариства Омладине»²³¹ і 2) «Омладински календар»²³² дістала редакція.

Листу Новаковичевого не посилаю до тебе назад, а задержую на себе, при спосібности або перешлю, або привезу аж на вакації.

Коли у нас кінчицця курс, ще певно не знаю²³³. Одні кажуть що 17-го, а другі, що 24-го липця.

Добре б було, щоб ти до Воробкевичів²³⁴ написав що-небудь, бо я до сього часу був так зайнятий, що годі було відорватися на хвилю. За пару день сподіваюся написати хоть кілька словець до обох, нехай не гадають, що я на них забув зовсім.

А тим часом бувай здоровий та не забувай твого брата Осипа.

Львів 19-го Мая 1870

№ 13. Олександр до Осипа.

Бережани 26 л[атинського] мая 1870

Дорогий Осипе!

Лист Твій останній дістав я ще 20 мая, однако ж навал праці шкільної не дозволив міні відписати на його зараз, хоч відповіді він вимагає. Отже увільнившись хоч на хвильку від річий шкільних спішу з відписом.

Дивуєся, що я нібито змінився з якогось часу, що кожне твоє слово розбіраю і толкую, чого перше не було. На то скажу Тобі коротко, що зміна ніяка не наступила, і я кожне письмо важнішої гряди²³⁵ (не тільки від тебе писане) читаю уважно, так як кожний чоловік мислячий се робити повинен. Отже й тепер Твої письма читавим і читаю уважно, бо звичайно дотичать вони немаловажни[х] справ. Однако ж уважне читання ніяк не проти-вицця тому, щоб слова написані в жарті, не брати за слова серйозні, і замітка твоя безосновна, нібито я слова Твої написані в жарті, без певного значення, котрого Ти не хотів їм надавати, уважаю яко слова вираховані і тому підозріваю Тебе о якісь хитрі і нікчемні заміри. Я жарти люблю. Але сего, що Ти назвав мою су-жену Пшепшинською, а коли я представляв тобі безосновність се-го в другім листі, ти ще вдруге потвердив се і ще міні придав назву Середінського, сього, кажу, не можна залічити жадним побитом між жарти. Не буду тут більше такого наводити, однако ж впев-няю Тебе, що не помилися, коли думатимеш, що я Твоїм словам не буду підсовувати лихої мисли (бо, напр[иклад], повисшим назвам не треба підсовувати лихої мисли, вона там містицця вже) і зрозуміє Тебе властиво (зрозумів я бо «Причепу»²³⁶ читав).

Несмішливо-триюмфуючий тон і <нрзб.>²³⁷ в моїх листах до Тебе <нрзб.> відкрите! Насмішливости у них тільки єсть, коли що справді гідне сміху, а гордині і триюмфу нема. Добачав ти сіх двох прикмет то у тім, що я матуру здав, то у тім, що у попи не вийшов, та дарма сього міні не доказавись, а так воно тобі здаєцця, се догад, а не очевидний факт, які я маю у руках.

Наконець: *боятися Тебе я не мав чого* і зовсім не думав про се, *щоб тебе нешкідливим* для себе зробити, бо й не можу придумати в чім би ти міг бути міні шкідливим?!

Тільки на Твій лист останній, с котрого я виджу, що Ти по конечности клонисся до згоди зо мною, так, як колись то робив цісар Карол V²³⁸ і Фердинанд I²³⁹ з протестантами.

Рад би я що довідатися, що дієця с «Правдою», яка її доля чекає.

До Новаковича я за тиждень [напишу], на польські Зелені свята посилатиму книжки, отже найлучче, щоби все прислали до мене.

Можебись роздобув де 29-того числа з 2-го рочника «Правди»?

Часопис сербську²⁴⁰ заперенумерую. До Млаки²⁴¹ писав я два рази. Нині післав я йому телеграму. Від Шрама²⁴² не мав я ще листу, отже й до його не писав, але при вільній хвилі напишу.

Бувай здоров і не забувай твого щирого і прихильного брата

Олександра.

NB. Про «Просвіту» напиши дещо.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2173. – Арк. 2.

№ 14. Осип до Олександра.

[Brzeżany, 9. 6. 1970]²⁴³

Дорогий Брате! Пересилаючи переклад «Т[еклюсі]»²⁴⁴ не забудь прислати і оригіналу першу картку т[о] є[сть] сторону 137 і 138. Се конечно! Яка в Тебе думка про те, що я тобі в останнім листі писав? У мене ще одна думка: про усі учебники, та й про те діло, що Слюсарчук²⁴⁵ був почав ще торік. Ти мабуть знаєшся з ним; добре б було попитати, що він зробив, може б я міг на себе якусь часть узять? Данило²⁴⁶ чей не узяв би яку часть тої роботи на себе. Чи будеш на свята вдома? Поклонися усім.

Чому не допитуєся, що робиця с твоєю торічною роботою²⁴⁷?
Чи Димет бере на себе? Чи писав Ти до його?

Осип

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2374. – Арк. 1.

№ 15. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

На твій телеграм уповні телеграмою відповісти я не міг, бо щобись міг мене вирозуміти і поняти так, як належить, то потрібно обширнійше росписуватися. Двацять четвертого липця не можу я жадною мірою бути в Шляхтинцях а навіть і виїхати зі Львова, бо в той день єсть у нас Dankmesse²⁴⁸. Міг бим виїхати 25-го рано а 26-го бути вдома, однако ж і то єсть велике питання, бо не знаю чи буду готовий з усіма моїми іспитами. І так нині я упав з іспиту с катехитики²⁴⁹, котрий буду мусів робити аж по 18-ім липцю. Ще маю іспит с пасторальної²⁵⁰, канонічного права, ритуалів і співу. В припадку тім, если б я не зробив котрого с тих іспитів, то буду мусів зістати аж до 1-го августа, бо скорше не пустять с семинаря. Іспита наші суть дуже трудні, та ще й тепер с Консистора заострили – питати будуть на кріслах при столику. Ти однако ж роби так, як тобі а особливо другій стороні найвідповіднійше і найкористнійше, нехай я вам не мішаю вашого порядку – не відкладайте весілля. Я зо своєї сторони буду старатися якнайскорше вирватися с того семинаря, бо й сам знаєш який то гаразд сидіти в семинарі. Однако ж як не буде можна, то годі: зубами камінь не углоднеш! Тільки ж будь певний, що я сього не роблю по своїй волі – не умисно і витолкуй і другій стороні – коли б міні не судилось на твоїм вісілю бути – нехай ніхто об міні в тім взгляді нічого злого не подумає. Воля й охота єсть, так наставники ограничають нашу волю і охоту не раз, їх ні упросити, ні ублагати. Коли б я був через цілий курс не займався тою дурною редакцією²⁵¹, котра міні увесь час зрабувала²⁵² – тоді б я тобі певно сказав, що 26-го липця буду вдома,

а тепер мушу тільки 1-й август яко певний день мого виїзду зі Львова означити. Я ще раз повторяю, що буду докладати всіх сил, щоб тільки 26-го бути вдома, однако ж чи удасця? Се велике питання на котре я відповісти не зможу. Недавно занепа я так дуже на жолудок, що коли б так довше потр[и]вало – то здаєця не видержав би. За 1-ну годину 14 разів ходив, подумай собі тільки: 14 разів. Се не жарт і нема чого сміятися.

Цілую тебе сердечно твій брат

Оссип

Львів 18-го червця 1870

ЛЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2375. – Арк. 2.

№ 16. Осип до Олександра.

Дорогий Брате!

Хотяй я так дуже не маю часу, бо учуся до іспитів, щоб їх поробити і так виробити собі можливість явитися на твоїм весіллю; однако ж важні річі зневоляють мене до тебе хоть пару слів написати. Сеї суботи приїхав до Львова Гетьманець²⁵³ з жінкою на курацію, а ниньки від'їздить через Відень на купілі. Вчера був я в його, дізнавшися, що він хоче «Правду» піддержати. Я йому говорив що неможливо у нас видавати «Правду» дальше задля браку грошей і мусимо перестати с 6-м числом. Гетьманець же просив дуже, щоб утримати хоть 2-ва числа (7-ме і 8-ме) поки він зможе на Україну заїхати і звідтам вислати гроші (500 fl.) і материяли; він дав би і тепер грошей, але не може с причини тої, що він в дорозі. Ще вчера вислав до своїх знакомих два листи в тім взгляді, однако ж с повности будуть гроші через два місяці. Я йому виложив потрохи наш стосунок до Вахнянина і Партицького і просив його гроші і материяли висилано на твої руки до Бережан або до мене до Шляхтинець і подавим йому адресу твою і мою. Для того-то постарайся в Бережанах, щоб всякі листи, котрі до тебе будуть до Бережан адресовані,

звертано на адресу туди, де ти під час вакацій пробувати будеш. Гетьманець подав міні адресу свою, Лисенка²⁵⁴ і Лисенкового батька²⁵⁵ і просив туди ж свої листи засилати:

Его Превосходительству (? Не знаю певно титулу, але можна так титулувати) Михайлу Петровичу Старицкому (Гетманець) Россія. Подольской губер[нии] в город *Могилёв – Подольскій*.

Его Превосходительству (конечно так титулувати) Виталію Романовичу Лысенку Россія. В город *Сквиру* Киевской губер[нии].

Его Превосходительству Миколаю Витальевичу Лысенку, Россія. В город *Кіев. Університет*.

Покищо писати до Н. Лисенка, а адресувати до його батька Виталія, приписавши в середині: «Прошу ласкаво передати Миколаю В[італієвичу] Лисенку», бо Микола їздить по городах і дає концерти.

Поки материяли прийдуть, просить заступити переводами; треба отже перекладу «Якова Яковлевича» на 7-ме число²⁵⁶; скільки здужаєш перевести присилай. З оригінальних оповідань єсть одно дуже блага, однако ж і те треба помістити задля язика. З історії замістимо «Борбу казаків із шляхтою»²⁵⁷. Найважніше ходить о те, щоб роздобути звідкіля на 7 і 8 число грошей. Може б ти порадив як нам зробити с тим грошевим битом²⁵⁸; треба 140 fl. Я Навроцького упрошу, щоб обняв редакцію де факто, а на «Правді» підписався головний працівник і адміністратор²⁵⁹. Треба би також застерегчись, щодо властительства «Правди», щоб під час вакацій де не буде нікого з наших людей, щось не виштрикнув²⁶⁰.

Бувай здоров. Цілую тебе твій брат

Осип

Львів 28. 6. 1870

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. – 2376. – Арк. 2.

№ 17. Осип до Олександра.

Дороге а любе Братерство!

Даруйте, що так коротенько відповідаю на Ваш лист з 9 д[ня], бо маю ще оден лист писати до Володка, щоб зватра дати на почту. Вчера вернули ми (я, мама²⁶¹ і Ольга²⁶²) з Ілавча, де був празник. Не добрий цей празник був для панін (було їх дві: Ольга і ще одна, про котру вам пізнійше напишу, а натепер скажу що дуже гарна) бо не було кавалерів тільки я оден всього на всего, а старші грали в карти. Я дуже задоволений с того празнику, бо побачив те, чого давно шукав та не знайшов. Догадаємсь, що панна М.²⁶³ у мене вже забулась, як забуваєцця зима на весну. І про се багацько не росписуюсь, треба б устно з вами говорити, бо *verba volant, scripta manent*²⁶⁴. Ольга дуже незадоволисна празником ілавецьким, бо не було тих осіб, котрі її знадобляюцця. Чекаємо ще празнику в Чернелеві, як той відбудеся. Для мене він дуже важний.

Ольга засилає вам обоім уклон і жалує вас, що остаєме без кухаркі, також питаєцця чи не забули Ви фуґи с собою взяти. Пишу баналюкі бо Ольга не дає міні спокою, хоче фуґи мазати.

Тато²⁶⁵ і мама здорові, хоть як все тільки ходять та журицця господаркою.

Від Володзя не маємо листів і тільки оден, котрий мама називає баналюками. Про «Правду» нічого міні не згадує.

Посилаю тобі копию листу п[ана] Р[атая] до мене; нині відписую до него.

Дякую за те, що нас галичан і «Правди» не покидає і прошу його що не покидав він і українці підпомагати морально т[о] е[сть] материялами, котрі попри наших галицьких працях як класичні взорці у «Правді» стоятимуть. Ще кажу йому, що ти журился, бо тебе не перенесуть до Львова а підмога обіцяна неначе під тою кондицію. Отже прошу його, щоб він не вагався тебе зробити фактичним редактором а ти, поставши 2–3 вірителів

у Львові, на котрих ти як на себе с[п]уститися можеш, бо чеснийшого і сумліннішого чоловіка не найде²⁶⁶.

До Владзя посилаю орегинал листу п[ана] Р[атая].

«Основа» чувим вийшла, та до нас не прислано²⁶⁷. (?!)

Цілую тебе сердечно і Зофію та остаюсь вашим братом щирим

Осип²⁶⁸

[Шляхтинці]²⁶⁹, 11. 9. 1870

ЛЛ. – Ф. 135. – Од. зб. – 2377. – Арк. 2.

№ 18. Осип до Олександра.

Шляхтинці дня 27-го сеп[темб]ря 1870]²⁷⁰

Дорогий Брате Олександре!

Коміс²⁷¹ Панюші²⁷² взглядом «Приказок» Номисових вже зроблено через Навроцького. Дідицький за поквітованнем²⁷³ зложив йому рахунок і 49 рублів 70 коп[іюк] і 61 екз[емпляр] не розпроданих «Приказок». Як приїду до Львова напишу сам до Панюші в тім взгляді, а поки що треба зайнятися розпродажею лишніх екземплярів. Сповняючи приказ Панюши, «Кому продайте за малі гроші, а кому роздайте», я надумався так: продавати оден екз[емпляр] по ціні 2 ринських і вибрати с'ять бідних але пильних і здібних школярів нашій справі прихильних і зробити їм дарунок. Для того-то заклич Рушчицького²⁷⁴ до себе і скажи щоб між школярами оголосив що така й така книжка дуже потрібна кожному чоловікові нашому, стоїть тільки 2 ринських, гроші зложити можна у тебе. При тій спосібності виберить зо 2 найпильніших і найревнійших в нашій справі учеників при тім бідних, щоб їм зробити сею книжкою дарунок: розумієся роби ти від себе яко професор, бо се буде мати більший вплив на школяря. Сі, що хотять купити, нехай зложать гроші готові. Також і Лучаковський²⁷⁵, і Ганкевич²⁷⁶, може ще хто с професорів і библиотека гимназияльна повині б купити та

витумани²⁷⁷ від таких осіб по 3 ринсь[ких]. Рахунок в тім вигляді веди точний. Тут в Тернополі казав я між школярами оголосити тож те саме про «Приказки», а гроші або до тебе, або до мене прислати. Розумієцця почту будуть оплачувати самі.

Ту[т] в тернопільській гром[аді] єсть зложених до 30 fl[origi-niv], котрі я казав їм, як зіхтят на твої руки до скарбоні прислати, а ти їм здаєш рахунок і витрунецця²⁷⁸ або при альманаху, або при пренумеранті на «Правду», бо зависіти буде від того на що сі гроші ужиютьця.

Навроцький пише лист, що Наталь вже здав Ратаєві рахунок²⁷⁹ через Подолинського і погодились ізнов. Однак ж я гадаю, що бодай на другий рік треба буде адміністративного комітету при редакції і з нашої гром[адської] сторони, щоб знов не було заплутанини.

Що ти гадаєш с «Правдою» на другий рік, з її фо[р]матом і об'ємом? Як її уорганізувати, щоб не оказувати нашого упадку хоть на верхи?

До «Читанки» Лукаковському²⁸⁰ ще нічого не посилаю, бо ще нічого не маю готового, сходить день за днем а робота якось не йде. До Львова від'їдимо коло 8-го або 7-го октобра, отже втоді напишеш кільк[а] екземплярів Номиса прислати до тебе.

Здалобся виготовити програму на «Правду» на рік 1870 іще пере[д] 1-им новембр[ем] вислати до Панюші. Отже надай нам свою гадку в тім вигляді.

Родичі й ми здорові.

Бувай здоров

Осип

Володко до тебе не пише тепер, бо часу не має, але при вільнім часі обшиній лист напише.

Добре б було написати дежщо «про руський театр в Бережанах» до «Правди», до вістей, не широко розводячись.

№ 19. Осип до Олександра.

Шляхтинці 4 листоп[ада] 1870

Любезне Братерство!

Після першого вашого листу відписав я вам дуже коротенько, відбуваючи тільки форму, більше від л[юбих] родичей, як від себе. Тоді і часу не було у мене. Бо зараз після сього листу від'їхав я до Сеняви до Мілька²⁸¹ де застав і свою суджену Іоганцю Лужницьку; пересидівши там більше як 10 день і закінчивши своє діло в Сороцьку, переїхав я до Шляхтинець на пару день. Звідтіля мав я повідбувати свої подорожі то до Іполита²⁸², Струминських²⁸³, Любовичів²⁸⁴, Яся²⁸⁵ в Постулівці і до Вас, хочай моє весіля відбудецця в зимні м'ясниці – день ще не визначений. Тільки ж така пора дождлива та болотиста не дозволила міні сповнити свого замислу. Відбув я з мамою подорож до Іполита минувшої неділі де припадав і празник.

Сего тижня хотів я поробити деякі справунки в Тарнополі, так неустанный дощ не дозволив і ногою за поріг ступити, а не то що виїздити куди. Думка в мене була така, щоб іще сеї суботи, а найдалше в неділю, виїхати до Вас, котрої-то спосібности і Мама хотіла ужити і до Вас загостити. Тільки ж як бачите, неустанный дощ відійняв у нас надію тепер Вас відвідати і я примушений відложити свою їзду до Вас на санну дорогу. А поки що прошу Вас натепер хоть листовно до мене на весіля до Сороцька. День, як кажу, ще не означений і я його не означив, бажаючи вивідатись і від тебе Олександр[е], і від Володка, коли б для вас було найдогідніше. Знаю я, що у Тебе в зимні м'ясниці припадають клясифікації і кінець курсу та не знаю дня, в котрий би ти був від всего того вільний. Сторона моєї судженої, як бачу, желала б відбути весіля в перший тиждень по Іордані т[о] е[сть] 24 січня. Хотяй би Ти в той час вже був вільний, так не знаю, чи буде вільний Володко, чи буде міг вже тоді бодай frequentatij²⁸⁶ взяти? І по причині тій хочу я визначити день мого весіля або на 31-го січня, або на 7-го лютого, і здаецця міні, що

найдогідніший час так для Вас, як і для Володка буде на 7-го лютого. Прошу ж я вас, будьте такі добрі і означить міні час, коли ви будете вільні. Писав я тим взгляді до Володка, та ще й до нині відпису не маю; я сподіваюся від Вас скоршої відповіді.

Пишеш до мене, що Слюсарчук²⁸⁷ жалуецця на мене, що йому не відписую, будь такий добрий, коли або сам до його писатимеш, або може Лучаковський²⁸⁸, то перепросить його що не відписую, бо бачите самі що в мене вже й часу не стає на сі листи. Як у мене прийде все до ладу, не забуду і йому відписати. 20-го тамтого місяця переїжджаючи с Сеняви до Шляхтинець отримав я лист від п[ана] Р[атая], в котрім він недобру новину подає: «Брат ваш Володар, – пише він в тім листі, – сповістив мене, що не мають вони ві Львові такого чоловіка, щоб піднявся бути одвічальним редактором і через се мусить «Правда» перестати. Замість, рає він, видавати щось таке, що не вимагало б одвічального редактора». «Моя думка була б (так він пише, себто Володко до Р[атая]), щоб від часу до часу пускали в світ книжки белетристичні і наукової гряді²⁸⁹ з дорученням огляду сучасного народного життя, де б можна виступити проти псевдо «Основи» і «Просвіти». Я відписав йому, що на такі книжки шкода грошей, і що нехай усе так буде, як є. «Вчора одержав лист від другого вашого брата Олександра, що не може ще їхати до Львова. Тут знов обірвалась «Правда». Ви подаєте таку думку, що п[ан] Александер може видавати «Правду», живучи в Бережанах. Напишу до його, і коли підіймецця, то пришлю й запомогу»²⁹⁰. Так пише п[ан] Р[атай] в листі до мене і бачу, що він мене не зрозумів про тебе яко редактора «Правди»²⁹¹ в Бережанах. Не порозумів він і Володка, котрий міні пише оттак: «Задля того, що ані Навроцький, ані Січинсь[кий] не можуть підписатися редакторами «Правди», я пропонував п[ану] Р[атаю] квартално видавати «Правду» на що він дотепер ще не згоджуецця. Він вимагає видавати «Правду» тижнево і с часом перемінити її на політично літературний орган. Я пишу іще раз і виказую неможливість політичного органа, бо політика потребує 1) попер-

тя в соймі, 2) поважних і *независимих* людей. Ще раз виказую йому конечність видавання «Правди» кварталниками, бо інакше годі. Коли ще раз відмовить, зрікаюся всіх проектів і сиджу тихенько. Не треба їх так дуже страшити ляхами, бо в їх дивне виображення, що ціла Галичина аж кишить від поляків»²⁹².

Одержавши оттакий лист від Володка, я сам не знаю, що відписувати п[анові] Ратаєві на лист його останній. Я думаю заде[р]жатись з відповіддю поки Ти і Володка не сповістите мене, що він вам відповів і особливо Володкові.

20-го тамтого місяця поховали Стеф[ко]ву²⁹³ в Чернехові. Того вівторка відбулися поминки в Чернехові яко в 14-ий день її смерти. Я не був на похороні – бо сидів в Сеняві і допіро²⁹⁴ приї[х]авши до Шляхтинець довідався о її смерти.

Тамтого тижня був у нас Гіроним²⁹⁵ і взяв з собою Ольдзю обіцяв однакож, як буде їхати до Бучача до дітей, її ізнов до Шляхтинець привезти, хотяй вона в Шляхтинцях кавалера не висидить та ще й при старих наших родичах тяжких до їзди хоть би й недалечкої. Перебуваючи в Шляхтинцях, Авдикович²⁹⁶ ізнов починає оказувати свою охоту, однако ж вже не так дуже наприкливо як давнійше. Я писав недавно до Фацієвича²⁹⁷, запрошуючи його на весілля і хотів би я його звабити в наші сторони – так годі, чого так тяжко, як с каміня, однако ж я сему не дивуюся; то лежить в натурі кожного кавалера дорожитися там, де його так дуже прагнуть. І міні здаецця, що треба на таку річ спосібної пори ждати, а як не сподобаецця йому панна т[о] е[сть] не відповідь ідеалові який він собі виробив, то дарма всі запобіганя. Я сам на собі тее спрактикував. Був я дуже пожаданий в Чировських²⁹⁸ с Ходачкава так далеко пожаданий, що вже то Тарнополі голосили про мое весілля с ходачківською панною незважаючи на те, що я її з роду не бачив і бачити не хотів. В мене була одна думка після повороту мого з Ілавча (ще тоді, як я перший раз їздив до Ілавча в замірі поїхати до Староміщини) і дякую Богові, що так склалось і я ді[й]шов до того, що задумав. Може воно Вам дивно здасть-

ся, після того що я їздив до Байковець? Ні, не дивуйтесь! Я хотів родичей заспокоїти і славити Бога, що воно так розійшлося, бо якби було інакше вийшло, то я б був нещасливий, нарікав би на себе і на других²⁹⁹.

Колись, як зйдемося разом, то поговоримо обширно о тім як схочите, а писати сього не думаю. Конець кінцем я тепер щасливий!

Родичі наші хвалити Бога здорові і цілують Вас обоіх сердечно. Про слугу Домку маю Вам тільки сказати, що вже покинула жидівську службу і може вже швидко до Вас приїде; однако ж все те залежить найбільш від панства Шумпетерів. Сподіваючись від вас швидкої відповіді, цілую вас обох сердечно і остаюсь вашим щирим братом

Осип

NB. Може будеш бачитися в Бережанах з Домініком³⁰⁰ проси його в моім імени на моє весіля і виможи *слово* від него, бо він танцює, а міні танцерів не стає. Спімнеш йому також, що я іще особно буду його просити листовно тільки не знаю куди адресувати. Може б він був такий добрий і подав міні через тебе *адресу* своєю, і як знає *адреси інших ще не жонатих колегів*.

ІЛ. – Ф. 135. – Од. зб. 2379. – Арк. 4.

№ 20. Осип до Олександра.

Шляхтинці 10-го грудня 1870

Любезнійше братерство!

З пару день після нашого повороту від вас вислав л[юбий] тато лист від себе до Вас, лист писаний татовою рукою, хоть секретар шляхтинецький задля недоброї дороги натовді Шляхтинцях сидіти мусів. І дивно нам дуже, що той лист татів не дійшов до Вас, як-то вичитуємо у Вашім листі з 8-го грудня³⁰¹: можливе що залежав той лист де на почті, можливе також, що передавця через котрого той лист був на почту поданий, не віддав його там,

де належало віддати. На кожний, однако ж, випадок с препоручення л[юбих] родичей, повторяю содержанне татового листу. В тім-то згаданім листі просить Вас обох тато щобистьте занекали ваше давнійше постановленне: не робити нікому візит, а послухали тата яко тата, котрий вам яко своїм дітям якнайліпше жичив і жичить, і поробили візити тим домам, с котрими ти, Олександро, ще кавалером будучи, жив і в них бував. Тоді-то мали тебе люде за чоловіка на своїм місцю – нехай же ж і тепер вас люде за людей мають. Жінку маеш, с котрою в кождім товаристві не повстидаєшся, для чого ж мають люде о вас інакше гадати? Час, котрий Вам заберуть візити, не єсть *жадною* екскузою³⁰². Може скажите, що вже запізно? Ні, власне тепер час на тоє! До того часу Ви ще неуладилися зовсім, а що більше булисте без слуги, причини зовсім слушні і правдиві чому ви опізнилисьте з візитами, а тепер, коли у Вас все в порядку і вже й слугу маєте – Ви візити распочинаєте робити. А тато і мама покладають тверду надію на вас, що ви яко діти послушні своїм родичам учините задосить їх прозьбі і суть тої думки, що вони на своїх старих літах заслужили собі у своїх дітей через старане о добро тих же, що нині діти учинять їх волю, котрі і Вас не до злого або доброго діла упрашають.

То єсть содержанне листу, котрий до Вас, братерство, не дійшов. І нині, ще раз повторяють свою прозьбу і сподіваюцця, що ви, яко діти люблячі своїх старих родичей, послухаете.

Щодо свят Різдваїних, то нічого Вам турбуватися, а тільки збирайтеся та й годі! Коней, чи там фіри³⁰³, не наймайте в Бережанах, а лишть се вже старанности вас вселюблячих родичей наших, тільки просят родичі, щобистьте увідомили наперед, коли ви будете могли виїхати з Бережан, щоб могли день перед тим по вас коні післати.

Тепер же ж щодо мене самого і від мене самого. От, як бачите, с часу мого, як вернули ми від Вас, я неначе тюрмач³⁰⁴ сиджу в Шляхтинцях: дорога, котра щодень інакша, не дозволяє міні дальше Тарнополя виїхати, що більше, через тих пару день ста-

лася дорога так лихою, що ні саньми, ні возом. Нинішній день потішає мене трохи і я сподіваюся, що бодай на п'ятницю буду міг до Сороцька поїхати. Чи не писав що Володко до вас? Чогось так затих, що й словом не перекине. Вже буде другий тиждень, як я до него писав та просив о декотрі міні вже тепер потрібні справунки³⁰⁵, а він нічого й не відписує. Лист дійшов певно, бо був за рецеписою³⁰⁶. Може він там «Правдою» дуже затурбувався та запрацювався коло неї? Коли б ні, так добре було його хоть на руські свята до Шляхтинець завабити, а тепер їзда улегшена бо вже желізниця нині має іти з особовим потягом. Може він встидаєся, що «Felicitaј» його обікрало? Дарма, то по людях ходить, а все більше практики. Ви може здивуетеся на таке мое діктум³⁰⁷ «обікрало»? Не дивуйтеся, скажу вам коротко. В «Часі»³⁰⁸ було оголошення: «хто хоче мати яке затруднення у себе вдома, нехай віднесеця до Бер[н]а під тою а тою адресою», себто до бюро «Felicitaј». Владзіо знакомився і післав лист, в котрім просить о тую працю. Від него жада «Felicitaј» зложення кавці³⁰⁹ 10 fl[oriniv] перед тим нім йому вишле диплом і працю. Він здаєця і вислав тих 10 fl[oriniv]. Тимчасом читаємо недавно в «Kronicу» «Czasu», що тее бюро «Felicitaј» попросту сказати злодій – виманчував таким способом від охочих людей кавці то по 8, то 10fl[oriniv], а одібравши кавці і не відзиваєця до тих людей. Я пишу се до тебе, щоб і тебе корячка не зібрала офіровати тому бюрови «Felicitaј» з 10 fl[oriniv].

Що там з моїми нумерами, котрі поставив ти на лютерії? Запевно можу вже приїздити по тую велику суму, котру виграв я?

А ви що виграли?

Лучаковського поздоровляю.

А вас обоїх сердечно цілую

Ваш брат Осип

№ 21. Осип до Олександра.

Шляхтинці 13-го грудня 1870

Любезнійше братерство!

Лист ваш з 10-го гр[удня] отримали родичі вчера³¹⁰ і тішать-ся тим, що ви послушали їх родительської поради і єсьте готові робити визити. Помешканне ваше, котре вже при перших морозах об'явило свою *не* вартість, подає повід родичам вам поради-ти, щобисьте його замінили на лучче если тільки можна. Зрешту в тім взгляді вже уважайте самі, як вам догіднійше і лучче буде. Ходить тут властиво о здоров'я ваше, щоб часом таке холодне помешканне не сталося причиною яких недуг. Здоров'я єсть і повинно бути наймилійше над усе, котре може тільки той оцінити, хто його стратив. Найбільше ж вас л[юбі] родичі, котрі вже знають що то здоров'я значить просять вас, щобисьте на своє здоров'я уважали. Що значать маєтк[и], що значить добрий бит, приязнь, як нема здоров'я. Смачнійший сухий ковалок хліба при добрім здоров'ю, як найвиборнійші потрави при недугі. Се одно найважнійше, о що вас родичі дуже просять.

Другою не менше важною річею єсть тая подія, котру ти, Олександро, доперва тепер відкриваєш перед л[юбими] родичами, і котра власне сталася причиною твоєї серцевої недуги. Німецька приповідка каже: *Verstand Herz und Hand machen wird von Mann*³¹¹. Всі ті три прикмети разом становлять мужа, всі ті три прикмети мусять бути в певній гармонії і певній пропорції, если муж справдешним мужем бути має, в певній пропорції і в певній гармонії і одно без другого нічого не значить – чоловік не єсть чоловіком. Світ представляє нам тільки перепон, світ обтяжає нас щоденно стільки неприємностями і неприємностями, що чоловік не був би в стані їх перетерпіти, если б у него серце верх над розумом взяло. В щоденнім життю ми маємо сотні таких прикладів. Тутки вкажу я тобі тільки на небіжку Стефанову³¹². І до чого ж дійшла її сердечність без зимної розваги – розуму? Ти ж здаєця міні не женьщина, ти чоловік,

муж, у котрого розум мусить мати певне першенство над серцем. Ти серцем почув прикрість в своїй невинности, але ж розвага, розсудок, розум повинні холодно усю тую річ розібрати і поставити тебе в певний степень байдужості. Розсудок і розвага твоя приведе тебе до тої уже не нової сентенції, що єсть люде ріжних темпераментів, а тая ріжність темпераментів зависить від сих трьох прикмет мужа і Verstand, Herz und Hand. Розсудком і розвагою дійдеш ти до того переконання, що час приведе все тее ізнов в свій давний порядок, тільки ж не треба собі того до голови припускати т[о] єсть не треба серцю потураяти а розумом його посокорьмити. Час виявить а може вже виявив п[ані] Ш[умпетер], що ти невинен, а если б і не виявив, то поглянь на л[юбого] тата, котрий також не одні такі неприємности зносити мусів, а як муж своїм розсудком і своєю розвагою взнісся над усе таке і через те стався мужем на своїм місцю. Бери приклад з л[юбого] тата і взнесися над тую річ та не надавай її такої ваги; будь веселий, переломи свій теперішний стан, набери гумору, а гумор все переломить, всякі неприємности зникнуть і завитає у вас знов давний гаразд, мир і тишина. От зближаюцца свята, повторяю ж вам ще раз, збирайтеся а л[юбі] родичі постаруюцца для вас о коні. Я хочу і Владзя³¹³ звабити додому – а весело нам буде – пожартуємо, посміємося. Колія вже сего четверга має іти з особовими потягами, то можливо що й Владзію приїде. Нині пишу до него.

Цілую вас сердечно і л[юбі] родичі поздоровляють вас

Осип.

Коментарі

¹ Рік написання встановлено за змістом цього ж листа. Осип Барвінський пише, що 3 грудня він висилає «Руську правду» і просить повернути через 10 днів. Далі він запитує Олександра Барвінського про те, чи писав він С. Новаковичу про те, щоб купив роман В. Джорджевича «Кочина країна», який він буде перекладати до «3 рочника «Правди» (1869 р.); в кінці листа він згадує про вечір на «Михаїла» (21 листопада) в честь Куземського. В листах 1869 р. він пише Олександру Барвінського, що вже перекладає «Кочину країну» В. Джорджевича.

² Тобто, львівська духовна семінарія, де у 1867–1871 рр. навчався Осип Барвінський.

³ Ремонстрація (пол. remonstracja) – представлення керівництву свого особистого міркування, або своєї особистої думки; тут - протест.

⁴ Вікт – їжа, харчі.

⁵ Йдеться про вступну статтю «Погляд на устну словесность» до видання: «Руска читанка для высшої гимназіи», яку готував Олександр Барвінський і яка була надрукована у Львові 1870 р.

⁶ Йдеться про переклад з видання: Историја српске књижевности. Преглед угаћан за школску потребу. Написао Стојан Новаковић. – Белград: Издање Державне штампарије, 1867. Новакович Стојан (1842–1915) – сербський філолог, історик, письменник, державний діяч.

⁷ Неманичі – середньовічна династія сербських правителів, старша гілка цього роду прослідковується з XII ст. У листі, можливо, згадано одного з найяскравіших представників роду – Стефана Уроша IV Душана Неманича (1308–1355) – сербського царя у 1331–1346 рр., з 1346 р. до смерті – «цар сербів і греків».

⁸ Після поразки балканських слов'ян у битві на Косовому полі (1389 р.) над більшою частиною території сербів і боснійців встановилась влада Османської імперії; впродовж XIV–XIX ст. тривала визвольна боротьба поневолених народів. Після російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Сербія і Чорногорія отримали незалежність, що підтвердив Берлінський конгрес у 1878 р.

⁹ Тобто, Володимир Барвінський.

¹⁰ Йдеться про другий том 15-томної праці Г. Вебера «Allgemeine Weltgeschichte für die gebildeten Stände» (Лейпціг, 1857–1880). Вебер Георг (1808–1882) – німецький історик.

¹¹ Праця Б. Бауера «Geschichte der Philisofii» у 1866 р. була перекладена на російську мову. Бауер Бруно (1809–1882) – німецький філософ, критик християнства.

¹² Йдеться про польський переклад І. Раковецьким «Руської Правди» – найвизначнішого збірника стародавнього руського права, складеного у Київській державі у XI–XII ст. на основі звичаєвого права. Раковецький Ігнаці Бенедикт (1782–1839) – польський історик слов'янського права.

¹³ Йдеться про пісні з видання: Украинские народне думы и песни, изданные М. Максимовичем. – М., 1834 р. Вони увійшли до книжки: Руска Читанка для высшої гімназії. Уложив Александер Барвинський. Часть перша. Устна словесність. У Львофі. З друкарні Ставропигійского. Накладом ц. к. правительственного фонда. 1870. Про підготовку цього видання див. також: *Барвінський О.* Спомини з мого життя. – Ч. 1 та 2. – Нью-Йорк, К., 2004. – С. 449, 450. (Далі: Спомини. – С.).

¹⁴ Шрам Наум – псевдонім Григорія Івановича Воробкевича (1838–1884) – православного священика, поета.

¹⁵ Йдеться про статтю: *Головацький Я.* О костюмах, или народном убранстве Русинов или руських в Галичине и северо-восточной Венгрии // Отечественные записки. – Т. CLXXVII. – 1867. – № 1. – С. 471–503; № 2. – С. 810–844. Головацький Яків Федорович (псевд.: Галичанин, Яцько Балагур, Ярослав Головацький та ін.; 1814–1888) – фольклорист, учений, педагог, поет; належав до «Руської трійці».

¹⁶ Багателізовати (пол. bagatelizować) – недооцінювати, зневажати.

¹⁷ Джорджевич Владен (псевд. Jeličić; 1844–1930) – сербський письменник. Роман «Кошина Крајина» («Кочина країна» тобто Кочина війна), було надруковано у Белграді 1863 р. У «Правді» переклад цього твору не друкувався.

¹⁸ День святого Михайла, або Собор святого архистратига Михаїла відзначають 21 листопада за новим стилем.

¹⁹ Куземський Михайло (1809–1879) – греко-католицький священик, посол Галицького сейму (1861–1868 рр.) та Рейхсрату

(1861–1867). Очолював «Головну Руську раду» (1848–1851 рр.); перший голова «Народного дому» (1848–1868 рр.); холмський єпископ (1868–1871 рр.).

²⁰ Ймовірно, йдеться про Хомякова Олексія Степановича (1804–1860) – російського поета, публіциста, слов'янофіла, богослова; члена-кореспондента Імператорської Академії наук (1856 р.).

²¹ Устиянович Микола Леонтійович (1811–1885) – греко-католицький священник, посол Галицького сейму (1861–1866); літератор, у 1849–1850 рр. редактор урядового «Галицько-руського вістника».

²² Рік написання листа встановлено за змістом листів Олександра до Осипа за [жовтень–листопад 1869 р.], з листопада 1869 р. та Осипа до Олександра за [листопад 1869 р.] (Див. «Спадщина». – Т. 3. – С. 227–231).

²³ Ймовірно, згадується Костянтин Лучаковський (1846–1912) – педагог, автор шкільних підручників, культурно-освітній діяч. К. Лучаковський разом з Олександром Барвінським навчався у львівському університеті, вони товаришували, потім працювали заступниками учителя у Бережанській гімназії. Див. «Спомини». – С. 124.

²⁴ Йдеться про Гелену Білинську, доньку Теофіла Білинського.

²⁵ Барвінська Домініка (Доміцеля) Дмитрівна (дівооче прізвище Білинська; 1812–1881) – мати братів Барвінських.

²⁶ Барвінський Григорій (1802–1880) – батько братів Барвінських.

²⁷ Силою, насильно (нім.).

²⁸ Миня, Мінію – учень львівської семінарії, де вчився Осип Барвінський.

²⁹ Тут: перевагу (нім.).

³⁰ Ймовірно, згадується Чубатий Григорій, священник, свояк Барвінських.

³¹ Шумпетер Роман, управитель графа Альфреда Борковського у Шляхтинцях; батько першої дружини Олександра Барвінського Софії.

³² Целевич Юліан (1843–1892) – історик і педагог, перший голова реформованого Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка. Редакцію «Правди» Ю. Целевич не очолював.

У вересні 1869 р. львівська академічна громада вирішила реформувати редакцію «Правди»: була незадоволена її редактором

Н. Вахнянином, Куліш в цей період перестав опікуватися «Правдою», значно зменшилося число передплатників, в тому числі громада бажала замінити її редактора та редакційний відділ: «редакція буде повірена 5–6 певним людям [...]» як відділ редакційний [...] Громада мати буде верховий дозір» (див. Лист В. Навроцького до М. Бучинського від 16 вересня 1869 р. – *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1860–1884 рр. – С. 381–382). В листі до громади М. Подолинський від 17 лат[инського] жовтня 1869 р. пише: «Українці листом моїм з 12/24 грудня наказали п. Наталеві ублагати п. Навроцького і п. Целевича до підмоги не йому а самому ділові, а він щоб вияснив їм всю річ і впокоривсь перед ними, яко мужами громадськими, забуваючи своє я[...]». (Там само. – С. 519). А М. Подолинський в листі до львівської громади 13 (25). 1869 р. писав: «На 1870 рік «Правду» zostавлено в руках Наталя Вахнянина. Чи багацько, чи мало він заслужився, а все більш, ніж хто з академіцької молодежи. Засмучувати такого чоловіка не треба, а його мусимо хіба тим оправдувати, що так наша піч пече». (Там само. – С. 138). Про часопис «Правда» і всі зв'язані з ним перипетії у 1869–1870 рр. див.: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1860–1884 рр. – С. 117–123, 129, 137, 138, 140–143, 381, 382, 388–391, 393, 396, 518, 519; *Студинський К.* До історії зв'язків Куліша з галичанами в рр. 1869–1870/ Україна. – 1927. – Т. 2. – С. 76–93; 3 листів Пантелеймона Куліша до Омеляна Партицького / Вид. К. Студинський. – Львів, 1908; *Анатоль Вахнянин.* Листи до Пантелеймона Куліша (1869). – Видав К. Студинський. – Львів, 1908; *Федорук О.* Куліш – редактор «Правди» // Молода нація. – 2004. – № 1. – С. 14–43.

³³ Сушкевич Корнило (1840–1885) – громадсько-культурний діяч, один з керівників народовців. Перший голова Товариства ім. Т.Г. Шевченка у 1874–1885 роках. Редакцію «Правди» К. Сушкевич не очолював, а у 1872 р. був адміністратором редакції «Правди». У 1867 р. К. Сушкевич входив разом з Є. Згарським, В. Лучаковським та М. Косаком до редакційного комітету «Правди». Див. «Спомини». – С. 100.

³⁴ Навроцький Володимир Михайлович (1847–1882) – економіст, етнограф і публіцист. Редакцію «Правди» В. Навроцький не очолював. У 1872 р. був рецензентом і політичним радником у «Правді» (див.: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1860–1884 рр. – С. 162).

³⁵ Січинський Андрій (1848–1893) – юрист; один з перших народовців. Редакцію «Правди» не очолював. У 1872 р. був радником «Правди» «по стороні політичній» (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1860–1884 рр. – С. 162).

³⁶ Коссак Михайло, народовець. 1849–1850 рр. був помічником редактора львівського часописа «Галичо-руській вѣстник», який виходив тричі на тиждень. 1860–1862 рр. видавав дворічні календарі «Львовянин». 1867 р. разом з К. Сушкевичем і з «тернопільською трійцею» підписували «Правду» якби редакційний комітет» («Споми-ни». – С. 100). 1868 р. Омелян Партицький в листі до Ол. Барвінсько-го, де йшлося про «Правду», писав: «Коссак есть добрый администратор грошей і має у публики довірие» (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 71). 1880 – видавець і від-повідальний редактор газети «Дѣло», 1881–1882 видавець цієї газети (відповідальним редактором став Володимир Барвінський). Автор статті «Короткій погляд на монастири и на монашество руске», яка увійшла до кн. «Шематизм провинції св. Спасителя чина св. Василя Великого в Галиції... и Короткій погляд на монастири и на монашество руске от заведенія на Руси вѣры Христовой аж по нынѣшно время». Во Львовѣ, 1867.

³⁷ Партицький Омелян Осипович (1840–1895) – філолог, історик та педагог; народовець. 1880–1885 – редактор львівського журналу «Зоря». Ол. Барвінський у «Споминах з мого життя» згадував про діяльність О. Партицького на ниві «Правди»: «Війшовши в ближші зносини з Кулішем і забезпечивши собі літературну єго поміч, обняв Партицький видавництво «Правди», прибрав собі до літературної помочи Євг[ена] Згарського, що був також професором терноп[ільської] гімназії й адвоката тамошнього д[окто]ра Володимира Лучаковського [...]» і далі: «Головним осередком літературного і взагалі умового руху і всіх змагань народовців для розвитку і поглиблення українсько-руської народної ідеї була в тих часах «Правда», а головним її керманичем в 1868 р. (в другім році єї єствования) був Омелян Партицький, тоді заступник учителя в тернопільській гімназії» (С. 100, 110).

³⁸ Згарський Євген Якович (1834–1892) – учитель гімназії, письменник. Див. також примітку 33.

³⁹ Лучаковський Володимир (1838–1903) – письменник і громадський діяч, перекладач драматичних творів. Див. також примітку 33.

⁴⁰ Ол. Барвінський не перекладав повість І. Тургенєва «Дим». Вона вийшла у перекладі Осипа Барвінського у Львові 1881 р. як четвертий том літературного додатку до «Діла» «Бібліотеки найзнаменитших повістей» під редакцією Вол. Барвінського.

⁴¹ Уконституувати (пол. *ukonstytuować*) – сформувати, заснувати.

⁴² Невідомо про переклад і публікацію Ол. Барвінським роботи П. Куліша «Борьба шляхты с козаками за обладание Украиной обѣих сторон Днѣпра».

⁴³ Не вдалося встановити, про який альманах йдеться.

⁴⁴ Мається на увазі: «Зоря». Читанка для сельських людей. Книжка перша. Коштом і заходом товариства «Просвіта». – Львів, 1869. Редактор О. Партицький. У 1870 р. Омелян Партицький видав другу, третю та четверту книги альманаха.

⁴⁵ Ймовірно, йдеться про задум О. Партицького видати навий часопис «Зоря». Журнал цей почав тільки виходити у 1880 р.: «Зоря». Письмо літературно-наукове для руских родин під редакцією Ом. Партицького. Рочник першій / Видає і відповідає за редакцію О. Партицький. – Во Львові: З друкарні Товариства ім. Шевченка, 1880. (Виходив два рази на місяць).

⁴⁶ Див.: «Вѣсти про землю и дѣи русинѣв. Книга перва. С мапою малоруского народа. Написав Денис з Покутья» [В. Ільницький. – А.Ш.]. – Львів, 1869 р.

⁴⁷ Подолинський Михайло Васильович (1844–1894) – журналіст, літературний критик, перекладач і педагог, громадський і культурно-освітній діяч. Співробітник газет «Правда», «Діло». Відомі такі листи Михайла Подолинського до Ол. Барвінського з 1869 р.: від 12 н. ст. липня, 25 н. ст. серпня, 4 вересня, 18 н. ст. вересня, 24 н. ст. грудня (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 128–133).

⁴⁸ Першодрук: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 98–99.

⁴⁹ М. Подолинський в листі до Анатолія Вахнянина від 12/24 грудня 1869 р. повідомляє концепцію П. Куліша щодо «Правди»: «1) Печатати не більше 300 примірників. 2) Розсилати тим тільки, хто дав, а не дасть передплату. 3) Остаток примірників складувати яко товар, що колись продасця, і ніколи *gratis* (в подарунок. – А.Ш.) нікому не даєця. 4) Посилати без плати тільки а) Миклосичеві,

б) Компаренині і в) самому п[ану] Р[атає]ві, г) чеському академ[ічно-му] товариству у Відні і д) Сербській «Зорі». 5) Д[окто]ра Сушкевича упрохати, щоб усі гроші ішли через його руки, і щоб він подавав рахунки на кожне запитання Р[атаєві] зараз, і також, щоб складавав остаток примірників «Правди» у себе в господі. Коли б д[окто]р Сушк[евич] кому повірив і без грошей який примірник, то нехай підложить у касу свої гроші, а в рахунок не пише недобору передплати. Низенько йому про сю річ уклонитись від п[ана] Р[атая] бо се річ на його, громадська. 6) Упрохати п[ана] Навроцького, щоб помагав, чим зможе «Правді», і не робив редакторові в громаді перекору. 7) Упрохати п[ана] Целевича, щоб також і пером своїм, і впливом допомагав редакторові, не ради його самого, а задля діла русько-українського. 8) На цілий рік не вимагати від п[ана] Р[атая] більш 500 рублів, а тим самим і обійтись без редакційної хати і без плати коректорам, упрощуючи людей патріотичних до жертви працею. Нехай знають, що не на саму тільки «Правду» треба збирати українцям гроші. Хоч вона і великої ваги річ у Галичині, отже Україна піклуєця і про інші печатні і не печатні справи. 9) Жадних обіцянок у «Правді» не робити і великих річей не печатати, не порадившись із першим редактором, або не переславши йому свого готового писання. Я подаватиму його адресу, а поки що слати листи до мене [...]». (*Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр.* – С. 117).

Див. також примітку 32.

⁵⁰ Йдеться про Анатолія Вахнянина.

⁵¹ Ратай – псевдонім П. Куліша. Лист, про який згадується, не зберігся. Як свідчить А. Вахнянин у своїх «Споминах з життя»: «[...] Куліш обіцявся на все те (йдеться про гроші на «Правду», на друкування «Псалтиря», «Пантатевха» Мойсеевого та ін. – А.Ш.) присилати гроші, але у тім згляді він був дуже неточний. Фінансові клопоти мучили мене. [...] Я писав і писав до Куліша, та не міг дідватися грошевої присилки. Через те заквасилися наші дружні відносини дуже [...] Тоді я і розійшовся з Кулішем. Він звернув мені всі мої листи, а я звернув цілу его переписку зі мною». (*Анатоль Вахнянин. Спомини з житя. (Посмертне видане) / Зладив Кирило Студинський.* – У Львові, 1908 . – Накладом видавця: З печатні В.А. Шийковсько-го. – С. 104–105).

⁵² Тобто, Володимирові Барвінському.

⁵³ Номис (справжнє прізвище, ім'я, по батькові Матвій Терентійович Симонов; 1823–1901) – етнограф і фольклорист. 1861–1862 рр. співробітник «Основи». Тут йдеться про рахунки за розповсюдження Б.А. Дідицьким 111 примірників збірника «Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірник О.В. Марковича і др. Спорудив М. Номис». – СПб., 1864 р. Див лист Осипа Барвінського до В. Навроцького від 10. IX. 1869 р. (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 89–90).

⁵⁴ «Куліш був головним двигачем українофільського руху в Галичині в 60-х і майже до половини 70-х років», – це відзначав І. Франко у своїй статті «Писання І.П. Котляревського в Галичині» (*Франко І.* Збір. Творів: У 50 т. – К., 1982. – Т. 31. – С. 333). Цим і пояснюється насторожене ставлення до нього російських урядових кіл. Листи Осипа Барвінського до П. Куліша не збереглися, згоріли разом з багатьма цінними матеріалами під час пожежі на хуторі Мотронівці.

⁵⁵ Див. примітку 17.

⁵⁶ Йдеться про повість Б. Ауербаха «Das Landhaus am Rhein» («Дача на Рейні» була написана 1868 р., видана у Штутгарті, 1869 р.; 4-е вид. 1874 р.; російський переклад вийшов у 1870 р.). Див. також лист № 8 від 10. III. 1870 р.; «Спомини». – С. 448. Ауербах Бертольд (1812–1882) – німецький письменник і поет.

⁵⁷ Ріхтер – книгар.

⁵⁸ Флорин (florin) – золота монета Флоренції XIII–XVI ст., потім грошова одиниця ряду європейських країн, зокрема, Австро-Угорщини.

⁵⁹ Кавця – грошова застава.

⁶⁰ Йдеться про оповідання Марка Вовчка «Два сини», «Чари», які були опубліковані у переклади С. Новаковича у часописі «Vienas» 1869 р. (№№ 8, 13).

⁶¹ «Сердар Митар» («Воєначальник Митар») – оповідання Чадомила Міятовича, яке було надруковане у 1866 р. в часописі «Vienas», с. 102. Міятович Чедомил (Mijatović Čedomilj; 1842–1932) – сербський економіст, політик, історик, письменник. Член Сербської Академії наук з 1887 р.

⁶² «Vienas» («Вінок») – хорватський літературно-науковий журнал, який видавала «Матиця» 1869–1903 рр. у Загребі.

⁶³ Йдеться про: Бібліографическій указатель галицко-русской литературы составленный Вл[адимиром] Изм[айловичем] Межовым // Основа. – 1862. – Червець (июнь). – № 6. – С. 104–139.

⁶⁴ Див.: Историческія монографіи и изследованія Николая Костомарова. – 3-е изд., испр. и дополн. – СПб.: Изд. Д.Е. Кожанчикова. – 1870. – Т. 9–11.

⁶⁵ Ринський – грошова одиниця у Австоро-Угорщині (срібна монета на 80 крон; інша назва гульден).

⁶⁶ Йдеться про «Малорусько-німецький словар» Є.І. Желехівського (т. 1 – Львів, 1882–1886; т. 2 доповнив і видав С. Недільський). Осип Барвінський сам збирав матеріали до словника і залучав брата Олександра до збирання для нього матеріалів. Див. «Спомини». – С. 99, 256.

⁶⁷ Йдеться про видання: Караджич Вук. Српски речник. – Беч, 1818. Друге видання – 1857 р. Словник складається зі слів, які вживалися у народній мові та їх переклад латинською та німецькою мовами. Караджич Вук Степанович (Караџић; 1787–1864) – сербський філолог, фольклорист, історик, письменник, критик, учений, член-кореспондент Петербурзької Академії наук (1851).

⁶⁸ Не встановлено, про кого йдеться.

⁶⁹ Весілля відбулося 24 липня 1870 р. («Спомини». – С. 236).

⁷⁰ Термінове ультимативне послання (нім.).

⁷¹ Цофатися (пол. cofać) – відступати, задкувати, повертати назад.

⁷² Йдеться про одноактну комедію І. Наумовича «Заручини на помацки», яку у 1865 р. поставив руський театр у Львові. Наумович Іван Григорович (1826–1891) – громадський діяч і письменник, греко-католицький, згодом православний священник. Посол до Галицького сейму (1861–1866, 1869 рр.) і Рейхсрату (1873–1879 рр.). Організатор «Общества ім. Качковського», видавець «Науки» (1871–1876 рр.) і «Руської Ради» (1871–1880); москвофіл.

⁷³ Густювати (польсько gustować) – знаходити задоволення, подобатися, любити.

⁷⁴ Секувати (пол. sekować) – мучити, терзати, гризти.

⁷⁵ Ймовірно згадуються родичі по материнській лінії Глинські: Кипріян, син Ізидор та дружина Кипріяна Юлія Дмитрівна (сестра матері Ол. Барвінського).

- ⁷⁶ Згадується Софія (Зоня) Шумпетер.
- ⁷⁷ Не вдалося встановити осіб.
- ⁷⁸ Написане залишається (лат.).
- ⁷⁹ Нічого не можна вважати поганим, поки це не доведено (лат.).
- ⁸⁰ Див. примітку 56.
- ⁸¹ Див. примітку 64.
- ⁸² Тобто, від Володимира Барвінського.
- ⁸³ Богателі (пол. bogatela) – дурниця, дрібниця, пусте.
- ⁸⁴ Йдеться про Софію (Зоню, Зосю) Шумпетер.
- ⁸⁵ Див.: «Спадщина». – Т. 3. – С. 222–224.
- ⁸⁶ Ординація – тут: висвячення.
- ⁸⁷ Притомность (пол. przytomność) – тут: у присутності.
- ⁸⁸ Доганяти – давати догану, дорікати.
- ⁸⁹ Матура (пол. matura) – атестат зрілості.
- ⁹⁰ Без гніву і ненависті (лат.).
- ⁹¹ Виповідження (пол. wypowiedzenie) – оголошення.
- ⁹² Привід до війни (лат.).
- ⁹³ Невідомо, чи зберігся цей лист.
- ⁹⁴ Див.: Лист Осипа до Олександра від 14/10 1869 р. «Спадщина». – Т. 3. – С. 219–221. Суплент (пол. suplent) – заступник викладача; кандидат; початкуючий викладач гімназії, який ще не здав іспит на вчительство.
- ⁹⁵ Остаточо (лат.).
- ⁹⁶ Нам невідомо, де зараз знаходиться цей лист.
- ⁹⁷ Тобто, була у розпорядженні; диспозиція (пол. dyspozycja) – знаходиться у будь-чим розпорядженні.
- ⁹⁸ Найвищого ступеня (лат.).
- ⁹⁹ Грубіянством (пол.).
- ¹⁰⁰ Див. примітку 79.
- ¹⁰¹ Молодий чоловік, який страждає (нім.).
- ¹⁰² Моя провина (лат.).
- ¹⁰³ Див. примітку 32.
- ¹⁰⁴ Мається на увазі П. Куліш. Народовці у листах найчастіше називали П. Куліша або в множині: «Українці» (у такий спосіб визнавався його статус репрезентанта України в Галичині), або псевдонімом Ратай, або Р. Див.: Федорук О. Куліш – редактор «Правди» // Молода нація. – 2004. – № 1. – С. 36.

¹⁰⁵ «Правда» з 1867 р. по 1870 р. була «письмом науковим і літературним», тільки з 1873 р. стала «письмом літературно-політичним».

¹⁰⁶ «Правда», рочник четвертий (№№ 1–6) 1870 р. (перше півріччя) виходила під редакцією А. Вахнянина; у кожному числі зазначалося: «Відповідає за редакцію: Наталь Вахнянин».

¹⁰⁷ «Правда» в останньому номері за 1870 р. (№ 6, с. 284) повідомляла своїх читачів: «Так, залеглу, як і дальшу передплату, просимо присилати на руки упрощеного до сего скарбника «Просвіти» п. д-ра Корнила Сушкевича».

¹⁰⁸ Наприкінці шостого номера було вміщене звернення «До [високо]п[оважних] читателів «Правди»!», де йшлося про передплату і подальший випуск. Див.: «Правда». – 1870. – Р. 4. – Ч. 6. – 283–284.

¹⁰⁹ Детальніше про склад редакційного виділу див. лист № 10 з 1870 р.

¹¹⁰ Йдеться про Теодора Леонтовича (1812–1886) – письменника і громадсько-політичного діяча, публіциста, композитора. У 1870–1871 рр. – видавець і редактор газети «Основа», яка виходила у Львові. Редактором «Правди» не був.

¹¹¹ Деминський редактором «Правди» не був.

¹¹² Оповідання Д. Speki «Невольники» було надруковано у першому номері «Правди» за 1870 р., с. 1–18. У «Правді» (1869 р. – № 48) був надрукований уривок під заголовком «Україна» з роману Д. Speki «Живі душі». Автограф уривка зберігається у ІЛ, ф. 77, од. зб. 158.

¹¹³ Морозенко – псевдонім Сидора Воробкевича. Воробкевич Сидір (Ізидор) Іванович (також псевд. Данило Млака; 1836–1903) – композитор, письменник, громадський діяч на Буковині, православний священик. У «Правді» за 1870 р., № 1, с. 45 була вміщена його поезія «Думка» («Чорна хмара в полонині...»).

¹¹⁴ Гетьманець – один із псевдонімів Старицького Михайла Петровича (1840–1904) – поета, письменника, перекладача, театрального і культурно-громадського діяча. У «Правді» (№ 6 1870 р. – С. 253–260) було вміщено переклад М. Старицького сербської народної думи «Будування Скадра».

¹¹⁵ Дідицький Богдан Андрійович (1827–1909) – галицький письменник і видавець, редактор газети «Слово»; москвофіл. Див. також примітку 53.

¹¹⁶ Тут йдеться про Івана Яковича Рудченка (псевд. І. Білик, Яковенко; 1845–1905) – письменника, фольклориста, критика; брата Панаса Мирного. В цей період він друкував у «Правді» під псевдонімом Яковенко оригінальні вірші, переклади та переспівами з Фета, Міцкевича та ін.

¹¹⁷ Першодрук: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 99–102.

¹¹⁸ «Буковинская зоря. Журнал неполитическій, посвященный науцѣ и розвеселению». – Черновцы. Год I. Выходив з 2. II. по 12. VI. 1870 р.

¹¹⁹ Історична дума Григорія Воробкевича (Наума Шрама) «Берестечко» так і не була надрукована у «Правді». Побачила світ лише в 1877 р. у буковинському альманасі «Руська хата». (Руська хата. Буковинський альманах на рік 1877. Видав Данило Млака. Коштом громадським. Львів і Чернівці. З друкарні Товариства ім. Шевченка. 1877. – С. 20).

¹²⁰ У 1870 р. в «Правді» надруковано вірші О.-Ю. Федьковича: «Йому й її» (№ 1. – С. 18–19); 3 округків Ю. Федьковича. Співучим пташкам на поклін (№ 5. – С. 200–202).

¹²¹ Ймовірно мається на увазі «Пригода в моїй поїздці», гумореска В. Лучаковського, яка з'явилася друком у «Правді» тільки у 1875 р. (№№ 11–14).

¹²² Ганкевич Клим Миколайович (1842–1924) – філолог і філософ.

¹²³ Екзистує – номінально тільки ім'ям представлений.

¹²⁴ Переклад тексту І.Г. Прижова «Малороссия (Южная Русь) в истории её литературы с XI по XVIII век» був зроблений І. Нечуєм-Левицьким безпосередньо з публікації у «Филологических записках» (1869. – № № 1–3; у 1869 р., вийшла також друком брошура у Воронежі). Переклад І.С. Нечуя-Левицького не був надрукований і зберігається у Відділі рукописів бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України в архіві «Правди». «Правда» 1869 р. (№№ 36–44) надрукувала цю роботу І. Прижова у перекладі Н. Вахнянина. Див. також: *Крутікова Н.Є.* До характеристики І.С. Нечуя-Левицького // Радянське літературознавство. – 1957. – № 1. – С. 75–78; *Мазуркевич А.Р.* «И.Г. Прыжов. Из истории русско-украинских литературных связей». – К., 1958. – С. 77–82. Прижов Іван Гаврилович (1827–1885) – російський публіцист, історик, етнограф, фольклорист.

¹²⁵ І.С. Нечуй-Левицький переклав два оповідання М.Є. Салтикова-Щедріна: «Повість про те, як мужик харчував двох генералів» та «Дикий пан». Перше було надруковане у «Правді» – 1870. – № 5. – С. 193–200. Друге оповідання «Дикий пан» не було надруковано у зв'язку з припиненням видання «Правди» і побачило світ лише у 1965 р.: Зібрання творів І.С. Нечуя-Левицького. – К., 1965. – Т. 2. – С. 387. У фонді О. Кониського (ЛЛ. – Ф. 77. – Од. зб. 151. – Арк. 1–4 зв.) зберігається зшиток з чистовим автографом перекладу І. Нечуєм-Левицьким оповідання «Дикий пан». Салтиков Михайло Євграфович (псевдонім Н. Щедрін; 1826–1889) – російський письменник.

¹²⁶ Історична розвідка М. Костомарова «Последние годы Рѣчи Посполитой» у перекладі І.С. Нечуя-Левицького була надрукована в «Правді»: 1869. – № 25; 1870. – №№ 3–6.

¹²⁷ Скриптура – рукопис. Не вдалося встановити, які саме матеріали в розділі «Вісти» належали І.С. Нечую-Левицькому.

¹²⁸ Йдеться про оповідання Катрі Сокіл «Чорний день» («Правда». – 1870. – № 2. – С. 57–67).

¹²⁹ Йдеться про публікацію: «Пан Камарчук» оповідання Данили Медівника; тут же, у редакційній примітці коротко повідомляється про автора («Правда». – 1870. – № 3. – С. 97–121). Каховський Всеволод Порфирович (псевд. Данило Медівник, що прозивають Поганцем; 1835–1891) – письменник і педагог.

¹³⁰ Початок незакінченого оповідання О. Стороженка «Марко Проклятий» було надруковано в четвертому номері «Правди» за 1870 р. (с. 153–165). У редакційній примітці дано пояснення, чому «Правда» публікує це незакінчене оповідання. І тільки в 1876 р., №№ 1–6 «Правда» надрукувала повністю роман О. Стороженка «Марко Проклятий».

¹³¹ Можливо, йдеться про твір Олени Пчілки «Сужена не огуджена: Побутовий жарт (водевіль) в 1-ий дії», який було надруковано окремим виданням у 1881 р. в Києві в типографії Г.Т. Корчак-Новицького (60 с.).

¹³² Поезію Байрона «Добраніч» переклав Думитрашка Костянтин Данилович (псевд. Копитько; 1814–1886) – письменник, перекладач, займався також музикою та живописом. Переклад надруковано у «Правді» (1870. – № 3. – С. 122–124).

¹³³ Йдеться про поезію Яковенка (Івана Рудченка) «Нива» («Ниво моя, ниво, Ниво золота!..») яка була надрукована у «Правді» (1870. – № 2. – С. 67–68). У Біо-бібліографічному словнику зазначено, що поезія «Нива» належить перу як І. Рудченка (І. Білика), так і О. Ко-ниського. Див.: Українські письменники. Біо-бібліографічний слов-ник. – К., 1963. – Т. 2. – С. 52, 443. В архіві Панаса Мирного (ф. 5, од. зб. 1245) зберігається зшиток з автографами поезій І. Рудченка (І. Бі-лика), де під рубрикою «Переспіви Міцкевича» (арк. 7, чистовий ав-тограф) вміщено поезію «Нива» («Ниво моя, ниво, Ниво золота!..»), в кінці стоїть дата та місце написання: Гадяч, 1862. Як бачимо з ма-теріалів архіву Панаса Мирного (ф. 5, од. зб. 1245, арк. 13–13 зв., чистовий автограф; од. зб. 1246, арк. 6, чорновий автограф та од. зб. 1252, арк. 9–9 зв., переписано рукою Панаса Мирного), ця поезія належить І. Рудченку (І. Білику). Поезія «Туман» не друкувалася у «Правді», припускаємо, що автором цієї поезії також є І. Рудченко.

¹³⁴ Припускаємо, що мається на увазі вірш М.П. Старицького «Зимовий вечір», який пізніше був надрукований в українському альманасі «Луна». – Ч. 1. – К., 1881. – С. 59–61.

¹³⁵ Оповідання П. Куліша «Сіра кобила», підписане псевдонімом Іродчук, виходило друком у Санкт-Петербурзі 1860, 1862 рр. У аль-манасі «Хата», який видав 1860 р. у Петербурзі П. Куліш, було на-друковане це оповідання з передмовою «От издателя». У 1869 році оповідання було надруковане у «Календаре народном на рік звичай-ний 1870. Коштом і заходом т-ва «Просвіта» у Львові. З друкарні М.Ф. Поремби». – С. 61–64. У «Правді» не друкувалося. Див. також: *Куліш П.* Листи до М.Д. Білозерського / Упорядкування, вступна стаття й коментарі О. Федорука. – Львів–Нью-Йорк, 1997. – С. 155.

¹³⁶ Не вдалося встановити автора балади.

¹³⁷ Ратай П. [Куліш П.] Псалтир або книга хвали Божої. Пере-клад на українську мову віршами. – Львів, 1870.

¹³⁸ Йдеться про поему Т.Г. Шевченка «Єретик» («Іван Гус»), яка була завершена 10.X.1845 р. Вперше її частина (рядки 88–123) на-друкована в журналі «Основа» (1861, № 1 та № 8 під назвою «Части-на поеми: Єретик Іван Гус»). Повністю поема була опублікована в «Кобзарі», упорядкованому В. Доманицьким (СПб., 1907). У «Прав-ді» за 1870 рік уривки цього твору не друкувалися.

¹³⁹ Пулюй Іван Петрович (1845–1918) – культурно-громадський діяч і вчений. У алегоричному листі до П. Куліша, який написав і цитує Осип Барвінський, йдеться про грошову підтримку а також про матеріали до «Правди».

М. Подолинський в листі до Олександра Барвінського з Відня від 10. 9. 1870 р. повідомляв: «Я познакомив тепер п[ана] Р[атая] з Бачинським – та передав усю справу Пулуєві[...] Пулюй же ачей задовольте більше менче п[ана] Ратая а о се воно іде, бо роля такого посередника, яку я грав дотепер а він гратиме тепер у Галичині, дуже невдячна, одже на особистості там не залежить. Наші бо люде не мають ні поняття о Україні і українцях. Коли їм що не так, то винні сему зараз «особи» – хоть би вони були святі. Про се одже байка, що може кривитимеся дехто на те, що П[улюй] став тепер наказним Ратая. І з мене не був ніхто доволений». (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 134). Зв’язував І. Пулюя з О. Кулішем і спільний труд над перекладом Святого Письма.

¹⁴⁰ Шенберг – гора у Швейцарії. Підпис теж іронічно-алегорійний.

¹⁴¹ Бучинський Мелітон Йосипович (1847–1903) фольклорист і громадський діяч.

¹⁴² Квітка-Оснoв’яненко (справжнє прізвище – Квітка; псевдоніми: Грицько Оснoв’яненко, Аверьян Любопытный, Евстратий Мякушкін та ін.; 1778–1843) – письменник і культурно-громадський діяч. Він дотримувався фонетичного правопису, про що, зокрема, згадує І. Франко у своїй статті «Етимологія і фонетика в южно-руській літературі» (*Франко І.* Зібрання творів у 50-ти томах. – К., 1981. – Т. 29. – С. 159). Також див. статтю Г. Квітки-Оснoв’яненка «О правописаніи малоросійскаго языка» / Маяк. – 1840. – Ч. V. – Гл. V. – С. 4–5.

¹⁴³ Пренумерата, пренумератор - передплата, передплатник.

¹⁴⁴ Опінія – (пол. opinia) – громадська думка.

¹⁴⁵ Гаттала Мартін (Hattala; 1821–1903) – чеський і словацький філолог, професор слов’янських мов і літератури Празького університету.

¹⁴⁶ Фактично мовчки (лат.).

¹⁴⁷ Гудик Яків (1839–1892) галицький громадський діяч, католицький священник, один з організаторів «шкільних громад».

¹⁴⁸ 8 н. ст. грудня 1868 р. у Львові було засноване товариство «Просвіта». 2 вересня 1868 р. на зборах «Просвіти» було затверджено перший статут, а також обрано перший відділ, до якого увійшли: Корнило Сушкевич, Наталь Вахнянин, Омелян Огоновський, Омелян Партицький, Олександр Борковський, Михайло Коссак, Максим Михалюк, Іван Комарницький, Юліан Романчук і Корнило Устиянович. Головою обрано Наталя Вахнянина. У вересні 1869 р. К. Сушкевич вніс пропозицію, щоб керівництво «Просвіти» подало до сейму петицію про допомогу товариству з крайових фондів. Сейм передав цю справу крайовому відділові і при допомозі віце-маршалка сейму Юліана Лаврівського цю допомогу було виділено в сумі 1000 золотих ринських на рік 1870. В травні 1870 р. Ю. Лаврівський став членом товариства «Просвіта», а 26 травня на других загальних зборах його обрано головою товариства. Див.: Двацять и п'ять лѣт історіі Товариства «Просвѣты». Коротко начеркнув Иван Белей. – 1894. – 3 друкарнѣ Наукового Товариства им. Шевченка. – С. 9–43.

¹⁴⁹ Повість П. Куліша «Феклуша» під назвою «Воспоминанія дѣтства. Повѣсти Миколая М.» була перекладена і друкувалася у «Правді». Див.: «Теклюся (перша часть «Споминок молодих літ Миколи М.») з московського переложив Б.» (1870 р.: № 1. – С. 23–45; № 2. – С. 73–82; № 3. – С. 130–140; № 4. – С. 173–181; № 5. – С. 209–222; № 6. – С. 241–253). Криптонім «Б», як зазначено у «Галицко-русской бібліографіі XIX-го столѣтія (1801–1886)» І.Е.Левицького (Львов, 1895. – Т. 2. – С. 600), належить Володимир Барвінському. Також І.Е. Левицький у біографічно-історичному начерку «Александр Барвѣнскій в історіі культурного движенія руского народа на Прикарпатю». – Львів, 1901. – С. 19, теж зазначає, що це переклад Володимира Барвінського. У коментованому листі Осип Барвінський пише Олександр, що він працює над перекладом цього твору, а в листі від 7-го травня 1870 р. (№ 11) він повідомляє, що «[...] на перших 2 чисел перевів Володко, а потім передав мені [...] і я перевів до 3-го і 4-го [...] Отже взяв я ще й 5-те ч[исло] сам переводити [...] а тобі (Олександр, – А.Ш.) посилаю конець [...]». Як бачимо з листа – це колективний переклад братів Барвінських.

¹⁵⁰ Див. примітку 56.

¹⁵¹ Ймовірно мається на увазі «Die Presse» – австрійська газета, яка виходила у Відні з 1848 р.

¹⁵² «Kłosy» – ілюстрований щотижневик, присвячений літературі, науці, мистецтву. Виходив у Варшаві 1865–1890 рр. під ред. К.В. Войціцького та ін.

¹⁵³ Рецензія Олександра Барвінського на роботу Онуфрія Лепкого «Короткое Обзорѣніе русской письменности. I. От введенія Христіянства до пришествія татар» (Львів, 1869) була надрукована у «Правді» (1870. – № 3. – С. 140–144; № 5. – С. 231–235). Лепкий Онуфрій Федорович (1838–1905) – греко-католицький священник, філолог і публіцист, редактор часопису «Мир», який виходив у Львові 1885–1887 рр.

¹⁵⁴ Див. примітку 17.

¹⁵⁵ Оповідання «Чернець» (автора твору не вдалося встановити), яке Осип Барвінський переклав з сербської мови і передав А. Вахнянинові, у «Правді» не друкувалося.

¹⁵⁶ Шкратнуло – тут – уразило.

¹⁵⁷ Ймовірно, згадується Цар Михайло (1846–1920) – греко-католицький священник, громадський діяч, співробітник ряду українських часописів, збирач українського фольклору.

¹⁵⁸ «Zukunft» – журнал, орган австрійських соціал-демократів, виходив у Відні. З 1878 р. – у Берліні: Druck und Verlag der Allgemeinen Deutschen Associations Buchdruckerei.

¹⁵⁹ Молодий священник про переклад вищезгаданої праці (нім.).

¹⁶⁰ Не вдалося встановити факт відповіді «Правди» і «Zukunft» на вищезгаданий допис.

¹⁶¹ Йдеться про Британське біблійне товариство, яке було засновано 1804 р. у Лондоні для розповсюдження канонічного тексту Біблії всіма мовами.

¹⁶² Ймовірно, йдеться про роботу М.М. Карамзіна «История государства Российского». 1818–1824 рр. Вийшли друком тт. 1–11; смерть автора обірвала його роботу над 12 томом. Друге видання – тт. 1–12. – СПб., 1829. Карамзін Микола Михайлович (1766–1826) – російський письменник, історик, публіцист, критик.

¹⁶³ Мова йде про публікацію «Из древних документов молдавских и волоских родов». – «Буковинская зоря». – 1870. – №№ 1, 5–7.

¹⁶⁴ Першодрук: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 99–102.

¹⁶⁵ Див. примітку 124.

¹⁶⁶ Див. примітку 126.

¹⁶⁷ Див. примітку 42.

¹⁶⁸ Див. примітку 137.

¹⁶⁹ Див. примітку 135.

¹⁷⁰ Див. примітку 138. «Правда» лише у 1873 р. (№ 15. – С. 509–511 та № 16. – С. 542–544) надрукувала частину поеми Т. Шевченка «Єретик. Иван Гус» (рядки 1–55). У примітці від редакції зазначено: «Подаємо у своєму номері одну, а у другому подамо ще другу частину із доси ще нігде надрукованої поеми Тараса Шевченка «Иван Гус» пересланої поетом славному Шафарикові. Першу частину чули ми перед 10 літами і запам'ятали собі деякі варіанти, котрі також тутки наводимо. Початок звісний буде і нашим читателям, бо був у нас вірно після рукописи поета відфотографований» (с. 509–510). У № 16 – частина поеми Тараса Шевченка «Єретик. Иван Гус». П. Папска булава.

¹⁷¹ Див. примітку 149.

¹⁷² Див. примітку 56.

¹⁷³ Талер (таляр) – золота і срібна монета. Вперше з'явилася у 1518 р. у Богемії із срібла. Вилучена з обігу у 1907 р.

¹⁷⁴ Див. примітку 149.

¹⁷⁵ Див. лист № 8 з 1870 р.

¹⁷⁶ Не вдалося точно встановити, про якого саме Борковського йдеться: Борковський Олександр Михайлович (1841–1921) – публіцист і педагог, редактор «Зорі» (1886–1897). Борковський Бенедикт Михайлович – вчитель, який у 1869 р. допомагав в редакційній роботі «Правди». Див. «Спомини». – С.100, 111.

¹⁷⁷ «Правда» № 3 1870 р. в розділі «Вісті» повідомила: «“Рада шкільна крайова” препоручила “Катехизис” О. Селецького, виданий товариством “Просвіта”, бібліотекам сільським, і яко підручну книжку для катехит в народніх школах. “Катехизис” коштує 15 кр[ейцерів] і можна його дістати в заряді товариства, котре, поза як знаємо приготовляє уже матеріали до видання другої части “Зорі”» (с. 152).

¹⁷⁸ Див. примітку 153.

¹⁷⁹ Новосільський – псевдонім Марцинковського Антона (1823–1880) – польського письменника, літературного критика, етнографа, фольклориста; життя і творчість якого були тісно пов'язані з Україною, зокрема з українським фольклором, який мав вплив на його творчість.

¹⁸⁰ Йдеться про роботу С.П. Шевирьова «История русской словесности, преимущественно древней» (М., 1846–1860. – Ч. 1–4). Шевирьов Степан Петрович (1806–1864) – російський історик літератури, критик, поет, академік Імператорської Академії наук з 1852 р.

¹⁸¹ Баналюки, банелюки – нісенітниця.

¹⁸² У 1870 р. в розділі «Переписка» не було надруковано відповіді К. Ганкевичеві, чому «Правда» не може друкувати уривки з його праці. Ймовірно, йдеться про роботу К. Ганкевича «Grundzüge der slawischen Philosophie von D[okto]r Clemens Hankiewicz». – I. II Heft. – Krakau und Lemberg. 1869.

¹⁸³ Першодрук: *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884. – С. 103–105.

¹⁸⁴ Згадується Терлецький Остап Степанович (псевдонім В. Квітка; 1850–1902) – літературний критик, публіцист, історик літератури, громадський діяч.

¹⁸⁵ Гладилович Дем'ян (1846–1892) – громадський діяч, народовець.

¹⁸⁶ Ймовірно йдеться про збори «Громади», які відбулися 11.1.1870 р. В.Навроцький в листі від 12.1.1870 р до М.Бучинського писав: «[...] на вчорашнім зборі Громада взяла par force (вимушено, фр. – А.Ш.) – видавництво на себе: видатки покривати буде пренумератов (підписчиками. – А.Ш.) и субскрипцією (підпискою. – А.Ш.) (в семінари уже 107 fl. підписани); до редаговань вибраний виділ редакційний з 8 членів, меже котрими і Вахнянин, з правом вета, яко підписуватися маючий редактор». (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 397). Див. також: лист В. Навроцького до М. Подолинського від 19.1.1870 р. (там само. – С. 399–400) та *Студинський К.* До історії зв'язків Куліша з галичанами в р. 1869–70 / Україна. – 1927. – Т. 2. – С. 90–91.

¹⁸⁷ Лущинський – працював у редакційному відділі «Правди» (1870 р.).

¹⁸⁸ Див. примітку 157.

¹⁸⁹ Єзерський (псевд. Сидір Тюрмач, Ісидор з-під Теробовля; 1847–1914) – поет і перекладач.

¹⁹⁰ Волянський Клим – суддя.

¹⁹¹ Білинський Петро – збирач українського фольклору.

¹⁹² Терешкевич – працював у редакції «Правди» (1870 р.).

¹⁹³ У четвертому номері «Правда» (1870 р. – С. 165-167) вміщено оду Марка Мурави «До славян». Лепкий Сильвестр (псевд. Марко Мурава; 1845–1901) – громадський діяч і письменник.

¹⁹⁴ Тут маються на увазі москвофіли. Гушалеви́ч Іван Миколайович (1823–1903) – греко-католицький священник, посол до сейму і Рейхсрату 1861–1869 рр.; письменник і громадський діяч; москвофіл.

¹⁹⁵ Персвазія (пол. *perswazja*) – умовляння.

¹⁹⁶ В.Навроцький в листі до М. Бучинського від 20.7.1870 р. писав: «[...] Брак грошей і заразлива апатія позальвівських громадян щодо нашого видавництва, змусили нас були думати на правду, наше видавництво закинути. Але нам ясно стояли перед очима ті нещасливі наслідки, які за собою потягнув би упадок «Правди» [...] – то і рішилися ми довести діло до кінця року [...] Задля того оголошуємо, що переставмо видавати «Правду» через час вакацій, – (тому, що редакція роз'їздиться), а по вакаціях видамо всі 3 числа разом у одній книжці (9 арк.). На час вакацій звиваємо редакцію цілком, (щоб хати не платити); гроші коли які будуть, належить через той час адресувати до Сушкевича (375?), все инче до мене» (*Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 408*).

¹⁹⁷ Див.: Лист віденських громадян до львівської громади (1. VII. 1870 р.). (*Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 407–408*).

¹⁹⁸ Димет Михайло (1821–1890) – львівський купець і меценат.

¹⁹⁹ Вважаємо, що йдеться про музику і ноти до твору Т.Г. Шевченка «Заповіт», яку написав М. Лисенко до святкування Шевченківських роковин у 1868 р. на прохання Ол. Барвінського від львівської «Громади». Див. «Спомини». – С. 121, 403.

²⁰⁰ Згадується Кароль Вільде, видавець.

²⁰¹ Див. примітку 53.

²⁰² Див. примітку 57.

²⁰³ Йдеться про «Руску читанку для высшої гимназії. Уложив Александер Барвинській. Часть перша. Устна словесність» – У Львові. З друкарні Института Ставропигійского. Накладом ц[ісарсько] к[оролівського] правительственного фонда. – 1870.

²⁰⁴ Див. лист Осипа Барвінського до Олександра від 25 жовтня 1869 р. «Спадщина». – Т. 3. – С. 224–225.

²⁰⁵ Ускладнити (нім.).

²⁰⁶ Гльницький Василь (псевд. Василько Мудрагель; 1823–1895) – греко католицький священник, письменник і публіцист; з 1862 р. директор Академічної гімназії у Львові. 1868–1870 рр. Василь Гльницький був членом «Ради шкільної крайової», при якій «була тоді окрема комісія для руських книжок, в котрій проводив о[тець] Гльницький, а в склад її входили проф[есор] М. Полянський, д[октор] Ом[елян] Огоновський, д[октор] І. Шараневич, Ю. Романчук, Ом[елян] Партицький, А.Вахнянин і ін[ші]» («Спомини». – С. 129–130).

²⁰⁷ Офірувати (пол. ofiarować) – пожертвувати, подарувати.

²⁰⁸ Микита Іван (1838–1876) – суддя. І. Микита лише підписував «Правду», а фактичним редактором був Омелян Партицький. «Назверх, перед властями відповідав за редакцію «Правду» в 1868 р. Іван Микита, що серед молодого громадянства визначався віком, бо числів тоді літ 30 і, як повнолітній, міг підписувати часопис як редактор, хоч цим цілком не займався. В дійсності вів перші дев'ять місяців «Правду» Ом[елян] Партицький, якому приділила громада до помочи Єв[гена] Згарського, М.Коссака, д[октора] Вол[одимира] Лучаковського і д[октора] Корнила Сушкевича». – *Студинський К.* До історії зв'язків Куліша з галичанами в р. 1869–70 // *Україна.* – 1927. – Кн. 1–2. – С. 77.

²⁰⁹ Див. примітку 149.

²¹⁰ Український фонетичний правопис, яким вперше було написано і видано П. Кулішем у 1856–1857 рр. «Записки о Южной Руси».

²¹¹ У 1870 р. «Правда» не друкувала переклад повісті П. Куліша «Яков Якович», тому що після № 6 «Правда» вже не виходила. Лише в 1874 р. цей переклад було надруковано у «Правді» (№№ 8–10, 12, 13): Барвінський Василь «Яков Яковлевич. Споминки молодих літ Миколи М.». Повість П. Куліша. З російського. Василь Барвінський – псевдонім Володимира Барвінського. Насправді, як переконаємося з публікованих тут листів, це колективний переклад братів Барвінських: Осипа, Олександра і Володимира.

²¹² Йдеться про розвідку М. Костомарова «Останні часи Речі-Посполитої». Див. примітку 126.

²¹³ «Відповідь польській часописі «Край» на статтю: *Studja nad sprawą ruską*». (Написав І. Григоренко) // Правда. – 1870. – № 4. – С. 182–190; № 5. – С. 222–231. І. Григоренко – псевдонім Осипа Барвінського.

²¹⁴ Див. примітку 153.

²¹⁵ Згадана стаття (автора не вказано) під назвою «Славянські матиці и вчені Дружства» була опублікована у «Правді» (1870. – № 6. – С. 265–277).

²¹⁶ Стаття, про яку йдеться, в «Правді» не була надрукована.

²¹⁷ Стаття, про яку йдеться, в «Правді» не була надрукована.

²¹⁸ «Правда» в розділі «Вісті» (1870 – № 5. – С. 236–238) надрукувала звіт-повідомлення про збори товариства «Просвіти», які відбулися 26 н. ст. травня у Львові.

²¹⁹ Див. примітку 198.

²²⁰ Лист від 1 травня [1870 р.] Олександра Барвінського до Осипа в архіві ІЛ відсутній.

²²¹ Шміра (пол. *szmira*) – несмак.

²²² Див. листи Осипа до Олександра від 14.X.1869 р., 25.X.1869 р., XI. 1869 р. / Спадщина. – Т. 3. – С. 219–221, 224–226, 228–231.

²²³ Див. примітку 108.

²²⁴ «Szkola» – двотижневий додаток до «Письма до громади» – газета для учителів і домашнього виховання. Виходила у Львові 1865 р. під ред. С. Шеховича. Вийшло 7 номерів.

²²⁵ «Учитель». Письмо посвячене справам шкіл народних, господарству, промислу, торговлі и пр. Виходив з додатком «Ластівка». Видавець і редактор М. Клемертович. З печатні Ставропігійського інституту. Журнал друкувався у Львові 1869–1874, 1880 рр.

²²⁶ Обава (пол. *obawa*) – занепокоєння, стурбованість, побоювання.

²²⁷ Лаврівський Юліан Григорович (1821–1873) – суддя; культурний і громадський діяч; засновник товариства «Руська бесіда» (1861 р.), голова «Просвіти» (1870–1873), засновник газети «Основа» (1870–1871 рр.). Тут, в листі, йдеться про проект політичного часопису «Основа», який збирався видавати Ю. Лаврівський і про це згадує в своєму листі М. Бучинський до Аркадія Івановича Йоніна від 10 липня 1870 р. (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 145, 146).

²²⁸ Допускаємо, що згадується Міллер Орест Федорович (1833–1889) – російський фольклорист, історик літератури.

²²⁹ Йдеться про пересилку С.Новаковичу номерів «Правди», де було надруковано поему Т.Г. Шевченка «Великий льох» (1869. – № 2/3) та «Йова. Переспів Павла Ратая» (1869. – №№ 6–11).

²³⁰ «Млада Србадија» – газета, на сторінках якої висвітлювалися питання науки, культури, мистецтва та суспільного життя; була органом культурно-просвітньої сербської організації «Омладина» (1870–1872). В 1870 р. головним редактором був А. Хаджич і виходила у Новому Саді. 1871–1872 рр. – головний редактор М. Куюнджич-Абердар і друкувалася у Белграді.

²³¹ «Омладина» – об'єднання сербської молоді (Уједињена Младина српска) – культурно-просвітня організація у Сербії 1866–1872 рр. По всій Сербії створювались економічні, культурні, просвітні товариства, метою яких було сприяти всебічному розвитку сербів, сприяти розвитку видавничої діяльності, установлювати зв'язки з Болгарією, Польщею, Росією, Чехією. Головною своєю метою вважали звільнення і об'єднання південослов'янських народів. У 1870 р. формується революційно-демократичне крило «Омладини», яке очолював С. Маркович і який намагався перетворити «Омладину» у революційно політичну партію. Але внутрішні протиріччя та переслідування австрійського і сербського урядів спричинило до ліквідації «Омладини».

²³² «Српски омладински календар» (1868–1873 рр.) видавало об'єднання сербської молоді (Уједињена омладина српска).

²³³ Див. примітку 2.

²³⁴ Згадуються Сидір та Григорій Воробкевичі.

²³⁵ Грясть – зміст.

²³⁶ Згадується повість І.С. Нечуя-Левицького «Причепа», друкувалася у «Правді» 1869 р. – №№ 12–39, 41–45.

²³⁷ У листі велика пляма, тому текст не можна прочитати.

²³⁸ Карл V (1500–1558) – імператор «Священної Римської імперії» (1519–1556), іспанський король (Карлос I; 1516–1556) з династії Габсбургів, боровся з Францією, Османською імперією, з німецькими князями-протестантами.

²³⁹ Фердинанд I (1503–1564) – імператор «Священної Римської імперії» з 1556 р.; австрійський ерцгерцог, перший король у Чехії і Угорщині з династії Габсбургів (з 1526 р.). Брат Карла V.

- ²⁴⁰ Йдеться про газету «Млада Србадија». Див. примітку 230.
- ²⁴¹ Млака – псевдонім Сидора Воробкевича.
- ²⁴² Див. прим. 14.
- ²⁴³ Місце і дату написання встановлено за поштовим штемпелем на листівці.
- ²⁴⁴ Див. примітку 149.
- ²⁴⁵ Слюсарчук Олексій (1838–1912) – церковний і громадський діяч, католицький священник, автор перших у Галичині молитовників, проповідей і «Псалтирі розширеної». Припускаємо, що йдеться про роботу над «Молитовником».
- ²⁴⁶ Згадується Данило Млака (Сидір Воробкевич).
- ²⁴⁷ Йдеться про «Читанки», які укладав Олександр Барвінський.
- ²⁴⁸ Месса подяки (нім.).
- ²⁴⁹ Катехитика (пол. *katechetyka*) – навчання катехізису (закону божому).
- ²⁵⁰ Іспит з пасторського богослов'я.
- ²⁵¹ Як бачимо з листів 1869–1870 рр., Осип Барвінський в цей період багато часу, енергії, і уваги приділяв роботі в редакції «Правди».
- ²⁵² Зрабувати (пол. *zrabować*) – викрадати, грабувати.
- ²⁵³ Див. прим. 114.
- ²⁵⁴ Лисенко Микола Віталійович (1842–1912) – композитор, основоположник професіональної музичної школи, етнограф.
- ²⁵⁵ Лисенко Віталій Романович (1810–1890) – батько М.В. Лисенка. 1827 – 1853 рр. на військовій службі; з 1853 р. полковник у відставці. Після 1862 р. – голова з'їзду мирових посередників Таращанського та Сквирського повітів. Наприкінці 1870-х років – член Південно-Західного відділення Імператорського Російського географічного товариства. Див. Скорульська Р. Лисенки давні і сьогочасні // Український архів. Документи і матеріали з історії української музичної культури. – Випуск 2. – К., 1999. – С. 162.
- ²⁵⁶ Див. примітку 211.
- ²⁵⁷ У «Правді» ця праця П. Куліша не публікувалася. Див. також примітку 42.
- ²⁵⁸ Бит – становище, обставини.
- ²⁵⁹ Див. примітки 34, 106.
- ²⁶⁰ Виштрикнути (пол. *wystrychnąć*) – встругнути.
- ²⁶¹ Див. примітку 25.

²⁶² Не вдалося встановити особу.

²⁶³ Не вдалося встановити особу.

²⁶⁴ Слова повідлітають, а написане залишиться (лат.).

²⁶⁵ Див. примітку 26.

²⁶⁶ Листи П. Куліша до Осипа Барвінського та Осипа до П. Куліша невідомі. В листі П. Куліш до Олександра Барвінського від 16 жовтня 1870 р. повідомляє: «Пише до мене брат Ваш Осип, що можна видавати «Правду» і сидючи в Бережанах. Коли так, то спішітця з братом Вашим Володарем, та й нехай Вам Біг помагає, я ж гроші зараз вишло, скільки на почин Вам буде треба. [...]». («Спомини». – С. 159).

²⁶⁷ Перший номер газети «Основа» (була органом партії Юліана Лаврівського) вийшов 25 вересня (7 жовтня) 1870 р.

²⁶⁸ «Зміст листа Осипа Барв[інського] до Куліша». Ця фраза дописана пізніше рукою Богдана Барвінського.

²⁶⁹ Місце написання встановлено за змістом цього листа.

²⁷⁰ Рік написання встановлено за змістом попереднього листа від 11.9.1870 р.

²⁷¹ Коміс (пол. komis) – доручення.

²⁷² Панюша – Пантелеймон Куліш.

²⁷³ Поквітованне (пол. rokwirowanie) – розписка.

²⁷⁴ Руцицький – учень Олександра Барвінського в гімназії у Бережанах.

²⁷⁵ Див. примітку 23.

²⁷⁶ Див. примітку 122.

²⁷⁷ Витуманити (від пол. tumanić – дурити) – видурити, виманити.

²⁷⁸ Витрунити (від пол. trunąć się – лізти, сунутися) – тут: з'являється.

²⁷⁹ Про фінансові розрахунки Н. Вахнянина з П. Кулішем йдеться у таких матеріалах: лист М. Подолинського до О. Барвінського від 18 н. с. вересня 1869 р., лист В. Навроцького до М. Бучинського 29–31 грудня 1869 р. (*Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 131–132, 393). Див. також: *Студинський К.* До історії зв'язків Куліша з галичанами // *Україна. – 1927. – Кн. 1–2. – С. 79–82.*

²⁸⁰ Олександр Барвінський в «Споминах» (с. 128) писав: «Лучаківський забрався тоді до руських читанок для низших клас [...]». Див.: Читанка руска для низших клас середних шкіл. Часть I. Во

Львовѣ. Накладом товариства «Просвѣта». В друкарни Інститута Ставропігійського, 1871. Учебник составлен проф. Юліаном Романчуком и проф. Константином Лучаковским.

²⁸¹ Не вдалося встановити особу.

²⁸² Барвінський Іполит Григорович (рік нар. невід. – 1883) – священик; старший брат Барвінських.

²⁸³ Струминські – родичі Барвінських. Сестра Барвінських Івана була дружиною священика Іларія Струминського.

²⁸⁴ Любовичі – родичі Барвінських. Сестра Барвінських Юлія була дружиною священика Івана Любовича.

²⁸⁵ Не вдалось встановити особу.

²⁸⁶ Відвідини (лат.).

²⁸⁷ Ймовірно згадується Слюсарчук Олексій. Див. примітку 245.

²⁸⁸ Згадується Лучаковський Костянтин. Див. примітку 23.

²⁸⁹ Див. примітку 235.

²⁹⁰ Ймовірно, що П. Куліш написав листи з приводу редактора «Правди» і Осипові, і Володимир Барвінським. Цитовані тут Осипом фрази з листа П. Куліша до нього перегукуються з листом П. Куліша до Олександра. Див. лист П. Куліша до Олександра Барвінського від 16 жовтня 1870 р. («Спомини», лист № XIII. – С. 159). Див. також примітку 266.

²⁹¹ Див. лист Осипа до Олександра № 17 від 11.9.1870 р.

²⁹² В архіві О. Барвінського (ф. 135), який зберігається в ІЛ, цього листа немає.

²⁹³ Не вдалося встановити особу.

²⁹⁴ Допіро (пол. dopiero) – щойно.

²⁹⁵ Ймовірно згадується Левицький Єроним, чоловік Анни – найстаршої сестри братів Барвінських.

²⁹⁶ Не вдалося встановити особу.

²⁹⁷ Не вдалося встановити особу.

²⁹⁸ Чировські – подільські священики, які, як і інші «околичні священики подільські», мали свій дім у Тернополі. (див. «Спомини». – С. 48).

²⁹⁹ Див. лист № 4, 1870 р., в якому згадується байковецька панна, але ім'я і прізвище не називається.

³⁰⁰ Не вдалося встановити особу.

³⁰¹ В архіві О. Барвінського (ф. 135), який зберігається в ІЛ, цього листа немає.

³⁰² Ексуза (пол. ekskuza) – пробачення, пояснення.

³⁰³ Фіра – критий віз.

³⁰⁴ Тюрмач – ув'язнений.

³⁰⁵ Справунки (пол. sprawunek) – купівля.

³⁰⁶ Рецепіс (пол. receptis) – розписка, квитанція.

³⁰⁷ Діктум (лат. dictum) – вислів.

³⁰⁸ «Czas» – польська громадсько-політична газета. Виходила 1848–1934 рр. у Кракові, 1935–1939 – у Варшаві.

³⁰⁹ Див. примітку 59.

³¹⁰ В архіві О. Барвінського (ф. 135), який зберігається в ІЛ, цього листа немає.

³¹¹ Розум, серце та руки сприяють перетворенню чоловіка (нім.).

³¹² Див. лист Осипа до Олександра №19 від 4. 11. 1870 р.

³¹³ Владзь – Володимир Барвінський.

Из переписки Александра и Осипа Барвинских (1870 г.)

*Вступительная статья, подготовка текста,
комментарий Альбины Шацкой*

Эпистолярное наследие братьев Александра и Осипа Барвинских – важный источник для изучения общественного движения в Галичине. В переписке 1870 года идет речь о функционировании львовского журнала «Правда» и в этой связи о взаимоотношениях с П. Кулишом, А. Вахняниным и др., а также обсуждаются семейные коллизии.

Ключевые слова: украинское общественное движение Галичины, журнал «Правда», финансирование, подписчики, научная биография.